

UNIVERSITY OF LAPLAND
LAPIN YLIOPISTO

**Vastuunrajoitusehtojen kohtuuttomuusarviointi OikTL 36 §:n nojalla
yritysten välisissä sopimussuhteissa**

Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Varallisuus oikeus
Meeri Kivisaari
Kevät 2021

Lapin yliopisto, Oikeustieteiden tiedekunta

Vastuunrajoitusehtojen kohtuuttomuusarviointi OikTL 36 §:n nojalla yritysten välisissä sopimussuhteissa

Meeri Kivisaari

Varallisuus oikeus

Pro gradu -tutkielma

XV + 78

2021

Sopimusvapaus on merkittävässä asemassa elinkeinovapauden kannalta. Velvoiteoikeudellinen sääntely koostuu suurelta osin tahdonvaltaisesta lainsäädännöstä, joka mahdollistaa yrityksille vapauden päättää omista sopimussuhteistaan tarkoituksen mukaisella tavalla. Tutkielman alussa käsitellään KL:n mukaista vastuujärjestelmää sekä, miten vastuunrajoitusehdoilla voidaan rajoittaa tehokkaasti KL:n mukaista vastuuta. KL:n mukainen virhevastuu on ankaraa erityisesti myyjälle, jonka vuoksi vastuun rajoittaminen vähäiseksi on yleistä. Vastuunrajoitusehdot ovat keino hallita yrityksen toimintaan liittyviä riskejä, koska niiden avulla yritys voi rajoittaa sopimusperusteista vahingonkorvausvastuutaan. Ehtojen täytyy olla selkeästi laadittuja ja niiden on sisällyttävä sopimukseen, jotta vastuuta voidaan rajoittaa. Vastuunrajoitusehtoja tulee tulkita suppeasti eikä niiden merkitystä tule laajentaa kattamaan vastuuta, josta ei ole sovittu ehdon yhteydessä.

Vastuunrajoitusehdot ovat alttiita kohtuuttomuudelle. Tuomioistuimella on laaja harkintavalta sen suhteen, milloin vastuunrajoitusehtoa voidaan pitkää kohtuuttomana OikTL 36 §:n nojalla. Tutkielmassa selvitetään lainopillista tutkimusmenetelmää hyödyntäen, millaiset sopimuksen sisäiset ja ulkoiset seikat muodostavat edellytykset vastuunrajoitusehdon kohtuullistamiselle OikTL 36 §:n nojalla yritysten välisissä kaupallisissa sopimussuhteissa. Tutkielmassa ilmeni, että kohtuuttomuusarviointi on tapauskohtaista kokonaisharkintaa, jonka vuoksi sopimuksen sisäisistä ja ulkoisista kohtuuttomuusarviointiin vaikuttavista seikoista ei voida antaa tyhjentävää vastausta. Vastuunrajoitusehtoja pidetään lähtökohtaisesti sitovina osapuolten välisessä sopimussuhteessa. Erityisesti yritysten välisissä sopimussuhteissa sopimusehtojen sovittelu on poikkeuksellista. Vallitsevan kannan mukaan vastuusta ei voida vapautua, mikäli vahinko on seurausta tahallisesta tai törkeän huolimattomasta toiminnasta. Yleiset sopimusoikeudelliset periaatteet sekä pakottava lainsäädäntö asettavat rajoituksia vastuunrajoitusehtojen hyväksyttävyydelle.

Oikeuskirjallisuudessa on näkemyseroja väittämistaakan laajuudesta sekä siitä, kuinka suuri merkitys sovitteluvaatimuksen nimenomaiselle esittämiselle on annettava, jotta sopimusta voidaan sovittaa välimiesmenettelyssä tai tuomioistuimessa. Tutkielmassa käsitellään näitä näkemyseroja ja selvitetään, millainen oikeuskäytäntö on tällä hetkellä. Sovittelun osalta voidaan puhua perustellusti kevennetystä vaatimistaakasta. Väittämistaakan laajuudesta ei voida esittää yleispätevää sääntöä. Selvää on, että kohtuuttomuutta ilmentäviin konkreettisiin tosiasioihin on vedottava, jotta kohtuullistaminen voi tulla kyseeseen. Heikomman osapuolen suoja edellyttää mahdollisuutta puuttua kohtuuttomiin sopimusehtoihin.

Avainsanat: vastuunrajoitusehto, kohtuuttomuus, sopimusvapaus, sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu, vaatimistaakka, väittämistaakka.

X Tutkielma ei sisällä muita kuin tekijän/tekijöiden omia henkilötietoja

Sisällys

LÄHTEET.....	V
LYHENTEET	XIV
1 JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkielman aihe ja lähtökohdat	1
1.2 Tutkimusongelma, tavoitteet ja rajaukset.....	3
1.3 Tutkimusmetodi ja lähdeaineisto	8
1.4 Tutkielman rakenne	9
2 Riskinhallinta ja sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu	11
2.1 Yritystoimintaan liittyvät riskit.....	11
2.2 Sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu	12
2.3 Osapuolten vastuu kauppalain nojalla	14
2.3.1 Oikeus vahingonkorvaukseen.....	14
2.3.2 Välilliset vahingot	18
2.3.3 Välittömät vahingot.....	20
2.4 Kansainvälinen kauppalaki.....	21
3 Vastuunrajoitusehdot.....	25
3.1 Vastuunrajoitusehdot – mahdollisuus sopimusperusteisen korvausvastuun rajoittamiseen	25
3.2 Vastuunrajoitusehtojen tulkinnasta	30
3.3 Rajoitukset vastuunrajoitusehtojen käyttämisessä.....	35
3.4 Vastuunrajoitusehdot tahallisuuden ja törkeän huolimattomuuden tilanteissa	38
3.5 Vakioehtoihin sisältyvät vastuunrajoitusehdot	41
3.5.1 Vakiosopimus.....	41
3.5.2 Vakioehtoihin sisältyvien vastuunrajoitusehtojen hyväksyttävyyden.....	43
4 Vastuunrajoitusehtojen kohtuuttomuus	45
4.1 Kohtuuttomuuden käsite	45
4.2 Kohtuuttomuusarviointi oikeustoimilain 36 §:n nojalla	48
4.2.1 Oikeustoimen sisältö	48
4.2.2 Osapuolten asema	50
4.2.3 Oikeustointa tehtäessä vallinneet olosuhteet	53
4.2.4 Oikeustoimen tekemisen jälkeen vallinneet olosuhteet.....	55

4.2.5	Muut seikat.....	57
4.3	Kohtuuttomuus laissa elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä.....	59
5	Kohtuuttomuuteen vetoaminen	64
5.1	Vaativistaakka ja väittämistaakka	64
5.2	Kevennetty vaatimis- ja väittämistaakka sovittelun prosessuaalisena piirteenä.....	68
6	LOPUKSI	74

LÄHTEET

Kirjallisuus ja artikkelit

Ahlfors, Julia: Liikesopimuksen kohtuullistamisen toteuttamisesta. Teoksessa *Liikejuridiikka* 3/2016, s. 8-29. Hansaprint Oy. Vantaa 2016.

Aho, Matti L.: Varallisuusosoikeudellisen oikeustoimen tulkinnasta. Werner Söderström osakeyhtiö. Porvoo – Helsinki 1968.

Ahtonen, Riitta: Kohtuuttomat oikeustoimen ehdot ja niiden sovittelu: Oikeustaloustieteellinen tarkastelu. Itä-Suomen yliopisto. Joensuu 2010. Luettavissa osoitteessa: https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/9704/urn_isbn_978-952-61-0005-0.pdf?sequence=1 (25.03.2021)

Annola, Vesa: Sopimustulkinta: teoria, vaiheet, menettely. Talentum Pro. Helsinki 2016.

Bergman, Hans – Greiner, Claudia – Jaspers, Peter: Kansainvälistyvä yritys: laki- ja vero-opas. CC Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 2011.

Bonell, Michael Joachim: An International Restatement of Contract law : The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Transnational Publisher Inc. New York 2005.

Carlsson, Maria – Ruotsalainen, Henri: 1. Yleistä sopimusvastuusta. Teoksessa *Sopimusriskit*, s. 13-39. Sanoma Pro Oy. Helsinki 2014.

Cavaliere, Renzo – Salvatore, Vincenzo: An Introduction to International Contract Law. G. Giappichelli Editore. Torino 2018.

Dotevall, Rolf: Tolkning och utfyllning av avtalet – något om utvecklingen i svensk rätt. *Liikejuridiikka* 2/2019, s. 168-180. Hansaprint Oy. Vantaa 2019.

Fontaine, Marcel – De Ly, Filip: Drafting International Contracts: An analysis of Contract Clauses. Martinus Nijhoff Publishers. Boston 2009.

Guttorm, Aimo: Välimiesmenettelyn pääpiirteet. Edita Publishing Oy 2005.

Helenius, Dan – Linna, Tuula: Siviili- ja rikosprosessioikeus. Alma Talent Oy. Helsinki 2021.

- Hemmo, Mika – Hoppu, Kari:* Sopimusoikeus. E-kirja, Alma Talent Oy. Päivitetty viimeksi 23.10.2020.
- Hemmo, Mika:* Sopimus ja delikti. Tutkimus vahingonkorvusoikeuden vastuumuodoista. Kauppakamari Oy Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1998.
- Hemmo, Mika:* Sopimusoikeuden oppikirja. 3. painos. Talentum. Helsinki 2009.
- Hemmo, Mika:* Sopimusoikeus I. Toinen, uudistettu painos. Talentum. Helsinki 2003.
- Hemmo, Mika:* Sopimusoikeus II. Toinen, uudistettu painos. Talentum. Helsinki 2003.
- Hemmo, Mika:* Sopimusoikeus III. Talentum. Helsinki 2005.
- Hemmo, Mika:* Vahingonkorvauksen määräytymisestä sopimussuhteissa. Siviilioikeudellinen tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisu A-sarja N:o 200. Helsinki 1994.
- Hemmo, Mika:* Vahingonkorvusoikeus. WSOYPro. Helsinki 2005.
- Hesso, Johannes:* Hyvä liiketoimintasuunnitelma. 2., uudistettu painos. Kauppakamari. Helsinki 2015.
- Hirvonen, Ari:* Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja. Helsinki 2011. Saatavilla osoitteessa: https://www.helsinki.fi/sites/default/files/atoms/files/hirvonen_mitka_metodit.pdf (10.03.2021)
- Hoffrén, Mia:* Vastuunrajoitusehdon sitovuus elinkeinonharjoittajien välisessä kiinteistökaupassa – KKO 2012:72. Lakimies 1/2013 s. 121-146.
- Hoppu, Kari – Hoppu, Esko:* Kauppa- ja varallisuus oikeuden pääpiirteet. 16., uudistettu painos. Talentum Pro. Helsinki 2016.
- Hoppu, Kari:* Force majeure -tilanteiden tulkinnasta erityisesti COVID-19-taudin yhteydessä. Defensor Legis 3/2020 s. 289-307.
- Husa, Jaakko – Mutanen, Anu – Pohjolainen, Teuvo:* Kirjoitetaan juridiikkaa. Talentum. Helsinki 2010.

- Häyhä, Juha:* Kauppahinnasta. Julkaistu Edilexissä 11.7.2007. Julkaistu aiemmin teoksessa Maaliskuun 25 päivän rahasto 100 vuotta. Toim. Ari Saarnilehto. Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta 2007.
- Jokela, Antti:* Oikeudenkäynnin perusteet, periaatteet ja instituutiot. Alma Talent. Helsinki 2016.
- Jokela, Antti:* Oikeudenkäynti II, oikeudenkäynnin asianosaiset ja valmistelu. Talentum. Helsinki 2012.
- Juvonen, Marko – Koskensyrjä, Mikko – Kuhanen, Lenna – Ojala, Virva – Pentti, Anne – Porvari, Pentti – Talala, Tero:* Yrityksen riskienhallinta. Finanssi ja vakuutuskustannus Oy FINVA. Helsinki 2014.
- Kaave, Pii:* Vakiosopimukset ennakoivassa sopimustoiminnassa. Liikejuridiikka 1/2019 s. 8-44 Hansaprint Oy. Vantaa 2019.
- Kaisto, Janne – Lohi, Tapani:* Johdatus varallisuusoikeyteen. 2., uudistettu painos. Talentum. Helsinki 2013.
- Kaisto, Janne:* Oikeustoimiopin perusteet. Hansaprint Oy. Helsinki 2015.
- Kaisto, Janne:* Pätemättömyys ja sovittelu prosessuaaliselta kannalta. Julkaistu Edilexissä 4.2.2008. Julkaistu aiemmin teoksessa Business Law Forum Toim. Esa Kolehmainen. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitos. Helsinki 2007.
- Kaisto, Janne:* Tuomioistuin ja aineellinen varallisuusoikeyus. Julkaistu Edilexissä 8.11.2006. Julkaistu aiemmin teoksessa Business Law Forum 2005. Toim. Kolehmainen, Esa. Edita Publishing Oy. Helsinki 2005.
- Katramo, Mikko – Lauriala, Jari – Matinlauri, Ismo – Niemelä Jaakko E. – Svennas, Karin – Wilkman, Nina:* Yrityskauppa. Talentum Media. Helsinki 2013.
- Keskitalo, Petri:* Sopimuksellisen riskienhallinnan teoria ja sen toimintamallit. Teoksessa Ennakoiva sopiminen – Liiketoiminnan suunnittelu, s. 241-273. (Toim.) Pohjonen, Soile. WSOY lakitieto. Vantaa 2002.
- Kolster, Thomas – Norros, Olli:* Kvalifioitu tuottamus ja vastuunrajoituslausekkeet. Lakimies 1/2021 s. 57-75.

- Kurkela, Matti S.:* Globalisoitunut sopimuskäytäntö ja sopimusoikeudelliset periaatteet. Edita Publishing Oy. Helsinki 2003.
- Kyläkallio, Kalle:* Yritysjuridiikka. Edita Publishing Oy. Helsinki 2013.
- Laukkanen, Sakari:* Tuomarin rooli : prosessioikeudellinen tutkimus tuomarin roolista dispositiivisen riita-asian valmistelussa silmällä pitäen riidan kohteen selvittämistä. Suomalainen Lakimiesyhdistys. Helsinki 1995.
- Lewison, Kim:* The interpretation of contracts. Second Edition. Sweet & Maxwell. London 1997.
- Liebkind, Anina:* Limitation of Liability Clauses and Gross Negligence in business-to-business Contracts. JFT 2/2009 s. 129-151 Helsinki.
- Lintumaa, Sari:* Yritystuotevastuu – Vastuunrajoitusehtojen haasteet. Teoksessa Yritysten sopimus- ja vastuuketjut – Sopimusten hallinta käytännössä, s. 66-92. Tietosanoma Oy. Pieksämäki 2005.
- Mononen, Marko:* Sopimusoikeuden materiaalisuudesta. Edita OYJ. Helsinki 2001.
- Mononen, Marko:* Onko sopimusoikeudessamme yhtenäistä vastuuperustetta? Lakimies 7-8/2004 s. 1479-1397.
- Merikalla-Teir, Heidi:* 2. Tulkinta ja täytäntöönpanoriskit sopimussuhteissa. Teoksessa Sopimusriskit, s. 41-54. Sanoma Pro Oy. Helsinki 2014.
- Määttä, Kalle:* Yritysoikeus yritystoiminnan suunnittelussa. Edita Publishing Oy. Helsinki 2005.
- Määttä Kalle:* Elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä. Julkaistu Edilexissä 20.10.2017.
- Norros, Olli:* Vastuu sopimusketjuissa. WSOYpro. Helsinki 2007.
- Norros, Olli:* Velvoiteoikeus. SanomaPRO Oy. Helsinki 2012.
- Nygren, Päivi:* Sitoumusten kartoittaminen – välttämätön osa riskinhallintaa. Teoksessa Ennakoiva sopiminen: liiketoiminnan suunnittelu, toteuttaminen ja riskienhallinta, s. 215-240. Toim. Pohjonen, Soile. WSOY Lakitieto. Helsinki 2002.
- Nystén-Haarala, Soili:* Venäjän ja Pohjoismaiden sopimusoikeuden yleisten oppien joustavuus. Lakimies 7-8/2014 s. 1022-1041.

- Nystén-Haarala, Soili*: Näkymättömien oletussääntöjen vaikutus sopimussuunnitteluun. Teoksessa Yritysten sopimus- ja vastuuketjut – Sopimusten hallinta käytännössä, s. 196-296. Tietosanoma Oy. Pieksämäki 2005.
- Nystén-Haarala, Soili*: Turun hovioikeus 12.4.2002 nro 943, S 00/855. Irtaimen kauppaan perustuva vahingonkorvausvastuu. Lakimies 4/2004 s. 727.
- Peltonen, Anja – Määttä, Kalle*: Kuluttajansuojaoikeus. Talentum Pro. Helsinki 2015.
- Pönkä, Ville*: Tavoitteellisten tulkintasääntöjen merkityksestä liikesopimuksen tulkinnassa. Defensor Legis 6/2013 s. 919-939.
- Pöyhönen, Juha*: Sopimusoikeuden järjestelmä ja sopimusten sovittelu. Suomalaisen lakimiesliiton julkaisuja A-sarja N:o 179. Vuonna 1988 julkaistun väitöskirjan näköispainos. Hansaprint Oy. Vantaa 2013. (Pöyhönen 2013)
- Rahnavard, Daniel*: Course Notes: Contract law. Routledge Taylor & Francis Group. New York 2013.
- Ramberg, Jan*: Köpavtal samt transportavtal och andra anslutande avtal. Exportrådet. Stockholm 1993.
- Ramberg Jan – Ramberg, Christina*: Allmän avtalsrätt – Åttonde upplagan. Norstedts Juridik AB. Visby 2010.
- Rudanko, Matti*: Kauppaoikeuden kehityssuuntauksia. Lakimies 1/1996 s. 3-26.
- Saarnilehto, Ari – Annola, Vesa*: Sopimusoikeuden perusteet. Alma Talent. Helsinki 2018.
- Saarnilehto, Ari: Sopimusoikeuden perusteet. 6., uudistettu painos. Talentum. Helsinki 2005. (Saarnilehto 2005a)
- Saarnilehto Ari*: Vastuun rajoitukset riskien hallinnassa ja vakioehdot. Julkaistu Edilexissä 5.10.2005. (Saarnilehto 2005b)
- Saarnilehto, Ari*: Vastuunrajoitus ja törkeän tuottamuksen näyttäminen. Oikeustieto 3/2009 s. 16-17.
- Sandvik, Björn – Sisula-Tulokas, Lena – Havu, Katri*: Kansainvälinen kauppalaki. Helsingin Kamari Oy. Helsinki 2013.
- Saxén, Hans*: Skadestånd vid avtalsbrott - HD praxis i Finland. Juristförlaget. Stockholm 1995.

- Ståhlberg, Pauli – Karhu, Juha*: Suomen vahingonkorvausoikeus. Talentum. Helsinki 2020.
- Sund-Norrgård Petra*: Friskrivningsklausuler i köpeavtal. JFT 2/2015 s. 115-141.
- Svernlöv, Carl – Bergstedt, Viveca Sten – Bessman, Stefan – Ramberg, Christina – Rundenstam, Thomas – Westin, Jacob*: Internationella avtal – i teori och praktik. Norstedts Juridik. Visby 2013.
- Taxell, Lars Erik*: Avtal och Rättsskydd. Åbo Akademi. Åbo 1972.
- Taxell, Lars Erik*: Avtalsrättens normer : några riktlinjer. Åbo Akademis förlag. Åbo 1987.
- Taxell, Lars Erik*: Köplagen. Några riktlinjer. Åbo Akademis förlag. Åbo 1991.
- Telaranta, K. A.*: Sopimusoikeus. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1990.
- Treitel, G H*: An outline of The Law of Contract. Fifth Edition. Butterworths. London 1995.
- Vaitoja, Jari*: Väittämistaakka, tuomarin kyselyvelvollisuus ja pakottavaan yksityisoikeudelliseen sääntelyyn perustuvien vaatimusten tutkiminen siviiliprosessissa. Suomalainen Lakimiesyhdistys. Helsinki 2014.
- Viinikka, Tuija*: Törkeä huolimattomuus tiekuljetussopimuslaissa. Lakimies 8/2001 s. 1236-1271.
- Viljanen, Mika – Tuomisto, Jarmo – Tolonen, Juha – Tammi-Salminen, Eva – Saarnilehto, Ari – Kartio, Leena – Karhu, Juha – Hemmo, Mika – Annola, Vesa*: Varallisuus oikeus. Alma Talent. Helsinki 2004. Päivittyvä verkkojulkaisu.
- Virolainen, Jyrki*: Materiaalinen prosessinjohto. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1988.
- Virolainen, Jyrki*: Lainkäyttö : oikeudenkäynnin perusteet ja lainkäyttöelimet siviili- ja rikosprosessissa. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1995.
- Virolainen, Jyrki*: Åberopsbörda och jämkning av avtalsvillkor. JFT 1/2006 s. 187-206. Riihimäki 2006.
- Virolainen, Jyrki*: Väittämistaakan keventäminen välimiesmenettelyssä ei ole perusteltua. Ratkaisun KKO 2008:77 kriittistä tarkastelua. Teoksessa Kovia aikoja: riitoja ja maksukyvyttömyyttä. Juhlakirja Risto Koulu 60 vuotta, s. 691-706. Edita Prima Oy 2009.

Virtanen, Jenny: Todistustaakan ja vastuunrajoitusehtojen merkityksestä sopimusvastuussa. Defensor Legis N:o 3/2005 s. 484-504.

Vuorenpää, Mikko: Prosessioikeuden perusteet. WSOYpro. Helsinki 2009.

von Weissenberg, Ulla: Riskienhallinta kansainvälisessä kaupassa. Teoksessa Sopimusriskit, s. 55-70. Sanoma Pro Oy. Helsinki 2014.

Waselius, Jan – Jussila, Tanja: Does the Adversarial Principle Prevail in Arbitration? – Analysis of Case KKO 2008:77. JFT 2011/4-5 s. 712-731.

Wilhelmsson, Thomas: Vakiosopimus. Toinen, uudistettu painos. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1995.

Wilhelmsson, Thomas – Sevón, Leif – Koskelo, Pauliine: Kauppalaain pääkohdat. 4. uudistettu painos. Talentum. Helsinki 1998.

Wilhelmsson, Thomas – Sevón, Leif – Koskelo, Pauliine: Kauppalaain pääkohdat. Talentum. Helsinki 2006.

Wilhelmsson Thomas: Vakiosopimus ja kohtuuttomat sopimusehdot. Kolmas, uudistettu painos. Talentum. Helsinki 2008.

Ämmälä, Tuula: Sopimuksen pätemättömyyden korjaantumisesta. Lakimiesliiton kustannus. Helsinki 1993.

Virallislähteet

HE 247/1981. Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeustoimen kohtuullistamista koskevaiksi lainsäädännöksi.

HE 93/1986. Hallituksen esitys Eduskunnalle kauppalaiksi.

HE 259/1992. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi elinkeinon harjoittamisen oikeudesta annetun lain muuttamisesta sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 360/1992. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi kuluttajansuojalain muuttamisesta ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

SOU 1974:83. Generalklausul i förmögenhetsrätten.

Muut Lähteet

Incoterms -toimituslausekkeet

[<https://www.icc.fi/toimitusten-hallinta-icc-incoterms-2010/>] (22.03.2021)

KSE 2013 -ehdot

[https://www.proagria.fi/sites/default/files/attachment/kse_2013_0.pdf] (05.05.2021)

NL -ehdot

[http://www.eurosteel.fi/index_htm_files/Yleiset%20sopimusehdot%20NL09.pdf] (28.01.2021)

Oikeustapaukset

Suomi

KKO 1981 II 167

KKO 1982 II 141

KKO 1983 II 91

KKO 1985 II 36

KKO 1987:109

KKO 1990:148

KKO 1992:178

KKO 1993:166

KKO 1997:130

KKO 2001:27

KKO 2003:26

KKO 2008:53

KKO 2008:77

KKO 2012:1

KKO 2012:72

KKO 2014:61

Turun HO 12.4.2002 Dnro S 00/855

MAO:117/12

MT 2001:14

MAO:610/10

Ruotsi

NJA 1975 s. 545

NJA 1990 s. 24

NJA 2017 s. 113

LYHENTEET

AHVL	laki asuinhuoneiston vuokrauksesta 31.3.1995/481
AVLN	lag om avtalsvillkor mellan näringsidkare (1981:292, Ruotsi)
AvtL	lag om avtal och andra rättshandlingar på förmögenhetsrättens område (1915:218, Ruotsi)
CISG	United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods
DL	Defensor Legis
ElinkL	laki elinkeinon harjoittamisen oikeudesta 27.9.1919/122
EU	Euroopan Unioni
HD	Högsta domstolen (Ruotsi)
HE	hallituksen esitys
HO	hovioikeus
ICC	International Chamber of Commerce, kansainvälinen kauppakamari
JFT	Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen I Finland
KauppaEdL	laki kaupanedustajista ja myyntimiehistä 8.5.1992/417
KilpailuL	kilpailulaki 12.8.2011/948
KK	kauppakaari 31.12.1734/3
KKO	korkein oikeus
KL	kauppalaki 27.3.1987/355
KSE 2013	konsulttitoiminnan yleiset sopimusehdot
KSL	kuluttajansuojalaki 20.1.1978/38
KäO	käräjäoikeus
LiikVakL	liikennevakuutuslaki 17.6.2016/460
LM	Lakimies
NL -ehdot	yleiset sopimusehdot, jotka on tarkoitettu käytettäväksi koneiden sekä mekaanisten, sähköisten ja elektronisten laitteiden toimituksissa Suomessa, Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa ja näiden maiden välillä
MAO	markkinaoikeus
MeriL	merilaki 15.7.1994/674
MK	maakaari 12.4.1995/540
OikTL	laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 13.6.1929/228
OK	oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4
PECL	the Principles of European Contract Law

RB	rättegångsbalk (1942:740, Ruotsi)
SopEhtoL	laki elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä 3.12.1993/1062
SOU	Statens Offentliga Utredningar (Ruotsin hallituksen esitys)
TKSL	tiekuljetussopimuslaki 23.3.1979/345
UNIDROIT-	Principles of International Commercial Contracts
periaatteet	
UNECE	United Nations Economic Commission for Europe
VahL	vahingonkorvauslaki 31.5.1974/412
VML	laki välimiesmenettelystä 23.10.1992/967
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1 JOHDANTO

1.1 Tutkielman aihe ja lähtökohdat

Toimivien sopimussuhteiden merkitys korostuu yritystoiminnassa, koska toimivat liikesuhteet luovat edellytykset toimiville markkinoille. Yhteiskunnan ja tehokkaan vaihdannan kannalta on tärkeää, että vapaasta tahdosta solmittuihin sopimuksiin ei puututa liikaa. Sopimusvapaudella on merkittävä rooli länsimaisessa yhteiskunnassa vaihdantajärjestelmän kulmakivenä. Erityisen tärkeänä sopimusvapautta voidaan pitää elinkeinovapauden kannalta.¹

Keskeinen kysymys oikeusjärjestyksessä koskee yksityisautonomian eli itsemääräämisoikeuden laajuutta. Yksityisautonomialla tarkoitetaan yksilön oikeutta määrätä omista oikeudellisista suhteistaan, omalla vastuullaan ja omien tarpeidensa mukaisesti.² Vapaus koskee erityisesti taloudellista toimintaa.³ Tärkein yksityisautonomian ilmenemismuoto on sopimusvapaus. Sopimusvapauteen kuuluu mahdollisuus itse päättää siitä, millaisia oikeustoimia tekee ja kenen kanssa. Sopimusvapaus edellyttää päätäntävapautta, jonka nojalla yksilöllä on oikeus päättää haluaako hän tehdä tietyn sopimuksen vai ei. Yksilöllä on myös oikeus päättää niistä ehdoista, joilla hän tekee sopimuksen. Tätä kutsutaan sisältövapaudeksi.⁴

Sisältövapaudelle voidaan määrätä oikeusjärjestyksessä rajoituksia tai edellytyksiä sopimuksen muodon ja pakottavan lainsäädännön osalta.⁵ Tärkeimpiä sopimusvapauden rajoitusmekanismeja ovat pakottava lainsäädäntö sekä sopimuksen kohtuusperusteinen sovittelu OikTL 36 §:n nojalla. Liike-elämässä sopimusvapaus on varsin laaja, jonka vuoksi rajoitukset kohdistuvat erityisesti elinkeinonharjoittajan ja kuluttajan välisiin sopimussuhteisiin. Yritysten välisiä sopimussuhteita ei säännellä pakottavalla

¹ HE 259/1992, s. 3 ja Hemmo 2009, s. 61 sekä Kyläkallio 2013, s. 71. Suomessa vallitsee elinkeinovapauden periaate. Suomessa saa harjoittaa laillista ja hyväntavan mukaista elinkeinoa laissa tarkemmin säädetyllä tavalla (ElinkL 1 §).

² Telaranta 1990, s. 1-4.

³ Wilhemsson 2008, s. 1-2.

⁴ Telaranta 1990, s. 11-12.

⁵ Kyläkallio 2013, s. 23-24.

lainsäädännöllä samalla tavoin kuin elinkeinonharjoittajan ja kuluttajan välisiä sopimussuhteita.⁶

Sopimusoikeuden kehittyminen on johtanut julkisen vallan lisääntyneeseen sopimusten sisällön ohjaavuuteen. Näin pyritään turvaamaan vaihdannan varmuus, sujuvuus sekä torjumaan väärinkäytökset.⁷ Merkittävä sopimussuhteita sääntelevä OikTL tuli voimaan 1.7.1929. Laki on tulosta Pohjoismaiden lainsäädäntöyhteistyöstä ja siinä säädetään muun muassa sopimuksen tekemisestä, oikeustoimen pätemättömyydestä sekä sovittelusta.⁸

OikTL:n sääntely vastaa pääosin Pohjoismaista sääntelyä, vaikka sääntely ei ole täysin yhdenmukaista. Laki on pysynyt lähestulkoon muuttumattomana. Tärkein muutos tehtiin 1980-luvulla. Muutos koski uuden sovittelusäännöksen OikTL 36 §:n voimaantuloa.⁹ OikTL 36 §:n nojalla oikeustoimen ehtoa voidaan sovitella tai se voidaan jättää kokonaan huomioon ottamatta, jos oikeustoimen ehto on kohtuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen. Kohtuuttomuutta arvosteltaessa otetaan huomioon oikeustoimen koko sisältö, osapuolten asema, oikeustointa tehtäessä ja sen jälkeen vallinneen olosuhteet sekä muut seikat.

Pohjoismaissa katsottiin, että OikTL:n 33 §:n säännös kunnianvastaisesta ja arvottomasta menettelystä ei ollut riittävä sopimuksen kohtuullistamista ajatellen, koska se johtaa oikeustoimen pätemättömyyteen. Vähemmän moitittavia tilanteita varten tarvittiin säännös, jonka nojalla sopimuksen sitovuus voitaisiin pyrkiä säilyttämään, vaikka sopimus olisi joiltain osin kohtuuton. Tämä johti siihen, että OikTL 36 § lisättiin Pohjoismaalaisiin sopimuslakeihin.¹⁰ Oikeuskirjallisuudessa on vallinnut pitkään näkemyseroja edellytyksistä, joiden nojalla sopimus tai sen ehto voidaan saattaa tuomioistuimen kohtuuttomuusarvioinnin kohteeksi. Vaikka OikTL on helpottanut tämän arvioimista,¹¹ ei ole mahdollista sanoa suoraan, milloin sopimusehdon kohtuullistaminen voi tulla kyseeseen.

Sopimuksen sitovuus voi väistyä silloin, kun kyseessä on tärkeämmät tavoitteet. Yhteiskunnallisesti merkittävänä pidetään sopimusten sovittelua epätasavertaisten

⁶ Norros 2012, s. 24-25. Vertailun vuoksi todettakoon, että KSL sisältää runsaasti pakottavia säännöksiä kuluttajan hyväksi (HE 360/1992, kohta 8.2. Esityksen taloudelliset vaikutukset).

⁷ Saarnilehto 2005a, s. 7.

⁸ Saarnilehto 2005a, s. 15.

⁹ Kaisto – Lohi 2013, s. 75 ja Kaisto 2015, s. 56-57.

¹⁰ Nystén-Haarala LM 7-8/2014, s. 1036 ja HE 247/1981, s. 11.

¹¹ Telaranta 1990, s. 21-24.

sopimusosapuolten välillä. Kohtuullistamista koskevaa säännöstä pidettiin niin tärkeänä, että lakia valmisteltaessa katsottiin, että säännöksen tulisi ilmetä selvästi myös kirjoitetusta lainsäädännöstä.¹² Tavoitteena oli ehkäistä kohtuuttomien sopimusehtojen käyttö sekä selkeyttää kantaa kohtuuttomista sopimusehdoista ja varallisuus oikeudellisten oikeustoimien sovittelusta.¹³ Säännöksen myötä tuomioistuin sai mahdollisuuden sovittaa kohtuuttomia sopimusehtoja.¹⁴ Laki koskee kaikkia sopimuksia siitä riippumatta, keitä sopimuksen osapuolet ovat.¹⁵ Sovittelusäännösten merkitys sopimussuhteissa voi olla sekä korjaava että ennaltaehkäisevä. Sovittelusäännökset toimivat ennaltaehkäisevinä niin, että sopimuksen laatija ottaa huomioon sovittelusäännökset jo sopimusta tehtäessä. Näin voidaan välttää kohtuuttomat sopimusehdot.¹⁶

1.2 Tutkimusongelma, tavoitteet ja rajaukset

Sopimus on kaksipuolinen oikeustoimi, joka synnyttää velvoitteita ja oikeuksia osapuolten välille.¹⁷ Oikeustoimi on käsite, jolle ei ole olemassa yhtä selkeää määritelmää. Tässä tutkielmassa oikeustoimi määritellään oikeuskirjallisuudessa vallitsevan yleisen käsityksen mukaan tahdonilmaisuksi, jolla perustetaan, muutetaan, kumotaan tai siirretään oikeuksia.¹⁸ Esimerkiksi kauppa on myyjän ja ostajan välinen sopimus, oikeustoimi, jolla myyjä sitoutuu luovuttamaan vastiketta vastaan ostajalle omistusoikeuden sopimuksessa määriteltyyn omaisuuteen.¹⁹ Kauppasopimukset ovat kansainvälisesti käytettyjä sopimuksia maiden oikeusperinteistä ja taloudellisesta kehitystasosta riippumatta.²⁰

Sopimus sitoo sopimusosapuolia sopimuksen sitovuuden periaatteen (*pacta sunt servanda*) mukaisesti. Osapuolten tahdonilmaisujen on perustuttava vapaasti ilmaistuun tahtoon, jotta sopimus luo sisältönsä mukaiset oikeusvaikutukset, joihin molemmat osapuolet ovat sidottuja.²¹ Sopimukseen sitoutunut on velvollinen tekemään sopimuksen sisällön mukaisen

¹² HE 247/1981, s. 3 ja s. 6.

¹³ HE 247/1981, s. 1.

¹⁴ Telaranta 1990, s. 379.

¹⁵ Ks. Tarkemmin Ramberg & Ramberg 2010, s. 175-177 ja Määttä 2017, s. 5.

¹⁶ Wilhemsson 2008, s. 180.

¹⁷ Telaranta 1990, s. 47-48 ja Viljanen ym. E-kirjan otsikon ”1.3 sopimuksen sitovuus ja sopimusvapaus” alla. Kirjailija on päivittänyt tekstin 1.10.2011.

¹⁸ Käsitteelle on mahdotonta osoittaa selvää ja riidatonta merkityssisältöä (Kaisto 2015, s. 22). Ks. Myös Hemmo 2009, s. 26-27 ja Hoppu – Hoppu 2016, s. 55.

¹⁹ Wilhemsson ym. 2006, s. 3 ja Cavalieri – Salvatore 2018, s. 71. Esimerkiksi Hemmo on käyttänyt sopimusta ja oikeustoimea toistensa synonyymeinä (Hemmo 2009, s. 26).

²⁰ Cavalieri – Salvatore 2018, s. 71.

²¹ Telaranta 1990, s. 130.

suorituksen. Mikäli toinen osapuoli ei saa sopimuksen mukaista suoritusta, hän voi vaatia suoritusta tai vahingonkorvausta tuomioistuimessa.²²

Velvoiteoikeudellisista säännöksistä merkittävä osa on tahdonvaltaisia.²³ KL rakentuu sopimusvapauden periaatteelle. Lain tahdonvaltainen luonne mahdollistaa KL:n säännöksistä poikkeamisen, jonka vuoksi yrityksillä on vapaus järjestää sopimussuhteensa tarkoituksenmukaisella tavalla.²⁴ Sopimusosapuolten korvausvastuu määräytyy ensisijaisesti osapuolten välisen sopimuksen mukaisesti.²⁵ Jos korvausvastuusta ei ole sovittu, voidaan soveltaa tilanteesta riippuen KL:n tai kansainvälisen kauppalaian tahdonvaltaisia säännöksiä, jotka ovat ankaria erityisesti myyjän virhevastuun kannalta.²⁶

Vastuun rajoittaminen vähäiseksi on muodostunut lähes kauppataivaksi kollusiivisillä markkinoilla, joilla toimittajat ovat vähälukuisia tai kauppamuodot vakiintuneita.²⁷ Liiketoiminnassa on olennaista varautua ja hallita liiketoimintaan liittyvät riskit. Erityisesti riskialttiiden hankkeiden toteutumisen kannalta voi olla välttämätöntä rajoittaa omaa vastuuta. Näin voidaan myös mahdollistaa ja edistää muun muassa innovaatiota sekä teknistä kehitystä.²⁸

Vastuunrajoitusehdot toimivat riskinhallinnan välineenä ja niiden avulla yritys voi pienentää sopimusperusteista vahingonkorvausvelvollisuuttaan KL:n tai kansainvälisen kauppalaian mukaisesta vahingonkorvausvelvollisuudesta. Vastuuta voidaan myös rajoittaa yrityksen riksinkantokyvyn mukaiseksi.²⁹ Vastuunrajoitusehtojen avulla riskejä voidaan myös jakaa. Sopimusosapuoli voi ottaa riksinkin kannettavakseen, jos hänellä on siihen toista osapuolta paremmat edellytykset.³⁰ Yleensä vastuunrajoitusehdolla rajoitetaan korvausvastuun syntymisen edellytyksiä sekä korvattavan vahingon sisältöä ja määrää.³¹

²² Viljanen ym. 2004, E-kirjan otsikon ”I.3 sopimuksen sitovuus ja sopimusvapaus” alla. Kirjailija on päivittänyt tekstin 1.10.2011. Ks. Myös Saarnilehto 2005b, s. 2 ja Wilhelmsson 2008, s. 2.

²³ Norros 2012, s. 24.

²⁴ HE 93/1986, s.14 ja Hoppu – Hoppu 2016, s. 151. Monopoli-asemassa tai siihen verrattavassa asemassa olevilla yrityksillä on tietyissä tilanteissa sopimuspakko. Näissä tilanteissa sopimus on tehtävä, mikäli toinen osapuoli sitä haluaa (Kyläkallio 2013, s. 23-24).

²⁵ Juvonen ym. 2014, s.117.

²⁶ Nygren 2002, s. 227.

²⁷ Kurkela 2003, s. 183.

²⁸ Fontaine – De Ly 2009, s. 351.

²⁹ Juvonen ym. 2014, s. 109 ja Kolster – Norros LM 1/2021, s. 58.

³⁰ Liebkind JFT 2/2009, s. 128.

³¹ Hemmo 1994, s. 274; Saxén 1995, s. 211; Wilhelmsson 2008, s. 167; Ramberg – Ramberg 2010, s. 212 ja Hoppu – Hoppu 2016, s. 297-299. Ruotsissa käsitteellä ”friskrivning” tarkoitetaan kaikenlaisia

Pakottava lainsäädäntö sekä vakiintuneet periaatteet estävät vastuun rajoittamisen joissain tilanteissa. Kansainvälisesti vakiintuneen periaatteen mukaan vastuuta ei voida rajoittaa, jos toinen sopimusosapuoli aiheuttaa vahingon törkeällä tuottamuksella tai tahallisesti. Periaatteen tarkoituksena on suojata toista osapuolta.³²

Tutkielman yhtenä tehtävänä on havainnollistaa KL:n mukaista vastuujärjestelmää sekä sitä, miten vastuunrajoitusehdoilla voidaan rajoittaa KL:n mukaista vahingonkorvausvastuuta onnistuneesti. Sopimusvapauden kantavana ajatuksena on, että sopimusosapuolet ovat yhdenvertaisessa asemassa. He huolehtivat itse omista tavoitteistaan ja eduistaan. Yhdenvertaisuus edellyttää, että molempien osapuolten edut huomioidaan sopimusta tehtäessä ja sopimussuhteen aikana.³³

Sopimuksen sitovuuden periaatteen vuoksi vastuunrajoitusehdot ovat lähtökohtaisesti osapuolia sitovia.³⁴ Tulkintaperiaatteilla on merkittävä vaikutus vastuunrajoitusehtojen sitovuuteen. Vastuunrajoitusehdon kohtuuttomuusarvioinnissa tulkinnan avulla pyritään saavuttamaan tulos, joka on kohtuullinen molempien osapuolten kannalta.³⁵ Merkittäviä tulkintaperiaatteita ovat epäselvyyssääntö sekä suppean tulkinnan periaate.

Useat sopimusvapauden rajoitukset kohdistuvat sopimuksen sisältöön, jotta heikompa osapuolta voidaan suojata kohtuuttomilta sopimusehdoilta.³⁶ Yritysten välillä voi olla merkittäviä eroja päätöksenteossa, resursseissa ja tieto-aidossa, jonka vuoksi myös heikomman osapuolen asemaan on kiinnitettävä huomiota. Kohtuuttomuuden arvioimiseksi ei ole olemassa yhtä tiettyä mittaria. Oikeudenmukaisuutta ja kohtuuttomuutta on aina arvioitava suhteessa johonkin. Kohtuuttomuusharkinta on kokonaisuusharkintaa, joka on riippuvaista yksittäistapauksellisesta harkinnasta. Sovittelu perustuu tosiseikkojen, normatiivisten vaatimusten ja arvojen väliselle punninnalle.³⁷

vastuunrajoitusehtoja. ”Ansvarsfriskrivning” viittaa vastuunrajoitusehtoihin, joilla luovutaan vahingonkorvausvastuusta esimerkiksi silloin, kun vahinko on aiheutunut huolimattoman menettelyn tuloksena. Kolmas ehtotyyppi on ”ansvarsbegränsning”, jolloin ehdot rajoittavat vahingon määrää (Ks. SOU 1974:83, s. 174-175). Englannissa puolestaan voidaan käyttää termejä ”Exclusion” tai ”Exemption and limitation clauses” (ks. Rahnavard 2013, s. 222).

³² Taxell 1972, s. 458; Hemmo II 2003, s. 287; Virtanen DL 3/2005, s. 484 sekä Saarnilehto 3/2009, s. 16.

³³ Telaranta 1990, s. 17.

³⁴ Kolster –Norros LM 1/2021, s. 58.

³⁵ Dotevall 2/2019, s. 172.

³⁶ Määttä 2005, s. 177 ja Wilhelmsson 2008, s. 8-10 sekä Hemmo 2009, s. 63.

³⁷ Mononen 2001, s. 323-324.

Vastuunrajoitusehdot ovat alttiita kohtuuttomuudelle. Tämän vuoksi varsinainen tutkimuskysymys on: ”Millaiset sopimuksen sisäiset ja ulkoiset seikat muodostavat edellytykset vastuunrajoitusehdon kohtuullistamiselle OikTL 36 §:n nojalla erityisesti yritysten välisissä kaupallisissa sopimussuhteissa?” Vastuunrajoitusehdot ovat yleisiä sopimuskäytännössä, jonka vuoksi kysymys on oikeudellisesti ajankohtainen ja olennainen.

Oikeudenmukaisuus edellyttää, että sopimusehdoilla ei alisteta heikompa osapuolta vahvemman osapuolen mielivallalle.³⁸ Samalla sopimusehdon kohtuullistaminen merkitsee poikkeusta laajasta sopimusvapauden periaatteesta, jonka vuoksi kysymys on myös hyvin mielenkiintoinen. OikTL 36 § saa tutkielmassa päähuomion vastuunrajoitusehtojen kohtuuttomuusarvioinnissa, koska OikTL 36 §:n yleissäännös on tärkein ja tunnetuin sovitteluun oikeuttava säännös.³⁹

Liike-elämässä sopimuksia sovitellaan harvoin. Osasyyn tähän voi olla prosessuaalinen epävarmuus, prosessiekonomiset syyt sekä prosessiriski. Useissa tapauksissa on ilmeistä, että prosessin lopputulosta pidetään niin epävarmana, että osapuoli mieluummin noudattaa jopa kohtuutonta sopimusta kuin ottaa riskin oikeudenkäynnistä mahdollisesti koituvista huomattavista lisäkustannuksista.⁴⁰

Sopimuksen muuttaminen jälkikäteen merkitsee epävarmuutta liike-elämälle ja heikentää sopimuksen sitovuuden ja koko sopimusoikeuden järjestelmän arvoa. Tuomioistuimen korjaavat toimet voivat johtaa osapuolten alkuperäisen tarkoituksen romuttumiseen. Tämä voi puolestaan aiheuttaa ristiriidan osapuolten autonomisesti muodostuneen tahdon kanssa.⁴¹ Välimiesmenettely vähentää perinteisen tuomioistuinprosessin tarpeellisuutta liikesuhteissa.

Vaatimis- ja väittämistaakka muodostavat sovittelun vaikeimmat prosessiin liittyvät oikeudelliset ongelmat.⁴² Vastuunrajoitusehdon kohtuullistaminen edellyttää, että asia saatetaan välimiesmenettelyn tai yleisen tuomioistuimen arvioitavaksi. Tarkoituksena on selvittää, milloin kantajan vetoamislause on riittävä vastuunrajoitusehdon kohtuullistamiseksi. Tutkielmassa tarkastellaan myös sitä, missä laajuudessa kantajan tulee

³⁸ SOU 1974:83, s. 127.

³⁹ Kaisto – Lohi 2013, s. 143 ja Kaisto 2015, s. 57.

⁴⁰ Wilhelmsson 2008, s. 179.

⁴¹ Ahlfors 3/2016, s. 11-13 ja Häyhä 2007, s. 80-81.

⁴² Pöyhönen 2013, s. 259.

vedota kohtuuttomuutta ilmentäviin oikeustositseikkoihin, jotta vastuunrajoitusehtoa voidaan kohtuullistaa OikTL 36 §:n nojalla.

Prosessioikeudellisten oppien valossa kantajan tulisi vedota kohtuuttomuuteen ja sitä ilmentäviin konkreettisiin tosiseikkoihin.⁴³ Sovittelun prosessuaalisena piirteenä on kuitenkin pidetty kevennettyä vaatimis- ja väittämistaakkaa,⁴⁴ jonka vuoksi on aiheellista selvittää, voidaanko sovittelun yhteydessä puhua perustellusti kevennetystä vaatimis- ja väittämistaakasta oikeuskäytännön sekä oikeuskirjallisuuden perusteella.

Tutkielmassa ei käsitellä elinkeinonharjoittajan ja kuluttajan välisiä sopimussuhteita. Useat vastuunrajoitusehdot ovat elinkeinonharjoittajan ja kuluttajan välisessä sopimussuhteessa pätemättömiä, koska ne ovat ristiriidassa KSL:n pakottavien säännösten kanssa.⁴⁵ Kuluttajien suojaksi on laadittu erityissäännöksiä, joita ei voida noudattaa edes silloin, kun kauppasopimuksen toisena osapuolena on pienyritys.⁴⁶

Tarkoituksena on perehtyä yksityisten yritysten välisiin irtaimen omaisuuden kauppaa koskeviin sopimuksiin.⁴⁷ Tutkielman ulkopuolelle jäävät viranomaisten, kuntien ja valtion tekemät sopimukset. Edelleen tutkielmassa käsitellään lähtökohtaisesti vain sopimusosapuolten välisiä suhteita, jolloin tarkastelun ulkopuolelle jäävät myös kolmannet osapuolet ja heidän vaikutuksensa sopimussuhteeseen.

Tutkielmassa prosessioikeudellisten kysymysten tarkastelu rajoittuu ainoastaan vaatimis- ja väittämistaakkaan liittyviin kysymyksiin. Rajaus on aiheellinen, koska prosessioikeudelliset kysymykset ovat varsin laajoja, jonka vuoksi muiden prosessioikeudellisten kysymysten syvälinen tarkastelu on jätettävä prosessioikeuden alaisuuteen. Tavoitteena on luoda eheä, luotettava, perusteltu ja syvälinen katsaus yritysten välisiin kauppasopimuksiin sisältyvistä vastuunrajoitusehdoista ja niistä edellytyksistä, jotka vaikuttavat kohtuuttomuusarviointiin OikTL 36 §:n nojalla.

⁴³ Virolainen JFT 1/2006, s. 206.

⁴⁴ Kaisto – Lohi 2013, s. 150-153.

⁴⁵ Wilhelmsson 2008, s. 169.

⁴⁶ Wilhelmsson ym. 1998, s. 20.

⁴⁷ Kiinteän omaisuuden kauppaan liittyy merkittäviä eroja verrattuna irtaimen omaisuuden kauppaan. Merkittävin näistä eroista on se, että kiinteän omaisuuden kaupassa noudatetaan määrämuotoisia sopimuksia. Liike-elämässä muotovaatimuksia on hyvin vähän, merkittävimpana voidaan pitää MK 2:1 §:n kiinteistökaupan kirjallisuusvaatimusta.

1.3 Tutkimusmetodi ja lähdeaineisto

Oikeustiede sisältää useita eri tieteenhaaroja, joilla on eri päämäärät ja tutkimusmenetelmät.⁴⁸ Oikeustieteessä tutkimusmenetelmä ja tutkimusongelma liittyvät olennaisella tavalla toisiinsa. Tutkimuskohteesta esitetyt kysymykset vaikuttavat siihen, millainen lähestymistapa on.⁴⁹ Tutkielmassa käytetään lainopillista tutkimusmetodia (oikeusdogmatiikkaa), joka rakentuu voimassa olevien oikeuslähteiden varaan. Perinteisesti lainopin kaksi tehtävää ovat olleet tulkinta ja systematisointi.⁵⁰

Kohtuuttomuusarvioinnin kannalta OikTL 36 § ei ole yksiselitteinen. Säännös jättää tuomioistuimelle harkintavaltaa kohtuuttomuusarvioinnissa. OikTL 36 §:ä tulkittaessa sanamuodon mukainen tulkinta ei vastaa suoraan siihen, mitä ”*muut seikat*” tai ”*kohtuuttomuus*” merkitsevät. Tutkielman kannalta lain tulkinnassa tärkeitä oikeuslähteitä ovat lainvalmisteluaineistot, oikeuskirjallisuus, KKO:n ja MAO:n ratkaisutekstit, oikeusnormit, oikeudenalan yleiset opit sekä lainopin teoriat.⁵¹ Myös HD:n ratkaisut sekä Ruotsin hallituksen esitykset tuovat tulkintatukea ja vertailumateriaalia, koska OikTL on valmisteltu yhteistyössä muiden Pohjoismaiden kanssa.⁵²

Edelleen tulkintatukea saadaan sopimusoikeudellisista periaatteista, kuten kohtuusperiaatteesta ja sopimusten sitovuuden periaatteesta. Sopimusoikeus on varsin periaatekeskeistä eikä oikeusperiaatteista yleensä säädetä nimenomaisesti lainsäädännössä, vaikka ne ovat sopimusoikeudessa merkittävässä asemassa.⁵³ Oikeuskirjallisuudessa on aikojen saatossa kirjoitettu kattavasti vastuunrajoitusehdoista, sopimuksen kohtuullistamisesta sekä oikeustoimen tulkinnasta, jonka vuoksi oikeuskirjallisuudesta saadaan hyvin ja kattavasti aineistoa tutkielmaan.

Yritystoiminnassa välimiesmenettely on suosittu riitojen ratkaisukeino, joka vähentää riita-asioiden viemistä yleiseen tuomioistuimeen. Näin ollen vastuunrajoitusehtoja koskevia

⁴⁸ Hirvonen 2011, s. 21. Metodilla eli menetelmällä tarkoitetaan täsmällisesti määritettyä teknistä tutkimusmenetelmää. Metodi on tapa, jolla tehdään määrämuotoisesti askel askeleelta etenevä tutkimustoimintojen ketju. Oikeustieteessä vallitsevan tiedon kriteerin mukaan tiedon on kerrottava objektiivisesti tutkimuskohteesta. Tiedon on oltava epäilevää, kriittisen ajattelun ja tutkimuksen kautta syntyvää, perusteltua ja kritiikille sekä arvioinnille alistettua. Lisäksi tiedon on oltava etsivää ja virheitä korjaavaa sekä ulkopuolisista intresseistä riippumatonta (Hirvonen 2011, s. 5 ja s. 17-18).

⁴⁹ Husa ym. 2010, s. 27.

⁵⁰ Hirvonen 2011, s. 22.

⁵¹ Hirvonen 2011, s. 39.

⁵² Saarnilehto 2005a, s. 15.

⁵³ Norros 2012, s. 32.

KKO:n ratkaisuja on vähän. Välimiesmenettelyn ratkaisut eivät ole julkisia, jonka vuoksi ratkaisukäytännöstä on vaikea löytää tietoa saati saada tulkintatukea.⁵⁴ Tutkielmaan on valittu ennakkotapauksia, jotka havainnollistavat tai tuovat ilmi konkreettisia seikkoja vastuunrajoitusehdoista, niiden tulkinnasta sekä kohtuuttomuusarvioinnista.

Ennakkoratkaisuja ei pidetä Suomessa muodollisesti sitovina. KKO:n tarkoituksena on julkaista ratkaisuja, joilla on ennakkotapauksellista merkitystä, jonka vuoksi KKO:n ratkaisuilla on suuri oikeuslähdearvo.⁵⁵ Tuomioistuimessa samanlaiset asiat on ratkaistava samalla tavoin, mikä edellyttää sitä, että ratkaisut tehdään periaatteellisten kannanottojen muodossa.⁵⁶ Mitä enemmän ratkaisuja on, sitä paremmilla edellytyksillä voidaan tehdä päätelmiä oikeuden sisällöstä. Edellä lausuttu tukee sitä, että tutkimus toteutetaan lainopillista tutkimusmetodia hyödyntäen. Lainopin systematisointityössä on keskeistä tutkia ja jäsentää voimassa olevan oikeuden lisäksi oikeudenalojen käsitteitä sekä oikeusperiaatteita.⁵⁷

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielman johdannossa on käsitelty tutkielman aihetta, lähtökohtia ja tutkimusmetodia. Luvussa 2 tarkastellaan sopimussuhteeseen liittyviä riskejä sekä sopimusvelvoitteiden laiminlyöntiin liittyvää vahingonkorvausvastuuta. Kyseessä on pro gradu -tutkielma, jonka vuoksi vahingonkorvausta käsitellään vain siltä osin kuin se on tarpeellista tutkielman aiheen sekä laajuuden kannalta. Ensin käsitellään sopimusperusteista vahingonkorvausvastuuta. Tämän jälkeen perehdytään KL:n mukaiseen vastuujärjestelmään sekä kansainväliseen kauppalakiin. Tarkoituksena on johdattaa lukija vastuunrajoitusehtojen ja OikTL 36 §:n mukaisen kohtuuttomuusarvioinnin käsittelyyn.

Vastuunrajoitusehtoja käsitellään luvussa 3, jossa käydään läpi, mitä vastuunrajoitusehdot ovat ja kuinka niiden avulla voidaan rajoittaa vahingonkorvausvastuuta. Vastuunrajoitusehtojen käsittelyä jatketaan ehtojen tulkintamahdollisuuksilla, koska tulkinnalla on merkittävä vaikutus kohtuuttomuusarvioinnin ja ehtojen sitovuuden kannalta.

⁵⁴ Välimiesmenettelyssä osapuolten välinen riita-asia ratkaistaan nimettyjen yksityishenkilöiden, välimiesten, toimesta. Tiedon saanti välimiesmenettelyn ratkaisusta heikkeni olennaisesti vuonna 1992, jolloin tuli voimaan uusi laki välimiesmenettelystä. Välimiestuomioiden tallentamista alioikeuksien kansliaan ei ole edellytetty uuden lain voimaantulon jälkeen (Guttorm 2005, s. 2 ja 5).

⁵⁵ Norros 2012, s. 34.

⁵⁶ Telaranta 1990, s. 2.

⁵⁷ Hirvonen 2011, s. 25.

Selvyyden vuoksi käsitellään myös, milloin vastuunrajoitusehto on jo sellaisenaan sitomaton osapuolten välillä.

Tämän jälkeen luvussa 4 käsitellään kohtuuttomuutta ja käydään läpi OikTL 36 § yksityiskohtaisesti. Tarkoituksena on selventää niitä seikkoja, joiden nojalla vastuunrajoitusehtoja voidaan kohtuullistaa sekä niitä elementtejä, jotka kohtuuttomuusarvioinnissa otetaan huomioon. Luvussa käsitellään lyhyesti myös SopEhtoL:a, koska usean yrityksen välisissä sopimussuhteissa SopEhtoL:n nojalla voidaan kohtuullistaa sopimusehtoa tai kieltää tällaisen ehdon käyttäminen.

Kohtuuttomuusarvioinnin jälkeen luvussa 5 tarkastellaan osapuolten velvollisuutta vedota vaatimis- ja väittämistaakkaan, jotta toisen osapuolen väite kohtuuttomasta sopimusehdosta voidaan ottaa tuomioistuimen tai välimiesmenettelyn käsittelyn kohteeksi. Lisäksi luvussa käydään läpi oikeuskirjallisuudessa vallitsevia näkemyseroja vaatimis- ja väittämistaakan oikeasta sekä riittävästä täyttämisestä.

Lopuksi pohditaan tutkielman tuloksia tärkeimpien perustelujen varassa sekä arvioidaan aiemmin esitettyä. Lisäksi esitetään mahdollisia mielenkiintoisia jatkotutkimuskohteita ja ennustuksia tulevasta kehityksestä.

2 Riskinhallinta ja sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu

2.1 Yritystoimintaan liittyvät riskit

Yritystoimintaan liittyvät riskit voidaan jakaa esimerkiksi liike- ja vahinkoriskeihin. Liikeriskit voivat aiheuttaa joko voittoa tai tappiota eivätkä ne yleensä ole vakuutettavissa. Sen sijaan vahinkoriskit voidaan pääsääntöisesti vakuuttaa. Vahinkoriskit aiheuttavat liiketoiminnalle menetyksiä ja tappiota. Sopimuksella voidaan siirtää riskejä, joko sopimuskumppanin tai vakuutusyhtiön kannettavaksi.⁵⁸

Liikeriskit liittyvät aina yritystoimintaan ja ne vaihtelevat olosuhteiden mukaan. Liikeriskeinä voidaan pitää esimerkiksi asiakkaiden maksuvaikeuksia, toimitusvaikeuksia, kilpailijoiden toimija ja yrityksen kannattavuuden äkillistä heikentymistä. Vahinkoriskit ovat puolestaan riskejä, jotka toteutuessaan kohdistuvat johonkin yrityksen tiettyyn osa-alueeseen. Vahinkoriskeinä voidaan pitää muun muassa omaisuusvahinkoja sekä vahingonkorvausvaatimuksia.⁵⁹ Vastuunrajoitusehdoilla voidaan suojautua nimenomaisesti vahinkoriskeiltä.

Kauppasopimukseen liittyviä riskejä ovat muun muassa suorituksen viivästyminen, sopimuksen täyttämättä jättäminen sekä sopimuksen vastainen, puutteellinen tai virheellinen suoritus taikka sopimuksesta aiheutuneet ennakoimattomat kustannukset.⁶⁰ Riskinhallinnan kannalta on olennaista tietää, mitä normeja ja oikeudellisia sääntöjä sopimukseen sovelletaan ja missä järjestyksessä ne tulevat sovellettavaksi. Normit voivat toisinaan olla ristiriidassa keskenään. Pakottava lainsäädäntö on kaikissa sopimussuhteissa ensisijainen. Sen jälkeen sovellettavaksi tulevat seuraavassa järjestyksessä sopimusehdot, osapuolten vakiintunut käytäntö, alalla vallitseva kauppatapa ja tahdonvaltainen lainsäädäntö.⁶¹

Kauppatavalla tarkoitetaan liike-elämän erilaisia tapoja, joita on noudatettu laajasti ja pitkäkestoisesti. Muunlaista toimintaa voidaan pitää poikkeuksellisenä. Kauppatappaa

⁵⁸ Nygren 2002, s. 216 ja s. 228.

⁵⁹ Hesso 2015, s. 181.

⁶⁰ Ks. Enemmän riskeistä Nygren 2002, s. 218-221. Keskitalo mainitsee sopimukseen liittyviksi olennaisiksi riskeiksi: neuvottelu-, informaatio- ja tuotevastuuriskit sekä suorituksen laiminlyönnin, suorituksen viivästyksen, virheellisen suorituksen, tavaran vaurioitumisen tai rikkoutumisen sekä riskit sopimusriidoista ja muuttuvista olosuhteista (Keskitalo 2002, s. 248).

⁶¹ Hoppu – Hoppu 2016, s. 161-163.

voidaan pitää sekä luonnollisena että vakiintuneena. Sen on oltava myös kohtuullinen ja oikeusjärjestyksen mukainen. Kauppatapa sitoo elinkeinonharjoittajia, vaikka siitä ei olisi sovittu.⁶² Poikkeuksen tästä muodostavat tilanteet, joissa sopimusosapuoli ei tunne eikä hänen edellytetä tuntevan alalla vallitsevaa kauppatapaa.⁶³ Yritysten välisissä sopimussuhteissa ja niitä koskevissa riitatilanteissa merkitsevässä asemassa ovat kauppatavan lisäksi sopimusehdot sekä vakiintunut käytäntö, koska pakottavaa lainsäädäntöä on vähän.

Sopimuksessa olisi hyvä sopia vaaranvastuun jakautumisesta eli siitä, kuuluuko riski tapahtuneesta myyjälle vai ostajalle. Vaaranvastuusta sopiminen helpottaa virhetilanteiden arvioimista. Esimerkiksi, jos tavara vaurioituu toimituksen aikana, vahingonkorvausvastuuseen liittyvien kysymysten arvioiminen helpottuu, kun sopimuksessa on nimenomaisesti sovittu siitä, milloin vastuu tavarasta siirtyy ostajalle. Lähtökohta on, että tavaran omistaja ottaa vastatakseen taloudellisen haitan, joka aiheutuu tavaran rikkoutumisesta tai muusta vahingosta.⁶⁴

KL:n 13.1 §:n mukaan ostajalla on vaaranvastuu tavarasta sen jälkeen, kun tavaran luovutus tapahtuu sopimuksen mukaan. Sen sijaan kuljetettavana olevan tavaran vaaranvastuu siirtyy KL 15 §:n mukaan ostajalle jo kaupantekohetkellä. Näin ollen on mahdollista, että ostaja joutuu vastaamaan esimerkiksi siitä, mitä tavaralle tapahtuu rahdinkuljetuksen aikana, vaikka hänellä ei olisi mahdollisuuksia vaikuttaa kuljetukseen.

2.2 Sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu

Sopimusoikeudellisista seuraamusjärjestelmistä merkittävin on vahingonkorvaus.⁶⁵ Vastuuperuste sekä vastuun laajuuden arvioiminen ovat merkityksellisiä vahingonkorvausvastuun kannalta. Vastuuperuste määrittää, millä edellytyksillä vahingonkorvausvastuuseen joudutaan. Vahingon laajuuden arvioimiseen kuuluu puolestaan sen arvioiminen, millaiset vahingot korvataan ja missä laajuudessa.⁶⁶

⁶² Nystén-Haarala 2005, s. 198 ja Wilhelmsson 2008, s. 79.

⁶³ Määttä 2005, s. 174.

⁶⁴ Kaisto – Lohi 2013, s. 264-265 ja von Weissenberg 2014, s. 58-59.

⁶⁵ Hemmo 1994, s. 9.

⁶⁶ Sandvik ym. 2013, s. 155. Mononen korostaa, että vastuuperusteiden erottelu ei ole helppoa, koska vastuuperusteiden väliset erot ovat pieniä. Monien vastuuperusteiden ylläpito on oikeusjärjestelmässä tarpeetonta juuri niiden heikon erottuvuuden vuoksi. Ankarat vastuuperusteet tukevat niin luottamuksen suoja kuin sopimusten sitovuutta. Kun vastuuperuste on ankara, vahinkoriskin ennakoiminen korostuu. Myös yrityksen riskinhallinta saa merkittävän aseman (Mononen LM 7-8/2004, s. 1396).

Vahingonkorvaus on vain yksi niistä oikeussuojakeinoista, joihin sopimusosapuoli voi vedota sopimusrikkomuksen johdosta. Muita keinoja ovat esimerkiksi hinnan alennus, suorituksen vaatiminen sekä sopimuksen purku. Sopimusrikkomuksen täytyy olla olennainen, jotta sopimus voidaan purkaa.⁶⁷

Vahingonkorvausvastuu voidaan jakaa sopimusperusteiseen vahingonkorvausvastuuseen ja sopimuksen ulkoiseen vahingonkorvausvastuuseen. Sopimusperusteisessa vastuussa on kyse siitä, että vahinko tapahtuu sopimusosapuolten välillä.⁶⁸ Sopimusperusteinen korvausvastuu on sopimuksen ulkoista vahingonkorvausvastuuta eli deliktivastuuta ankarampi vastuumuoto. Sopimuksen ulkoisesta vahingonkorvausvastuusta on kyse, kun osapuolten välillä ei ole suunnitelmallista yhteistoimintaa esimerkiksi sopimussuhdetta.⁶⁹

Suomessa ei ole sopimusperusteisesta vahingonkorvausvastuuta koskevaa yleislakia. Vastuu perustuu eri lakeihin sekä yleisiin sopimus oikeudellisiin periaatteisiin.⁷⁰ Sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu jää keskeisimmän vahingonkorvausta koskevan VahL:n ulkopuolelle.⁷¹ VahL 1 §:n mukaan laki ei koske sopimukseen perustuvaa korvausvastuuta, ellei vahingonkorvauslaissa tai muussa laissa toisin säädetä. Sopimusperusteisesta vahingonkorvausvelvollisuudesta säädetään muun muassa KSL:ssa ja KL:ssa. Vahingonkorvausvastuu syntyy, kun sopimusrikkomus tapahtuu esimerkiksi sopimusvelvoitteen täyttämättä jättämisen, laiminlyönnin taikka velvoitteen virheellisen täyttämisen johdosta.⁷²

Korvattava vahinko lasketaan pääsääntöisesti positiivisen sopimusedun mukaan. Vahingonkorvauksen tavoitteena on saattaa vahinkoa kärsinyt siihen asemaan, jossa hän olisi ollut ilman vahingon tapahtumista. Tällöin sopimusrikkomus voi koitua kalliiksi yritykselle, koska korvattavaksi voi tulla niin aiheutuneet kulut (*negatiivinen sopimusetu*)

⁶⁷ Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 13.

⁶⁸ Ståhlberg – Karhu 2020, s. 42.

⁶⁹ Hemmo 1998, s. 1-2. Sopimusperusteisen ja sopimuksen ulkoisen vahingonkorvausvastuun välillä merkittävin ero liittyy todistustaakkaan. Sopimusperusteisessa vahingonkorvausvastuussa riittää, että vahinkoa kärsinyt osoittaa kärsineensä vahinkoa sopimusosapuolten toimien johdosta. Sopimusosapuolten tehtäväksi jää *käännetyn todistustaakan* mukaisesti osoittaa, että hän ei ole vahingonkorvausvelvollinen. Hänen täytyy näyttää, että vahingonkorvausvelvollisuudelle ei ole edellytyksiä. Sen sijaan ulkoisessa vahingonkorvausvastuussa vahinkoa kärsineen on todistettava, että hän on kärsinyt toisen menettelyn vuoksi vahinkoa. Hänen tulee myös näyttää toteen, että vahingonaiheuttajan osalta on olemassa edellytykset vahingonkorvausvastuulle (Hoppu – Hoppu 2016, s. 296).

⁷⁰ Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 13.

⁷¹ Hemmo 1994, s. 9-10 ja Hoppu – Hoppu 2016, s. 280.

⁷² Hoppu – Hoppu 2016, s. 294.

kuin saamatta jäänyt voitto (*positiivinen sopimusetu*).⁷³ Korvausvastuu ei aina rajoitu sopimusoikeudelliseen korvausvastuuseen. Rinnakkaisperiaatteen vuoksi sovellettavaksi voi tulla saman aikaisesti useita eri korvausjärjestelmiä, mikäli jokaisen järjestelmän soveltamisen edellytykset täyttyvät. Vastuunrajoitusehdolla voidaan rajoittaa nimenomaisesti vain sopimusperusteista korvausvastuuta, mutta ei sopimuksen ulkoista vahingonkorvausvastuuta.⁷⁴

Vahingonkorvausvastuun syntyminen edellyttää, että vahingon ja sopimusrikkomuksen välillä on oikeudellisesti riittävä syy-yhteys. Myös tuottamus voi vaikuttaa vahingonkorvauksen määrään. Lähtökohtaisesti ennalta-arvaamattomat vahingot jäävät korvausvastuun ulkopuolelle. Vahingonkorvaus ei käsitä esimerkiksi yllättäviä tai epätavallisia sopimusrikkomuksen seurauksia.⁷⁵ Vahingon on oltava vastuunrajoitusehdon mukaisesti niiden vahinkojen piirissä, jotka tulee korvata, jotta vahingonaiheuttaja joutuisi korvaamaan aiheuttamansa vahingon. Yksittäisen vahingon korvaaminen edellyttää lisäksi vahingon ennakoitavuutta. Mikäli edellytykset täyttyvät, korvausvastuu rajoittuu vastuunrajoitusehdon mukaiseen enimmäismäärään.⁷⁶

2.3 Osapuolten vastuu kauppalain nojalla

2.3.1 Oikeus vahingonkorvaukseen

KK:n vanhentuminen sekä lainsäädännön muutostarpeet johtivat nykyisen KL:n säätämiseen. Kaupan olosuhteet olivat muuttuneet olennaisella tavalla siitä, millaiset ne olivat 1734-luvulla. Säännökset olivat puutteellisia ja haittasivat oikeussääntöjen kehittymistä. KL:n tarkoituksena oli helpottaa ja selkeyttää osapuolten mahdollisuutta arvioida omaa oikeudellista asemaansa irtaimen omaisuuden kaupassa.⁷⁷

KL on tulos muiden Pohjoismaiden kanssa tehdystä lainvalmistelu yhteistyöstä.⁷⁸ Uusi KL huomioi useita erilaisia irtaimen kaupan liittyviä tilanteita, jonka vuoksi KL on jäänyt yleisluontoiseksi. Säännösten taustalla on ollut ajatus siitä, mitä voidaan pitää kohtuullisena

⁷³ Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 14 sekä Juvonen ym. 2014, s. 109 ja Hoppu – Hoppu 2016, s. 279 ja s. 295.

⁷⁴ Saarnilehto 2005b, s. 14.

⁷⁵ Hemmo 2005, s. 109. Wilhelmsson ym. 2006, s.89 ja Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 13-14 sekä Ståhlberg – Karhu 2020, s. 394.

⁷⁶ Hemmo 1994, s. 308.

⁷⁷ HE 93/1986, s. 11-12.

⁷⁸ Wilhelmsson ym. 1998, s. 27 ja Kaisto – Lohi 2013, s. 260.

molempien osapuolten edut huomioon ottaen. Lailla pyrittiin lähentämään irtaimen kauppaa koskevia periaatteita vastaamaan yleisesti noudatettuja sopimusehtoja.⁷⁹

KL:a voidaan käyttää vertailukohteenä arvioitaessa kohtuuttomia vastuunrajoitusehtoja, jonka vuoksi lailla on merkittävä tehtävä. Väärinkäytösten ja kohtuuttomuuden välttämiseksi KL:n vahingonkorvausta koskevat säännökset (KL 27 §, 40 §, 57 § ja 67 §) laadittiin vastuunrajoitusehdot huomioon ottaen.⁸⁰ KL sääntelee olennaisessa määrin yritysten sopimussuhteisiin liittyvistä kysymyksistä.

KL 3 §:n mukaan lain säännöksiä ei sovelleta, mikäli sopimuksesta, sopijapuolten omaksumasta käytännöstä, kauppatavasta tai muusta tavasta, jota on pidettävä sopijapuolia sitovana, johtuu muuta. Jos vahingonkorvausvelvollisuudesta ei ole sovittu sopimuksella, vastuu määräytyy KL:n mukaisesti. Määräykset myyjän virhevastuusta ovat ankaria. Erityisesti kontrollivastuu on vastuuperusteena ankara.⁸¹ Suoritusvelallisen kontrollipiiri on KL:n nojalla laaja ja se käsittää niin yrityksen sisäiset olosuhteet kuin yrityksen vastuulla olevat alihankkijat ja muut apulaiset. Vastuusta ei ole mahdollista vapautua vetoamalla esimerkiksi alihankkijasta johtuvaan viivästyksen.⁸²

Viivästys on olennainen vahingonkorvaukseen oikeuttava seikka, joka voi realisoitua, kun sopimussuhteessa ei toimita kauppasopimuksen edellyttämällä tavalla. KL 22 §:n mukaan viivästyksestä on kyse, kun tavara luovutetaan liian myöhään tai tavaraa ei luovuteta ollenkaan. Olennaista on tietää, milloin sopimusosapuolen suoritus on viivästynyt. Osapuolet voivat sopia siitä, milloin suoritus on täytettävä, mikäli asiasta ei ole sovittu KL 9 §:n mukaan tavara on luovutettava kohtuullisessa ajassa kaupanteosta.⁸³

Viivästys voi johtua myyjän toiminnasta, kuten toimituksen viivästyisestä taikka ostajan toiminnasta, kuten maksun viivästyisestä tai myötävaikutusvelvollisuuden täyttämättä jättämisestä. Elinkeino-omaisuudelle aiheutuneesta vahingosta johtuvaa korvausvastuuta

⁷⁹ HE 93/1986, s. 15.

⁸⁰ HE 93/1986, s. 15.

⁸¹ Mononen LM 7-8/2004, s. 1392 ja Määttä 2005, s. 173.

⁸² Mononen LM 7-8/2004, s. 1392 ja Juvonen ym. 2014, s. 108.

⁸³ Kaisto – Lohi 2013, s. 265.

arvioidaan niin sopimuksen kuin KL:n säännösten mukaisesti, kun vastuunrajoitusehto on selkeästi osa sopimusta.⁸⁴

KL 27 §:n mukaan ostajalla on oikeus korvaukseen vahingosta, joka aiheutuu myyjän viivästyksestä. Poikkeuksen muodostavat force majeure -tyyppiset tilanteet, jolloin sopimuksen täyttäminen on mahdotonta. Myyjällä ei ole vahingonkorvausvelvollisuutta, jos hän pystyy osoittamaan, että suorituksessa oleva virhe johtuu hänen vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevasta esteestä. Edellytyksenä on, että estettä ei ole voitu kohtuudella ottaa huomioon kaupantekohetkellä eikä esteen seurauksia ole voitu kohtuudella välttää eikä voittaa.⁸⁵ Esteen on tapahduttava sopimuksen solmimisen jälkeen niin, että se tekee suorituksen täyttämisen mahdottomaksi.

Ylivoimaisen esteen määritelmä on suppea, jonka vuoksi sopimuksessa on syytä määritellä ne tilanteet, jotka luetaan ylivoimaisiksi esteiksi.⁸⁶ Myyjällä on puolestaan oikeus vahingonkorvaukseen KL 57 §:n mukaisesti vahingosta, jonka hän kärsii ostajan maksuviivästyksen vuoksi, jollei ostaja osoita, että viivästys johtuu lain säännöksestä, yleisen liikenteen tai maksuliikenteen keskeytymisestä taikka muusta samankaltaisesta esteestä.

Toinen keskeinen kauppasopimukseen liittyvä riski on suorituksessa oleva virhe. Sopimusosapuolilla on luonnollisesti odotuksia sen suhteen, millainen sopimuksen mukaisen suorituksen tulisi olla. Myyjä on velvollinen luovuttamaan ostajalle virheettömän tavara. Virheen käsitteellä on olennainen merkitys vastuun arvioinnin kannalta. Jos tavara ei

⁸⁴ Nygren 2002, s. 221. Ostajan on myötävaikutettava kauppaan sillä tavoin kuin häneltä voidaan kohtuudella edellyttää, jotta myyjä voi täyttää sopimuksen (KL 50 § 1 k.).

⁸⁵ Fontaine – De Ly 2009, s. 414 ja Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 14.

⁸⁶ Juvonen ym. 2014, s. 110. Esimerkiksi NL -ehdoissa on ylivoimaista estettä koskeva lauseke, jonka mukaan ylivoimaisena esteenä pidetään mm. työselkkausta ja osapuolten vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella olevia seikkoja, kuten tulipaloa, luonnonkatastrofia ja äärimmäisiä luonnontapahtumia lisäksi kauppaa ja valuuttoja koskevia rajoituksia ja yleistä tavarankiukkuutta. Jotta este on ylivoimainen, sen on estettävä sopimuksen täyttämisen tai tehtävä sen täyttämisen kohtuuttoman hankalaksi. Syyhyn voidaan vedota ylivoimaisena esteenä vain, jos sen vaikutusta sopimuksen täyttämiseen ei ole ollut mahdollista ennakoida sopimuksen solmimishetkellä (kohdat 36-38). Ehdot kokonaisuudessaan luettavissa osoitteessa: http://www.eurosteel.fi/index_html_files/Yleiset%20sopimusehdot%20NL09.pdf (28.01.2021). Vrt. Ratkaisu KKO 1944-II-132, jossa rakennusalalla sodan vuoksi vallinnut työvoima- ja rakennustarvikepula sekä luotonsaantimahdollisuuksien kiristyminen eivät olleet ylivoimaisia esteitä.

vastaa sitä, mitä ostajalla on sopimuksen perusteella oikeus vaatia, kyseessä on *tosiasiallinen* eli *faktinen virhe*.⁸⁷

KL vastaa yksityiskohtaisesti siihen, milloin kyseessä on virhe.⁸⁸ KL 17 §:n mukaan tavaran on lajiltaan, määrältään, laadultaan, muilta ominaisuuksiltaan ja pakkaukseltaan vastattava sitä, mitä voidaan katsoa sovittun. Jos muusta ei ole sovittu, tavaran tulee: 1) soveltua siihen tarkoitukseen, johon tavaraa yleensä käytetään, 2) soveltua siihen erityiseen tarkoitukseen, johon tavaraa oli tarkoitus käyttää, jos myyjän on täytynyt olla kaupantekohetkellä selvillä tarkoituksesta sekä ostajalla on perusteltua aihetta luottaa myyjän asiantuntemukseen ja arviointiin, 3) tavaran on vastattava ominaisuuksiltaan sitä, mihin myyjä on viitannut esittämällä näytteen tai mallin; sekä 4) tavaran tulee olla pakattu tavanmukaisella tai sopivalla tavalla, jos pakkaus on tarpeen tavaran säilyttämiseksi tai suojaamiseksi. Muutoin tavarassa on virhe.

KL 40.1 §:n mukaan ostajalla on oikeus korvaukseen vahingosta, jonka hän kärsii tavaran virheen vuoksi ellei kyseessä ole myyjän vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolinen este sen mukaan, mitä KL 27 §:n 1 tai 2 momentissa säädetään. On selvää, että ostaja voi myös menettää oikeuden vahingonkorvaukseen virheen perusteella. Ostaja ei voi vedota virheensä sellaiseen seikkaan, josta hänen oletetaan tienneen kauppaa tehtäessä.⁸⁹ Ostajan on tarkastettava kaupankohde hyvän tavan mukaisesti. Mikäli ostajan olisi pitänyt havaita virhe tarkastuksen yhteydessä, hän menettää oikeuden vedota virheeseen. Samoin käy, jos ostaja laiminlyö oman tarkastusvelvollisuutensa.⁹⁰

Ostaja ei menetä oikeutta vedota virheeseen, jos myyjä on toiminut sopimussuhteessa kunnianvastaisesti ja arvottomasti esimerkiksi jättämällä kertomatta ostajalle kaupan kohteesta olevasta olennaisesta virheestä. Myyjä ei voi vapautua vastuusta vetoamalla ostajan tarkastusvelvollisuuteen tai siihen, että ostajan olisi pitänyt havaita virhe. Kunnianvastaisuus ja arvottomuus kuvastavat osapuolen moitittavaa menettelyä siinä missä

⁸⁷ Wilhelmsson ym. 1998, s. 99. Faktisen virheen lisäksi virheet voidaan erotella oikeudelliseen virheeseen sekä vallintavirheeseen. Oikeudellisella virheellä tarkoitetaan sitä, että tavaraa rasittaa sivullisen oikeus, joka rasittaa myös ostajaa tai tavaran omistaa todellisuudessa joku muu kuin myyjä. Vallintavirhe tarkoittaa sitä, että ostaja ei voi määrätä tai käyttää tavaraa tavanomaiseen tapaan, koska se ei ole lainsäädännön tai viranomaisen päätöksen vuoksi sallittua (Hoppu – Hoppu 2016, s. 116-117). Ks. Myös Wilhelmsson ym. 1998, s. 108-112.

⁸⁸ Kaisto – Lohi 2013, s. 275.

⁸⁹ Kaisto – Lohi 2013, s. 276-277.

⁹⁰ Hoppu – Hoppu 2016, s. 118-119.

tahallisuus, törkeä huolimattomuus ja vilpillinen mielikin. Vilpillisellä mielellä tarkoitetaan sitä, että osapuoli tiesi tai hänen olisi pitänyt tietää jostain seikasta.⁹¹

KL 40.3 §:n mukaan ostajalla on aina oikeus korvaukseen, jos virhe tai vahinko johtuu huolimattomuudesta myyjän puolella tai jos tavara ei vastaa sitä, mihin myyjä on kaupantekohetkellä erityisesti sitoutunut. KL:n säännöksistä käy hyvin ilmi myyjän virhevastuun ankaruus. Virhettä koskeva KL:n mukainen sääntely on luonteeltaan laaja-alaista, jonka vuoksi on tarkoituksenmukaista, että myyjä pyrkii täsmentämään tai rajoittamaan omaa vastuutaan vastuunrajoitusehtojen avulla. Myyjä voi muun muassa takuusitoumuksilla laajentaa tai vähentää omaa vastuutaan siitä, mitä se olisi KL:n nojalla.⁹²

2.3.2 Välilliset vahingot

Vahingot jaetaan KL:ssa välillisiin eli epäsuoriin ja välittömiin eli suoriin vahinkoihin. Jaolla on merkitystä ainoastaan sopimussuhteissa, jotka koskevat irtaimen kauppaa.⁹³ Yritysten välisissä sopimuksissa välilliset vahingot rajataan yleensä korvausvastuun ulkopuolelle sopimukseen otetulla vastuunrajoitusehdolla. Velallinen voi luottaa siihen ettei sopimusrikkomuksesta johtuva enimmäisvastuu ole liiallinen hänen vastuunkantokykyynsä nähden.⁹⁴

Vastuunrajoitusehtojen osalta haasteen muodostaa ehdon piiriin kuuluvan vahinkolajin määrittely, koska välittömien ja välillisten vahinkojen välille ei ole pystytty tekemään kaiken kattavaa ja yksiselitteistä rajaa. Tämän vuoksi riski vahingon määrittämisestä on olemassa.⁹⁵ Vastuuperusteet välittömien ja välillisten vahinkojen osalta ovat osittain erilaiset, jonka vuoksi vahinkoja korvataan eri vastuuperusteiden nojalla. Tämä lisää haasteita välittömien ja välillisten vahinkojen erottelussa.⁹⁶

KL 67 §:n mukaan sopimusrikkomuksen vuoksi suoritettava vahingonkorvaus käsittää korvauksen kuluista, hinnanerosta, saamatta jääneestä voitosta sekä muusta välittömästä tai

⁹¹ Katramo ym. 2013, s. 424.

⁹² Nygren 2002, s. 220.

⁹³ Hemmo 1994, s. 5.

⁹⁴ Hoppu – Hoppu 2016, s. 174-175. Ks. Myös Hemmo 1994, s. 5 ja s. 285-291 sekä s. 309.

⁹⁵ Ramberg 1993, s. 129. Jakoa välillisiin ja välittömiin vahinkoihin on kritisoitu. Esimerkiksi Sandvik ym. 2013, s. 161-162 todetaan, että kauppalaki tulisi uudistaa. Kaikkiin vahinkoihin soveltuvan kontrollivastuun olisi pitänyt tulla valituksi sääntelytavaksi. Tästä voi myös poiketa kauppasopimuksella, mikäli niin haluaa. Lisäksi perusteluina on todettu, että KL sisältää 70.2 §:n, jonka nojalla voidaan lievittää vastuun ankaruutta.

⁹⁶ Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 17.

välillisestä vahingosta, joka sopimusrikkomuksesta on aiheutunut. Välillisiä vahinkoja KL 67 §:n mukaan ovat:

1. vahingot, jotka johtuvat tuotannon tai liikevaihdon vähentymisestä tai keskeytymisestä;
2. sellaiset muut vahingot, jotka johtuvat siitä, ettei tavaraa voida käyttää tarkoitetulla tavalla;
3. voitto, joka on jäänyt saamatta sen vuoksi, että sopimus sivullisen kanssa on rauennut tai jäänyt täyttämättä oikein;
4. vahinko, joka johtuu muun omaisuuden kuin myydyin tavaran vahingoittumisesta; sekä
5. muut saman kaltaiset, vaikeasti ennakoitavat vahingot.

Välillisiä vahinkoja koskevat vastuunrajoitusehdot ovat tavanomaisia sopimuskäytännössä.⁹⁷ Ruotsin kauppalaissa, Köplag 67 §:ssä (1990:931) on saman sisältöinen säännös välittömistä ja välillisistä menetyksistä (direkt eller indirekt förlust). Välittömiä vahinkoja voivat olla esimerkiksi kulut, jotka aiheutuvat virheellisen tuotteen asentamisesta tai ylimääräisistä kuljetuskustannuksista.

Välillinen vahinko on korvattava, jos virhe tai vahinko johtuu myyjän tuottamuksesta (KL 27.4 § ja 40.3 §) taikka, jos tavara kaupantekohetkellä poikkesi siitä, mihin myyjä oli erityisesti sitoutunut (KL 40.3 §).⁹⁸ KL:a lukuun ottamatta sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu on yleensä tuottamusperusteista. Näin ollen, mikäli KL:a ei sovelleta välittömät ja välilliset vahingot tulevat korvattavaksi lähtökohtaisesti tuottamusvastuun perusteella.⁹⁹

Tuottamusperusteinen vastuun perustuu velkojan todistustaakkaan, joka edellyttää velallisen tuottamuksellista toimintaa sopimusrikkomuksen osalta. Tuottamuksella voidaan tarkoittaa sekä tahallisuutta että huolimattomuutta.¹⁰⁰ Tuottamuksellinen vahinko aiheutuu

⁹⁷ Ks. Ratkaisu KKO 2014:61 perustelujen kohta 19.

⁹⁸ Hemmo 1994, s. 12 ja Lintumaa 2005, s. 70 sekä Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 14.

⁹⁹ Hemmo 1994, s. 9 ja Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 17.

¹⁰⁰ Hemmo 1994, s. 9-13 alav. 31.

huolimattoman menettelyn seurauksena, jolloin vahingon aiheuttajan toiminta poikkeaa siitä, mitä huolelliselta henkilöltä hänen asemassaan voidaan edellyttää.¹⁰¹

Tuottamus voidaan jakaa törkeään ja lievään tuottamukseen. Törkeästä tuottamuksesta on kyse, kun vahingonaiheuttajan täytyy käsittää, että hänen menettelynsä aiheuttaa todennäköisesti vahinkoa. Hänen tarkoituksenaan ei kuitenkaan ole vahingon aiheuttaminen eikä vahingon aiheutumista voida pitää täysin varmana.¹⁰² Törkeän tuottamuksen tai huolimattomuuden tilanteissa vahinkoa aiheuttavan toiminta on lähellä tahallisuutta. Tahallisuus puolestaan on vahingonaiheuttajan tietoista toimintaa, jossa vahinko olisi ollut täysin vältettävissä, mikäli tahallisesti toiminut olisi toiminut toisin.¹⁰³

2.3.3 Välittömät vahingot

KL:n mukainen lähtökohta on välittömien vahinkojen korvaaminen.¹⁰⁴ Välittöminä vahinkoina pidetään muita kuin KL 67 §:n mukaisia välillisiä vahinkoja.¹⁰⁵ Esimerkiksi tavaran virheen korjaamisesta aiheutuneet kulut ovat välittömiä vahinkoja. KL on vaikuttanut sopimusperusteisen korvausvastuun vastuuperusteisiin. Kontrollivastuu otettiin KL:iin sen säätämisen yhteydessä. Ainoastaan välittömät vahingot korvataan kontrollivastuun perusteella.¹⁰⁶

Kontrollivastuun perusteella myyjä on vastuussa virheen tai viivästyksen aiheuttamasta vahingosta, ellei hän pysty osoittamaan, että KL 27.1 §:n tai 40.1 §:n mukaiset edellytykset vastuusta vapautumiselle täyttyvät.¹⁰⁷ Vastuu on riippuvaista velallisella olevista vaikutusmahdollisuuksista. Ei sen sijaan velallisen toiminnan huolellisuudesta.

KL:n tarkoituksena ei ole suojata toista osapuolta. Osapuolten välisen tasapainon saavuttamiseksi on monia muita keinoja, kuten OikTL 36 §:n mukainen kohtuuttomien sopimusehtojen sovittelu. KL muodostaa yleisen soveltamisnormiston.¹⁰⁸ Ellei sopimuksessa ole muusta sovittu, lain mukaiset oikeussuojakeinot ovat aina käytettävissä

¹⁰¹ Kyläkallio 2013, s. 344 ja Hoppu – Hoppu 2016, s. 281.

¹⁰² Kyläkallio 2013, s. 344.

¹⁰³ Hemmo 1994, s. 302 ja Hoppu – Hoppu 2016, s. 281.

¹⁰⁴ Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 14.

¹⁰⁵ Määttä 2005, s. 239-240.

¹⁰⁶ Hemmo 1994, s. 12; Hemmo 2005, s. 300-301; Wilhelmsson ym. 2006, s. 78 sekä Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 17.

¹⁰⁷ Hemmo 1994, s. 12-13 ja Mononen LM 7-8/2004, s. 1391.

¹⁰⁸ Wilhelmsson ym. 2006, s. 16 ja HE 93/186, s. 14.

niitä koskevine rajoituksineen. Mikäli jaottelua ei voida tehdä välittömän ja välillisen vahingon välillä, vahinko tulee korvattavaksi ankaramman vastuuperusteen nojalla, jolloin vahinko on välitön.¹⁰⁹

On perusteltua, että sopimuksella voidaan perustaa muita oikeussuojakeinoja sekä säätää ja muuttaa lakiin perustuvia oikeussuojakeinoja tai sulkea ne kokonaan pois, koska suoritusvelallisen kontrollipiiri on KL:n nojalla laaja.¹¹⁰ Tämä on järkevää niin kansainvälisessä kuin kotimaisessa liiketoiminnassa, jotta yritys voi varautua riskeihin ja kontrolloida omia vastuitaan.

Kaikkien oikeussuojakeinojen poissulkeminen sopimussuhteessa herättää kyseenalaistamaan sopimuksen oikeudellisen merkityksen. Voidaanko tällaisessa tilanteessa edes puhua perinteisestä sopimuksesta, joka olisi oikeudellisesti sitova? Kurkelan näkemys tilanteesta on se, että kyseessä ei enää olisi juridisesti sitova tai edes juridisesti sitovaksi tarkoitettu sopimus vaan eräänlainen aiesopimus. Vain toisen sopimusosapuolen oikeussuojakeinojen poissulkeminen ei aiheuta tällaista ongelmaa. Kyseessä voi olla täytäntöönpanokelpoinen tarjous. Sen sijaan, jos molemmat osapuolet ovat sitoutuneet tiettyihin sopimuksessa määriteltyihin suorituksiin, mutta toisen osapuolen oikeussuojakeinot on suljettu kokonaan pois, oikeussuojan riistäminen ei voi kaikissa tilanteissa olla täytäntöönpanokelpoinen. Näkemykseen on helppo yhtyä, sillä kyseessä voi olla ehdon kohtuuttomuus tai oikeuden väärinkäyttö.¹¹¹

2.4 Kansainvälinen kauppalaki

YK:n kansainvälistä tavaran kauppaa koskeva yleissopimus CISG eli kansainvälinen kauppalaki solmittiin Wienissä vuonna 1980. Sopimuksen myötä kansainvälistä lainsäädäntöä harmonisoitiin ja yhdenmukaistettiin.¹¹² CISG vastaa suurelta osin Suomen kauppalakia, koska se toimi esikuvana Suomen KL:n laadinnassa. CISG tuli voimaan Suomessa vuonna 1989.¹¹³

¹⁰⁹ Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 19.

¹¹⁰ Kurkela 2003, s.150.

¹¹¹ Kurkela 2003, s. 151-152.

¹¹² Bonell 2005, s. 301.

¹¹³ Wilhelmsson ym. 2006, s. 22 ja Sandvik ym. 2013, s. 20-23.

CISG soveltuu kauppasopimuksiin, kun sopimusosapuolten toimipaikat ovat eri sopimusvaltioissa.¹¹⁴ Jotta CISG voi tulla sovellettavaksi, edellytetään, että molemmat tai toinen sopimuksen osapuolena olevista valtioista on liittynyt yleissopimukseen. Jos vain toinen osapuoli on liittynyt yleissopimukseen, CISG:n soveltaminen edellyttää, että kauppaan sovelletaan kansainvälisen yksityisoikeuden sääntöjen mukaan yleissopimukseen liittyneen valtion oikeutta. Pohjoismaat ovat liittyneet yleissopimukseen, mutta sitä ei sovelleta Pohjoismaiden välillä tapahtuvaan kauppaan. Pohjoismaat ovat antaneet naapurivaramailmoituksen, joka johtaa siihen, että CISG ei sovellu esimerkiksi Ruotsin ja Suomen välillä tapahtuvaan kauppaan.¹¹⁵

CISG 6 artiklan mukaan sopijapuolet voivat sopia, että yleissopimusta ei sovelleta. Mikäli 12 artiklasta ei muuta johdu, osapuolet voivat poiketa yleissopimuksen määräyksistä tai muuttaa niiden vaikutuksia. CISG on dispositiivinen säännös, joka täydentää sopimusta. Yleissopimuksen soveltamisala on suppeampi ja vahingonkorvausta koskevat säännökset eroavat joiltain osin olennaisesti Suomen KL:sta. CISG:n säännökset ovat KL:n säännöksiä ankarampia.¹¹⁶

CISG:n nojalla sopimusrikkomus on vastuuperuste. Tuottamuksella ei ole merkitystä vastuun kannalta. Riittävää on, että suoritus ei ole sopimuksen mukainen. Vastuusta voidaan vapautua kokonaan, mikäli CISG 79 (1) artiklan vapautumisperuste pystytään näyttämään toteen, jolloin edellytetään, että kyseessä on vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolinen este.¹¹⁷ Artikla vastaa pitkälti KL:n 27 ja 57 §:ssä olevia säännöksiä ostajan ja myyjän vahingonkorvausvastuun vapautumisperusteista.

CISG ei sisällä jakoa välillisiin ja välittömiin vahinkoihin.¹¹⁸ Sen nojalla myös ennakoitavissa olevat vahingot tulevat korvattaviksi. Tämän vuoksi myyjän virhevastuu laajenee merkittävästi CISG:n nojalla. Vastuunrajoitusehtojen osalta ei voi olla korostamatta liikaa välillisten vahinkojen pois sulkemista sekä vahinkojen riittävää yksilöintiä.¹¹⁹

¹¹⁴ Cavalieri – Salvatore 2018, s. 72.

¹¹⁵ Sandvik ym. 2013, s. 35-38.

¹¹⁶ Nystén-Haarala LM 4/2004, s. 737; Wilhelmsson ym. 2006, s. 22; Merikalla-Teir 2014, s. 58; von Weissenberg 2014, s. 58 ja Cavalieri – Salvatore 2018, s. 74.

¹¹⁷ Sandvik ym. 2013, s. 155-158. Vapautumisperuste käsittää esteen, joka on ollut sopijapuolen vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella eikä sitä ole voitu kohtuudella ottaa huomioon sopimusta tehtäessä. Edelleen sopijapuolta ei ole voitu edellyttää kohtuudella välttämään tai voittamaan estettä tai sen seurauksia (force majeure).

¹¹⁸ Sandvik ym. 2013, s. 24.

¹¹⁹ Nystén-Haarala LM 4/2004, s. 736-737.

Onnistunut välillisten vahinkojen yksilöinti mahdollistaa myös sen, että luetellut vahingot voidaan sulkea pois CISG:n soveltamisalasta.

KL:iin sisältyy säännös kohtuuttoman vahingonkorvausvastuun sovittelusta. KL 70.2 §:n mukaan vahingonkorvausta voidaan sovittaa, jos se on kohtuuton ottaen huomioon vahingonkorvausvelvollisen sopijapuolen mahdollisuudet ennakoita ja estää vahingon syntyminen sekä muut olosuhteet. CISG ei sisällä sopimuksen kohtuullisuuteen viittaavaa säännöstä, jonka vuoksi sen nojalla sopimusta ei voida kohtuullistaa.¹²⁰ Sen sijaan esimerkiksi UNIDROIT-periaatteilla voidaan puuttua ilmeisen kohtuuttomiin sopimusehtoihin. UNIDROIT atiklan 7.1.6 mukaan:

“A clause which limits or excludes one party’s liability for non-performance or which permits one party to render performance substantially different from what the other party reasonably expected may not be invoked if it would be grossly unfair to do so, having regard to the purpose of the contract.”

Kohtuullistamista on usein arvioitava kansallisen lainsäädännön nojalla, kun vastuunrajoitusehto ei ole tarpeeksi kattava, selvä taikka osapuolet eivät toimi ehdon mukaisesti. On mahdollista, että virhevastuu määräytyy lainsäädännön edellyttämällä tavalla, jolloin sovellettavaksi voi tulla olosuhteista riippuen niin CISG:n, KL:n kuin OikTL:n säännökset. Kansainvälisissä sopimuksissa osapuolilla on laajat mahdollisuudet vaikuttaa lakiviittauksella siihen, minkä valtion lakia mahdollisiin sopimusriitoihin sovelletaan.¹²¹

Turun HO:n ratkaisu 12.4.2002 nro 943 on poikkeuksellinen, koska siinä on sovellettu kansainvälistä kauppalakia. Tapauksessa arvioitiin toimitusehtoihin sisältyviä vastuuta rajoittavia takuehtoja. Keskeistä oli CISG:n suhde takuehtoihin nähden. Ratkaisussa vastuun rajoituksilla ei ollut merkittävää vaikutusta, koska CISG:n soveltamista ei oltu

¹²⁰ Nystén-Haarala 2005, s. 204 ja Sandvik ym. 2013, s. 24. Muita eroja ovat mm. se, että CISG sisältää olennaisen sopimusrikkomuksen määritelmän, jollaista ei ole KL:ssa. CISG ei sisällä KL:n mukaista ”sellaisena kuin se on” -ehtoa. Lisäksi CISG ei rajoita myyjän oikeutta purkaa sopimusta.

¹²¹ Hoppu – Hoppu 2016, s. 176. Esimerkiksi Turun HO:n tapauksessa 12.4.2002 nro 943 lakiviittauksesta ei oltu sovittu, jonka vuoksi kansainvälisen yksityisoikeuden sääntöjen mukaisesti sovellettavaksi tuli myyjän maan laki eli Suomen laki. Tällöin CISG:iä sovelletaan sen mukaisesti, miten Suomi on hyväksynyt yleissopimuksen (Ks. Nystén-Haarala LM 4/2004, s. 732-733).

suljettu nimenomaisesti pois sopimuksessa. Näin ollen on mahdollista, että sopimuksessa olevat vastuunrajoitusehdot syrjäytyvät dispositiivisen lain ollessa ensisijainen.¹²²

Tapauksessa myyjä oli korjannut virheitä, vaikka ostaja ei ollut noudattanut takuuehdon vaatimuksia reklamaation sekä takuuajan umpeutumisesta. HO on kiinnittänyt huomiota siihen, että myyjä olisi luopunut vastuunrajoitusehdoista ja sovellettavaksi on tullut CISG:n reklamointia koskevat säännökset.¹²³ Myyjä on voinut toimia näin esimerkiksi sen vuoksi, että toiminta on ollut hyväksi liikesuhteelle, joka on ollut pitkäkestoinen tai asiakas on ollut myyjän toiminnan kannalta merkittävä. Myyjän toiminta on kuitenkin johtanut hänen oman vastuun laajentumiseen.

Tapauksessa KäO ja HO ovat katsoneet, että takuuajana myyjällä oli mahdollisuus vedota takuuehdon rajoituksiin. Takuuajan umpeuduttua sovellettavaksi tuli CISG, koska sopimuksessa ei oltu suljettu sen soveltamista pois lakiviittauksella.¹²⁴ Tuomioistuinten kantaa ei voi kritisoida, kun huomioidaan vastuunrajoitusehtojen tulkintaan vaikuttavat periaatteet. Ostajan kannalta vastuunrajoitusehdon laajentava tulkinta olisi voinut olla kohtuuton ratkaisu.

¹²² Nystén-Haarala LM 4/2004, s. 735.

¹²³ Nystén-Haarala LM 4/2004, s. 734.

¹²⁴ Ks. Lisää ratkaisusta ja sen problematisoinnista Nystén-Haarala LM 4/2004, s. 727-738.

3 Vastuunrajoitusehdot

3.1 Vastuunrajoitusehdot – mahdollisuus sopimusperusteisen korvausvastuun rajoittamiseen

Vastuunrajoitusehto on sopimukseen otettava ehto, jolla sopimusosapuolet voivat rajoittaa omaa vastuutaan sitä, millainen vastuu olisi tahdonvaltaisen lainsäädännön nojalla.¹²⁵ Vastuunrajoitusehdoilla on paljon positiivisia vaikutuksia sopimussuhteissa. Niiden avulla voidaan muun muassa täsmentää vastuunjako. Velallisen vastuunkantokyky voi olla uhattuna sopimuksen johdosta, jolloin sopimusehdoilla voidaan rajoittaa velallisen vastuuta. Vastuunrajoitusehdoilla voidaan huomioida vastuuriski, jonka vuoksi hyödykkeiden hintoihin ei lisätä niitä kustannuksia, joita sopimusrikkomuksesta voi seurata.¹²⁶

Kauppasopimuksissa on yleistä, että myyjä pyrkii rajoittamaan omaa vastuuta tavaran virheen ja viivästyksen osalta. Vahingonkorvausvastuun rajoittamisen lisäksi voidaan rajoittaa toisen osapuolen oikeutta vaatia KL:n mukaisia muita oikeussuojakeinoja, kuten kaupanpurkua tai uutta toimitusta.¹²⁷ Vaikka vastuuta rajoittavat ehdot ovat yleisiä, niitä on arvioitu kriittisesti. Ongelmallisena on pidetty liiallista vastuunrajoittamista sekä laillisten oikeussuojakeinojen rajoittamista. Ongelma koskee monia oikeusjärjestelmiä.¹²⁸

Vastuuta voidaan myös laajentaa. Yleensä vastuuta kuitenkin rajoitetaan sulkemalla vastuu kokonaan pois tai rajoittamalla sitä tiettyyn määrään.¹²⁹ Yleensä ehdolla rajoitetaan sopimusrikkomuksesta seuraavaa korvausvastuuta.¹³⁰ Esimerkiksi mainittakoon ehdot vahingonkorvausvastuun syntymisen edellytyksistä, korvattavaksi tulevista vahingoista ja vahingonkorvauksen enimmäismäärästä sekä ylivoimaista estettä tai muuta vastuusta vapauttavaa seikastoa koskevat ehdot.¹³¹

¹²⁵ Hemmo II 2003, s. 282-283 ja Kolster – Norros LM 1/2021, s. 58.

¹²⁶ Hemmo 1994, s. 273.

¹²⁷ Viljanen ym. Verkkojulkaisu ”VII sopimustyypeistä ” Kirjailija on päivittänyt tekstin 17.10.2011.

¹²⁸ Saarnilehto 2005b, s. 10 ja Fontaine – De Ly 2009, s. 351-352 ja Kolster – Norros 2021, s. 57-58. Eri maiden oikeusjärjestyksissä voi olla poikkeuksia, jotka vaikuttavat vastuunrajoitusehtojen hyväksyttävyyteen. Sovellettavia säännöksiä ei ole kaikilta osin yhdenmukaistettu. Ennen lausekkeiden laatimista täytyy perehtyä syvällisesti sopimukseen sovellettavan lain periaatteisiin (Fontaine – De Ly 2009, s. 382).

¹²⁹ Taxell 1972, s. 454-455 sekä SOU 1974:83, s. 174-175 ja Fontaine – De Ly 2009, s. 360.

¹³⁰ Taxell 1972, s. 455 ja Hemmo 2009, s. 483 sekä Sund-Norrgård JFT 2/2015, s. 117.

¹³¹ Kaisto 2015, s. 94. Ks. Myös Taxell 1972, s. 455 ja Hemmo 2009, s.483 sekä Hemmo III 2005, s. 244.

Vastuunrajoitusehdot eivät ole ainoa keino vastuun rajoittamiseen ja riskien hallintaan sopimussuhteissa. Oikeusjärjestyksessämme on käytössä myös muita korvausvelvollisuuden vaikuttavia ehtoja, kuten vakuuttamisedot sekä sopimussakko.¹³² Myös idemnity-ehdot kuuluvat vastuunrajoitusehtojen alaisuuteen, mutta ehtoa voidaan pitää vastuunrajoitusehdon vastakohtana. Niiden nojalla yritys saattaa joutua vastuuseen lähes mistä tahansa, vaikka vastuuseen johtanut tilanne olisi toisen osapuolen aiheuttama.¹³³

Vastuunrajoitusehdot voivat olla tahdonvaltaisia tai lakisäätteisiä. Lakisäätteisiä vastuunrajoitusehtoja esiintyy muun muassa kuljetusoikeuden alalla. Esimerkkinä voidaan mainita MeriL ja TKSL.¹³⁴ Erityisesti tasavertaisten sopimuskumppaneiden välillä on perusteltua, että sopimuskumppanit voivat rajoittaa omaa vahingonkorvausvastuutaan sopimuksessa haluamallaan tavalla. Sopimusvapaus ja sopimusten sitovuus tukevat ajatusta.

Vastuunrajoitusehdot voivat olla monenlaisia ja ne voidaan jakaa lukuisin eri tavoin. Saarnilehto jakaa ehdot niiden sisällön perusteella kahteen pääryhmään. Nimenomaisiin eli varsinaisiin vastuunrajoituslausekkeisiin sekä peiteltyihin vastuunrajoituslausekkeisiin. Viimeksi mainituista omaksi ryhmäksi voidaan erottaa välilliset vastuunrajoituslausekkeet.¹³⁵

Varsinainen vastuunrajoitusehto otetaan sopimukseen vain ja ainoastaan sen vuoksi, että osapuolten tarkoituksena on vastuun rajoittaminen. Ehdolla rajoitetaan sopijapuolen vastuuta sopimusrikkomuksen varalta. Varsinaiset vastuunrajoitusehdot voidaan jakaa vielä yleisiin ja erityisiin sen mukaan, koskeeko ehto sopimusvastuuta kokonaisuudessaan vai onko vastuu rajoitettu koskemaan vain jotain tiettyä tilannetta.¹³⁶

¹³² Saarnilehto 2005b, s. 4. Esimerkiksi Hemmo on käsitellyt vakuuttamisedtoja vastuunrajoitusehtojen yhteydessä. Jos vahinko tai vastuuriski on vakuutettavissa, vastuunrajoitusehdot on hyvä muotoilla niin, että ne kytetään vakuutuslaitteeseen. Tyypillisesti käytetään ehtoa, jonka nojalla suoritusvelvollisen vastuu rajoittuu vastuuvakuutusta vastaavaan vakuutusmäärään. Myös siitä voidaan sopia, että vakuutuksen määrän ylimenevästä osasta korvataan vain tietty osuus vahingosta. (ks. Hemmo III 2005, s. 245-251).

¹³³ Nygren 2002, s. 227 ja Saarnilehto 2005b, s. 4. Välillisen vahingon poissulkeminen merkitsee idemnity-ehdon tarkoituksen kannalta sitä, että kolmatta kohtaan syntyvää vastuuta ei voida vierittää eteenpäin. Idemnity-ehdoilla osapuolet jakavat keskinäistä vastuutaan, joka syntyy korvausvelvollisuudesta, kolmatta kohtaan. Vastuun ottava taho (esim. valmistaja) voi sitoutua hyvittämään edunsaajalle (esim. jälleenmyyjä) sen, mitä edunsaaja joutuisi mahdollisen virheen vuoksi suorittamaan kolmannelle osapuolelle (Esim. lopullinen ostaja). Ehtoa on hyvä käyttää silloin, kun sopimuskumppanin suorituksessa oleva virhe aiheuttaa vaaran siitä, että itselle syntyy vastuu kolmatta kohtaan (Hemmo III 2005, s. 261-162). Ks. Myös Lewison 1997, s. 335-336.

¹³⁴ Hemmo 1994, s. 272 ja Viinikka LM 8/2001, s. 1240 sekä Kaisto 2015, s. 94.

¹³⁵ Lewison 1997, s. 305 ja Saarnilehto 2005b, s. 5.

¹³⁶ Saarnilehto 2005b, s. 6.

Varsinainen vastuunrajoitusehto voi koskea korvausvastuun enimmäismäärää.¹³⁷ Esimerkiksi LiikVakL 38 §:ssä on määritelty, että esinevahinkona korvataan enintään 5 000 000 euroa kutakin vahingosta vastuussa olevaa liikennevakuutusta kohden. Samalla tavoin kauppasopimuksessa osapuolet voivat sopia korvausvastuun ylärajaksi esimerkiksi 600 000 euroa. Osapuolet voivat myös sopia, että vahingosta korvataan esimerkiksi enintään 25 % kauppahinnasta.

Ehto voi olla korvattavia vahinkoja määrittelevä ehto, jolloin tietyt vahinkolajit voidaan rajata kokonaan korvausvastuun ulkopuolelle. Vastuunrajoitusedossa voidaan määrätä esimerkiksi siitä, että sopijapuoli ei vastaa välillisistä vahingoista.¹³⁸ Vastuuta voidaan rajoittaa myös ajallisesti. Esimerkiksi NL-ehtojen 23. kohdan mukaan myyjä vastaa vain sellaisista virheistä, jotka ilmenevät yhden vuoden kuluessa toimituksesta.¹³⁹ Tällöin myyjä ei ole vastuussa virheistä, jotka ostaja havaitsee tuotteessa vuoden kuluttua toimituksesta.

Sopimuksessa tulisi yksilöidä se, mitä ehdoilla nimenomaisesti tarkoitetaan. Jos vastuunrajoitusehto sulkee pois välilliset vahingot, on määriteltävä, mitä pidetään välillisenä vahinkona, koska käsitteen sisältö ei ole yksiselitteinen.¹⁴⁰ Jos sopimuksesta ei muuta johdu, vahinkolaji voidaan määritellä KL:n määritelmien mukaisesti.

Ylivoimaista estettä koskevat ehdot kuuluvat vastuunrajoitusehtoihin. Ne voidaan luokitella yleisiksi vastuunrajoitusehdoiksi.¹⁴¹ Kansainvälisissä sopimuksissa on huomioitava, että eri maiden lainsäädäntö on vaihtelevaa ylivoimaisen esteen osalta. Joissain valtioissa ehto tulee sovellettavaksi suoraan lainsäädännön nojalla. Toisaalta on valtioita, joissa ylivoimaiseen esteeseen ei voida vedota ilman, että sopimuksessa on ylivoimaista estettä koskeva ehto.¹⁴²

Suomessa ylivoimainen este vapauttaa suoritusvelvollisuudesta, joko tilapäisesti tai kokonaan ilman, että siitä olisi nimenomaisesti sovittu. Näissä tilanteissa ei synny

¹³⁷ Saarnilehto 2005b, s. 7.

¹³⁸ Saarnilehto 2005b, s. 7 ja Juvonen ym. 2014, s. 110.

¹³⁹ http://www.eurosteel.fi/index_htm_files/Yleiset%20sopimusedot%20NL09.pdf (5.5.2021).

¹⁴⁰ Käsitteen määrittämisellä voi olla merkittävä rooli sopimuksessa. Jos esimerkiksi ylivoimaisen esteen määritelmää ei täsmennetä, sopimuksessa toistetaan vain yleinen periaate (Saarnilehto 2005b, s.7). Ratkaisussa KKO 2014:61 osapuolet eivät olleet määritelleet sitä, mitä välittömällä vahingolla tarkoitetaan. Asiassa ei oltu vedottu myöskään kauppatapaan, tulkinnassa merkityksen sai se, mitä yleensä pidetään välillisenä vahinkona. Ratkaisussa todettiin, että esimerkiksi viivästyssakon luokittelu välittömäksi tai välilliseksi vahingoksi ei ole selvä. Tapauksessa viivästyssakko katsottiin välilliseksi vahingoksi (Ks. Perustelujen kohta 15).

¹⁴¹ Hoppu DL 3/2020, s. 300 ja Hemmo – Hoppu 2020, luku 7. Sopimuksen keskeinen sisältö, alakohta ”Keskeiset sopimusedot”.

¹⁴² Hoppu DL 3/2020, s. 302.

vahingonkorvausvelvollisuutta. Ylivoimaisen esteen käsite on suppea, jonka vuoksi sopimuksessa kannattaa määritellä se, millaiset tilanteet luetaan ylivoimaisiksi esteiksi. Käsitteen yksilöinti selkeyttää sopimusehtoa. Näin voidaan myös laajentaa sopimusosapuolen vapautumisperustetta. Ylivoimainen este tulee kyseeseen yleensä muun kuin rahamääräisen suoritusvelvollisuuden yhteydessä.¹⁴³

Yleisellä vastuunrajoitusehdolla voidaan sopia siitä, että osapuoli vastaa vain tahallisesti tai törkeällä tuottamuksella tehdystä vahingosta.¹⁴⁴ Vastuu suljetaan muilta osin kokonaan pois. Törkeä huolimattomuus ja tahallisuus ovat tulkinnanvaraisia ja aina sidoksissa tilannekohtaiseen harkintaan, jolloin tuomioistuimelle jää velvollisuus päättää siitä, onko törkeä huolimattomuuden tai tahallisuuden kynnyks ylitetty.¹⁴⁵

Tarkasti määriteltyä sopimusrikkomusta koskevaa ehtoa voidaan pitää *erityisenä vastuunrajoitusehtona*. Ehdolla voidaan määrittää vastuu esimerkiksi virheen osalta, mutta sen sijaan viivästystä koskevat seikat jäävät kauppasopimuksessa KL:n, CISG:n tai muun lainsäädännön varaan.¹⁴⁶ Ehto voi koskea myyjän velvollisuutta korvata vain olennaiset virheet tai vastaavasti sitä, että myyjä ei korvaa vähäisiä virheitä.

Peitellyn vastuunrajoitusehdon nojalla osapuolen rikkomusvastuu pienenee, vaikka näyttää siltä, että sopimusehto koskee jotain muuta asiaa. Vastapuoli ei välttämättä ymmärrä, että ehdossa on kyse vastuun rajoittamisesta. Esimerkiksi ehdot sopimussuorituksen sisällöstä, kestävydestä ja laadusta rajoittavat sitä, milloin kyseessä on sopimusrikkomus. Peitellyn vastuunrajoituslausekkeen nojalla vastapuolella ei ole ollenkaan mahdollisuutta täyteen korvaukseen vahingon tapahduttua.¹⁴⁷

Esimerkiksi sopimussakko voi lisätä tai rajoittaa vastuuta. Sopimussakko rajoittaa korvausvastuuta silloin, kun vahinko on sovittua sopimussakkoa suurempi. Sen sijaan vastuu laajenee, jos vahinko on pienempi kuin sopimussakko.¹⁴⁸ Sopimussakko turvaa

¹⁴³ Hemmo – Hoppu 2020, Luku 7. Sopimuksen keskeinen sisältö, alakohta ”Vastuunrajoitukset” sekä Kurkela 2003, s. 251. Konkurssitilanteessa ylivoimainen este voi koskea myös rahamääräistä suoritusta. Ks. Myös Hoppu DL 3/2020, s. 290 ja Juvonen ym. 2014, s. 110 sekä Svernlöv ym. 2013, s. 159.

¹⁴⁴ Saarnilehto 2005b, s. 6 ja Hoppu DL 3/2020, s. 300.

¹⁴⁵ Saarnilehto 2005b, s. 6-7.

¹⁴⁶ Saarnilehto 2005b, s. 8.

¹⁴⁷ Saarnilehto 2005b, s. 8-9. Ks. Myös Sund-Norrgård JFT 2/2015, s. 121. Vrt. Taxell 1972, s. 455, joka jakaa vastuunrajoitusehdot vastuun kokonaan poissulkeviin ehtoihin, jolloin vahingonkorvaus ei tule ollenkaan kyseeseen sekä ehtoihin, jotka rajoittavat vastuuta vain osittain.

¹⁴⁸ Saarnilehto 2005b, s. 9.

sopimusosapuolta erityisesti vaikeasti toteen näytettävien vahinkojen osalta, koska sopimussakko on maksettava riippumatta tuottamuksen asteesta.¹⁴⁹ KSE 2013 -ehdoissa on sovittu, että konsultilla ei ole velvollisuutta suorittaa viivästyssakon lisäksi muuta korvausta viivästyksestä, ellei hän ole menetellyt tahallisesti tai törkeän huolimattomasti.¹⁵⁰

Välilliset vastuunrajoitusehdot voidaan erottaa omaksi ryhmäksi peiteltyistä vastuunrajoitusehdoista.¹⁵¹ Ehdon avulla rajoitetaan välillisesti sopijapuolen vastuuta, joka syntyy sopimusrikkomuksen seurauksena. Mikäli ehdon mukaisesti toimitaan, vastapuolen vastuu sopimusrikkomuksen johdosta ei pienene. Jos vastapuoli ei toimi ehdon mukaisella tavalla hän menettää oikeuden korvaukseen. Saarnilehto mainitsee tällaisiksi esimerkiksi:

1. Ehdot, joiden nojalla reklamaatio tavaran virheen johdosta on esitettävä tietyssä ajassa tavaran vastaanottamisesta.
2. Ehdot, joiden nojalla kanne on nostettava tietyssä ajassa.
3. Ehdot, joiden nojalla sopijapuolella on oikeus saada korvaus vain sellaisista kuluista, jotka hän ilmoittaa vastapuolelle tietyssä ajassa vahingon ilmenemisestä.¹⁵²

Vastuunrajoitusehdoilla voidaan poiketa täyden korvauksen periaatteesta. Korvausvelvollisuus rajoittuu vain niissä tapauksissa, joissa vastuunrajoitusehto on selkeästi laadittu. Ehdosta on käytävä selvästi ilmi korvausvelvollisuuden laajuus. Ehtoa tulkitaan suppeasti, kun se sisältää rajoituksen yleisesti voimassa olevasta säännöstä.¹⁵³ Ehdon on myös oltava osa sopimusta, jotta sillä olisi vaikutusta sopimussuhteessa.

Laaja vastuunrajoitusehto saattaa olla edullinen tai ainakin tuntua edulliselta myyjälle. Laaja ehto on kuitenkin altis OikTL 36 §:n mukaiselle muotoamiselle tai pahimmassa tapauksessa ehto voidaan lain nojalla syrjäyttää kokonaan.¹⁵⁴ Jotta vastuunrajoitusehto vastaa tarkoitustaan, olisi suotavaa, että osapuolet laatisivat ehdon yhdessä, jolloin he voivat huomioida kaikki ne riskit, joilta he haluavat suojautua. Näin ehdosta saadaan tarkoituksen

¹⁴⁹ Hemmo 1994, s. 309 ja Hemmo 2009, s. 452 sekä Hoppu – Hoppu 2016, s. 298.

¹⁵⁰ Juvonen ym. 2014, s. 110. Ks. KSE 2013 -ehdot kokonaisuudessaan osoitteesta: https://www.proagria.fi/sites/default/files/attachment/kse_2013_0.pdf (5.5.2021).

¹⁵¹ Saarnilehto 2005b, s. 6.

¹⁵² Saarnilehto 2005b, s. 8. Esimerkiksi yrityskaupoissa erityisiä määräaikoja on tapana sopia vaatimuksille, jotka voivat perustua muun ohella verotukseen tai ympäristövastuuseen. Määräpäivä on tyypillisesti 12-24 kuukautta kaupan täytäntöönpanopäivästä (Katramo ym. 2013, s. 342). Ks. Myös Cavalieri – Salvatore 2018, s. 81.

¹⁵³ Hoppu – Hoppu 2016, s. 85.

¹⁵⁴ Ramberg 1993, s. 129.

mukainen sekä molempien osapuolten riskinkantokykyyn sopiva. Ehdolla on mahdotonta varautua kaikkiin liiketoimintaan liittyviin riskeihin. Se ei ole edes tarkoituksen mukaista. Olennaista on, että relevantit riskit huomioidaan sopimusta tehtäessä. Huolellinen ja osapuolten yhteiseen tarkoitukseen suuntaava sopimussuunnittelu vähentää riskiä siitä, että ehto on sopimussuhteessa kohtuuton.

3.2 Vastuunrajoitusehtojen tulkinnasta

Tulkinnalla on merkittävä vaikutus siihen, millaiseksi oikeustoimeen perustuva tuomioistuimen ratkaisu muodostuu. Kuten Aho on todennut, oikeustoimen tulkinta on välttämätöntä ja se aktualisoituu aina, kun tällaiseksi oikeustoimeksi (aineellisessa mielessä) väitetty tosiseikasto voi olla merkityksellinen ratkaisun kannalta. Oikeustoimia on tulkittava myös silloin, kun niiden oikeusvaikutuksista tai sisällöstä ei olla erimielisiä.¹⁵⁵

Sopimuksen tulkinnalla tarkoitetaan sopimuksen sisällön määrittämistä. Tulkintaperiaatteet määrittävät sen, millaisia oikeusvaikutuksia sitovalle sopimukselle annetaan.¹⁵⁶ Tulkinnan päämääränä on oikeustoimen merkityksen perusteellinen ymmärtäminen sallitun tulkinta-aineiston pohjalta.¹⁵⁷ Monet tulkintaperiaatteet heikentävät vastuunrajoitusehtojen tehokkuutta.¹⁵⁸

Pääsääntö on, että sopimusta tulkitaan sen sanamuodon mukaisesti. Sanamuodon mukaisella tulkinnalla voidaan luoda oletus osapuolten tarkoituksesta. Poikkeuksen muodostavat tilanteet, joissa osapuolten yhteinen tarkoitus johtaa muuhun tulkintaan. Erityisesti liikesopimuksissa sanamuodon sivuuttaminen on hankalaa, koska liikesopimukset syntyvät yleensä huolellisen valmistelun perusteella.¹⁵⁹

Pohjoismaissa tulkintaan liittyvät lähtökohdat ovat vakiintuneita. Myös Ruotsissa tulkinnan tavoitteena on löytää osapuolten yhteinen tarkoitus.¹⁶⁰ Tulkintaa koskeva oikeuskäytäntö

¹⁵⁵ Aho 1968, s. 52. Aineellisessa mielessä oikeustoimella Aho tarkoittaa henkilön tietoista käyttäytymistä, joka lain määräämän aineiston pohjalta tulkittuna katsotaan osoittamiensa oikeusvaikutusten aikaan saamista tarkoittavaksi ilmaisuksi (Aho 1968, s. 19).

¹⁵⁶ Aho 1968, s. 19; Saarnilehto 2005a, s. 144; Pönkä DL 6/2013, s. 920 sekä Annola 2016, s. 37.

¹⁵⁷ Aho 1968, s. 143.

¹⁵⁸ Hemmo 1994, s. 283 ja Saarnilehto 2005b, s. 11.

¹⁵⁹ Viljanen ym. E-kirjan otsikon ”III Sopimusoikeus” ja alaotsikon ”5. Sopimuksen tulkinta” alla. Teksti päivitetty 31.1.2011. Ks. Myös Pönkä DL 6/2013, s. 922 ja Annola 2016, s. 27.

¹⁶⁰ Dotevall 2/2019, s. 169. Taxell on todennut osuvasti: ”*En realistisk avtalstolkning är ett laggspel i vilket de enskilda bitarna dimensioneras och formas så att de passar in i avtalshelheten.*” (Taxell 1987, s. 75). Ks. Myös Pönkä DL 6/2013, s. 921 sekä Annola 2016, s. 24.

pyrkii saavuttamaan kohtuullisen lopputuloksen. Näin ollen oikeuskäytännössä on kehittynyt useita tulkintavaihtoehtoja, joiden avulla voidaan saavuttaa kohtuullinen tulos osapuolten välillä.¹⁶¹

Tahdonvaltaisella ja pakottavalla lainsäädännöllä voi olla merkitystä tulkinnan kannalta. Sopimusosapuolet eivät voi sopimuksellaan saada aikaan pakottavasta lainsäädännöstä poikkeavaa oikeustilaa. Sen sijaan tulkinnalla voidaan nimenomaisesti selvittää, miten osapuolet ovat halunneet järjestää keskinäiset oikeutensa ja velvoitteensa tahdonvaltaisesta lainsäädännöstä poiketen tai sitä täydentäen.¹⁶²

Tulkinnan kohteena on itse sopimus. Ensin on määritettävä, mikä aineisto on tullut sopimuksen osaksi. Vasta tämän jälkeen voidaan arvioida, mikä merkitys osapuolten väliselle sopimukselle annetaan. Tulkinnan jälkeen voidaan vahvistaa sopimuksen sisältö.¹⁶³ Epäselvien vastuunrajoitusehtojen osalta huomio kiinnittyy ehdon sisältöön ja sen täsmentämiseen. Epäselvyys voidaan poistaa muuttamalla ehtoa.¹⁶⁴ Yritysten välisiä sopimuksia valmistellaan yleensä pitkään. Riitatilanteessa voi olla haastavaa selvittää osapuolten tarkoitus sekä heidän käyttäytymisensä sopimusta laadittaessa.¹⁶⁵

Tulkintaperiaatteet voivat olla riippuvaisia oikeustoimen luonteesta. Sopimussuhteissa tulkinta tapahtuu objektiivisen tulkinnan mukaisesti. Tulkintamenetelmä mahdollistaa tulkinta-aineiston puolueettoman ja tasapuolisen arvioimisen, jolla on merkitystä muun muassa sopimustasapainon saavuttamisen kannalta. Objektiivisessä tulkinnassa toisen osapuolen tarkoitusta ei pidetä ratkaisevana.¹⁶⁶

Osapuolten tavoitteilla ja sopimuksen sanamuodolla on siinä määrin suuri merkitys, että osapuolet voivat luoda käsityksen sopimuksen sisällöstä sanamuodon ja tarkoituksen perusteella. Sanamuodon mukaisesta tulkinnasta poiketessa riskinä voi olla ennakoitavuuden heikkeneminen. Tulkinta on objektiivista, kun osapuolten tarkoituksen

¹⁶¹ Dotevall 2/2019, s. 172. Pohjoismaissa vallitsee käytäntö, jonka mukaan osapuolten tahto tulee selvittää huomioimalla kaikki tarkoituksenmukaiset seikat (Nystén-Haarala LM 7-8/2014, s. 1025).

¹⁶² Hemmo I 2003, s. 634-635.

¹⁶³ Annola 2016, s. 18 ja s. 33.

¹⁶⁴ Saarnilehto 2005b, s. 13 ja Hoppu – Hoppu 2016, s. 83. Ks. Myös KKO 2003:26.

¹⁶⁵ Pönkä DL 6/2013, s. 922-923.

¹⁶⁶ Esimerkiksi testamenttia tulkitaan subjektiivista tulkintatapaa käyttäen. Ratkaiseva merkitys on testamentin tekijän tahdolla, vaikka se olisi ristiriidassa testamentin sanamuodon kanssa (Hemmo – Hemmo 2016, s. 84). Objektiivinen tulkinta perustuu lähtökohtaisesti osapuolten yksimielisyyttä ilmentävään aineistoon. Sulkemalla tulkinnan ulkopuolelle materiaalin, joka ei sisälly sopimukseen, voidaan edistää niin oikeusvarmuutta kuin luottamuksensuojaa (Annola 2016, s. 88).

selvittämiseksi hyödynnetään osapuolten laatimaa tai muutoin sopimuksen osaksi tullutta sopimusmateriaalia. Subjekttiivisen tulkinnan avulla pyritään puolestaan haastamaan objektiiviseen tulkintaan perustuva sisältö. Subjekttiivisen tulkinnan avulla pyritään selvittämään, mitä oikeustoimen tekijä on sopimuksella tarkoittanut.¹⁶⁷

Yritysten välisissä sopimusriidoissa epäselvyysääntö (*in dubio contra stipulatorem*) perustuu lakiin kirjoittamattomiin tulkintaoppeihin.¹⁶⁸ Säännön mukaan oikeustoimea tulkitaan sen laatijan vahingoksi.¹⁶⁹ Esimerkiksi PECL 5:103 artiklan mukaan:

”Where there is doubt about the meaning of a contract term not individually negotiated, an interpretation of the term against the party who supplied it is to be preferred.”

Epäselvyysääntöä ei tule ymmärtää niin, että tulkinta tapahtuisi automaattisesti sopimuksen laatijan vahingoksi.¹⁷⁰ Vaikka periaate on kansainvälisesti tunnettu, sen merkittävyydestä oikeusjärjestyksessä ollaan erimielisiä.¹⁷¹ Epäselvyysäännön avulla voidaan pyrkiä ehkäisemään epäselvien sopimusehtojen käyttäminen. Laatija saattaa toimia huolellisemmin ja välttää epäselviä ehtoja, jotta ehtoa ei tulkittaisi toisen osapuolen hyväksi. Erityisesti silloin, kun osapuolet ovat epätasavertaisessa asemassa, epäselvyysäännön mukaisella tulkinnalla voidaan ehkäistä vahvemman osapuolen väärinkäytöksiä, oman edun tavoittelua sekä edesauttaa tehokasta vaihdantaa.

Yritystoiminnassa osapuolilta voidaan edellyttää huomattavaa juridista osaamista. Epäselvyysäännölle tulisi antaa merkitystä sopimuksen tulkinnassa. Yksilöllisiä vastuunrajoitusehtoja tulkitaan epäselvyysäännön mukaisesti erityisesti, jos toinen sopimusosapuoli on vaikuttanut niin määräävästi ehdon ottamiseen osaksi sopimusta, että häntä voidaan pitää sen laatijana.¹⁷²

¹⁶⁷ Aho 1968, s. 70 ja s. 138 sekä Pöyhönen 2013, s. 18 ja Annola 2016, s. 79-81 ja s. 88.

¹⁶⁸ Pönkä DL 6/2013, s. 927. DCFR II-, PECL- sekä UNIDROIT PICC-periaatekokoilmat sisältävät epäselvyysäännöstä määräyksiä. Lisäksi KSL 4:3 sisältää säännöksen, jonka mukaan epäselvää ehtoa on tulkittava kuluttajan hyväksi.

¹⁶⁹ Aho 1968, s. 258.

¹⁷⁰ Saxén 1995, s. 212; Hemmo 1994, s. 283; Kaisto 2015, s. 222-223 sekä Hoppu – Hoppu 2016, s. 84.

¹⁷¹ Kaisto 2015, s. 222-226 ja Bergman ym. 2011, s. 67. Epäselvyysäännön merkityksestä on esitetty myös kritiikkiä. Ks. Ramberg – Ramberg 2010, s. 171. Saarnilehto mainitsee epäselvyysäännön yhdeksi ongelmaksi sen, mitä on pidettävä epäselvänä. Selvyydelle voidaan asettaa erilaisia vaatimuksia esimerkiksi lainsäätäjän ja KKO:n toimesta (Saarnilehto 2005a, s. 153). Suomessa epäselvyysäännöllä on vähemmän merkitystä kuin muissa Pohjoismaissa. Lainsäädännön kehittyminen on kuitenkin johtanut siihen, että epäselvyysääntö on tätä nykyään selvempi osa myös suomalaista sopimusoikeutta (Wilhelmsson 2008, s. 101).

¹⁷² Hemmo 1994, s. 284.

Heikompaa osapuolta on suojattava tilanteissa, joissa toinen osapuoli laatii yksipuolisesti sopimusehdot tai hallitsee tiettyä toimialaa, ja joka voi sen vuoksi käyttää hyväkseen asemaansa toisen osapuolen kustannuksella.¹⁷³ Epäselvissä tilanteissa merkitystä on sillä, millaisen käsityksen sopimusteksti antaa toiselle osapuolelle. Vastuunrajoitusehdon soveltavuuteen voi vaikuttaa myös osapuolten asiantuntemus.¹⁷⁴

Epäselvyyssäännön merkitystä ei tule korostaa liikaa. Sääntöä ei saa soveltaa ilman tosiasiallisia perusteita. Sopimussuhteen vaikutukset eivät voi täsmentyä pelkän epäselvyyssäännön perusteella. Merkitystä tulee antaa myös pakotavalle lainsäädännölle, tahdonvaltaiselle oikeudelle, osapuolten tarkoitukselle, sanamuodolle, oikeudenmukaisuudelle sekä sopimuksen tekemiseen vaikuttaneille seikoille.

Epäselvyyssääntö on vahva tulkintaperuste verrattuna minimisääntöön (*in dubio minimus - sääntö*), jonka mukaan oikeusvaikutukset määräytyvät sitoutujalle edullisella tavalla. Tulkintavaihtoehdoista valitaan velalliselle edullisin vaihtoehto. Sääntö johtaa vastuunrajoitusehdon laajentumiseen, jonka vuoksi sillä on vain vähäinen merkitys.¹⁷⁵ Esimerkiksi kauppasopimuksessa minimisääntö koituu myyjän hyväksi, kun kyseessä on tavarantoimituksen laatuun koskevan ehdon tulkinta. Tämä johtuu siitä, että minimisäännön mukaan seikasta sopimuksen perusteella vastuussa oleva saa vedota häntä vähemmän rasittavaan tulkintaan.¹⁷⁶

Pätevyyssääntöön voidaan suhtautua samoin kuin minimisääntöön. Pätevyyssäännön tarkoituksena on pitää sopimus voimassa. Tulkintavaihtoehdoista valitaan se, joka korostaa sopimuksen sitovuutta ja se voimassaoloa.¹⁷⁷ Vastuunrajoitusehtojen kohtuuttomuuden kannalta pätevyyssääntö voi johtaa kyseenalaiseen lopputulokseen, koska säännön tarkoituksena on, että kaikkia sopimusehtoja on noudatettava. Säännön nojalla heikomman osapuolen mahdollisuus saada suojaa kohtuuttomia vastuunrajoitusehtoja vastaan heikkenee olennaisesti.

Suppean tulkinnan periaate on toinen keskeinen periaate, jota sovelletaan vastuunrajoitusehtojen yhteydessä. Periaatteen tarkoituksena on heikomman osapuolen

¹⁷³ Taxell 1972, s. 456.

¹⁷⁴ Ks. ratkaisu KKO 2003:26.

¹⁷⁵ Aho 1968, s. 254 ja Hemmo 1994, s. 285 sekä Kaisto 2015, s. 220-221.

¹⁷⁶ Aho 1968, s. 255.

¹⁷⁷ Pönkä DL 3/2016, s. 933.

suojaaminen. Vastuunrajoitusehtojen tulkinnassa merkitystä ei ole sillä, kuka on laatinut sopimuksen. Ehtoja on tulkittava niin, että vastuu rajoittuu siihen, mitä ehdossa on mainittu eikä vastuuta laajenneta. Suppean tulkinnan periaate on vastuunrajoitusehtojen tulkinnassa selvä lähtökohta.¹⁷⁸

Ratkaisussa KKO 1992:178 todetaan, että suppean tulkinnan periaatetta tulisi käyttää erityisesti silloin, kun vastuunrajoitusehto on yksipuolisesti laadittu tai sisällöltään epäselvä.¹⁷⁹ Tulkintaperiaate voi tulla sovellettavaksi myös ehdon sisällön vuoksi. Periaate on tehokas tulkintasääntö erityisesti silloin, kun vastuunrajoitusehdolla edistetään tai rajoitetaan paljon vain toisen osapuolen oikeuksia ja velvollisuuksia.

Myös kohtuussäännöllä eli kohtuuteen pyrkivällä periaatteella voi olla oma merkityksensä tulkinnassa. Säännön mukaan tulkintavaihtoehtoista valitaan kohtuullisin niin, että lopputulos on kohtuullinen ja se edistää sopimustasapainoa. Hemmo korostaa sovittelunormien merkitystä epätasapuolisiin ehtoihin puututtaessa, jolloin kohtuusnäkökohdat huomioivalla tulkinnalla ei voi olla merkittävää roolia näissä tilanteissa.¹⁸⁰

Jos kohtuullistamisvaatimus on esitetty ennen sopimuksen sovittelua, sopimuksen sisältö vahvistetaan normaalien tulkintaperiaatteiden mukaan. Sen jälkeen tulkintatulos on sovitteluharkinnan kohteena. Tulkinnan perusteella ei vielä ratkaista eikä edes pyritä ratkaisemaan ehtojen hyväksyttävyyttä.¹⁸¹ Ehdon tulkinnassa voidaan käyttää apuna myös niitä tahdonvaltaisia säännöksiä, joita sovellettaisiin ilman, että sopimuksessa olisi vastuunrajoitusehtoa. Tahdonvaltainen lainsäädäntö on luonnollinen mittari arvioitaessa ehdon kohtuuttomuutta, sillä tahdonvaltaiset säännökset tukevat lainsäätäjän tavoitteita. KL tarjoaa hyvän vertailuaineiston, kun ehto on epäselvä tai puutteellinen.¹⁸² Esimerkiksi, jos sopimuksessa ei ole määritelty, mitkä vahingot ovat välillisiä, asia voidaan ratkaista KL:n mukaisen määritelmän perusteella.

Tulkintaan voi vaikuttaa osapuolten toiminta sopimussuhteen aikana, kuten Turun HO ratkaisussa 12.4.2002 nro 943 on käynyt. Myyjä olisi sitoutunut korjaamaan ainoastaan

¹⁷⁸ Hemmo 1994, s. 284-285 sekä Saarnilehto 2005b, s. 13. Ks. Myös KKO 1992:178.

¹⁷⁹ Ks. KKO 1992:178 perustelujen viimeinen kohta.

¹⁸⁰ Hemmo I 2003, s. 651 ja Saarnilehto 2005b, s. 13.

¹⁸¹ Hemmo I 2003, s. 651.

¹⁸² Esim. Taxell 1991, s. 31-32.

raaka-aineista ja valmistuksesta aiheutuneet viat. Ostajan mielestä ehto ei koskenut suunnitteluvirheitä. Ostaja oli kuitenkin korjauttanut takuuehdon perusteella suunnitteluvirheiksi kuuluvia virheitä. Näin ollen katsottiin, että ostaja ei ole voinut irtisanoutua ehdosta, koska hän on käyttänyt ehtoa aikaisemmin hyväkseen suunnittelu virheiden korjaamiseksi. Myyjä oli puolestaan luopunut vanhentumista koskevasta takuuehdosta, koska hän oli korjannut takuuajan umpeutumisen jälkeen virheitä.¹⁸³

3.3 Rajoitukset vastuunrajoitusehtojen käyttämisessä

On tilanteita, joissa yritys ei voi rajoittaa lainkaan omaa vastuutaan. Oikeuskäytäntö, yleiset sopimusoikeudelliset periaatteet sekä lainsäädäntö asettavat rajoituksia vastuunrajoitusehtojen käyttämiselle. Lakisääteiset ja tahdonvaltaiset vastuunrajoitusehdot tulee erottaa toisistaan. Lakisääteiset vastuunrajoitusehdot eivät vapauta vastuusta sopimusosapuolta, joka on toiminut tahallaan tai törkeän huolimattomasti vahingon aiheutuessa.¹⁸⁴ Esimerkiksi TKSL 4:38.1:n mukaan rahdinkuljettaja ei voi vedota niihin tämän luvun säännöksiin, jotka vapauttavat hänet vastuusta tai rajoittavat vastuuta taikka siirtävät todistamisvelvollisuuden toiselle, jos rahdinkuljettaja on aiheuttanut vahingon tahallisesti tai törkeästi huolimattomuudesta.

Vastuuta ei voida rajoittaa pakottavan lainsäädännön vastaisesti.¹⁸⁵ Mainittakoon MK 2:9.2, jonka mukaan ostajan oikeuksia voidaan rajoittaa vain sopimalla yksilöidysti siitä, millä tavalla ostajan asema poikkeaa laissa säädetystä. Muutoin vastuunrajoitusehto ei ole pätevä.¹⁸⁶ Vahingonkorvausvastuuta koskevia pakottavia säännöksiä on säädetty erityisesti heikomman osapuolen suojaamiseksi.¹⁸⁷

KKO 2012:72. Ratkaisussa on kyse kahden elinkeinonharjoittajan välisen liikekiinteistön kauppakirjaan sisältyvän vastuunrajoitusehdon sitovuudesta MK 2:9.2:n nojalla. Kauppakirjaan sisältyi ehto, jonka mukaan ostaja otti ”*vastattavakseen kaikista*

¹⁸³ Ks. Nystén-Haarala LM 4/2004, s. 734.

¹⁸⁴ Kaisto 2015, s. 94.

¹⁸⁵ Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 31-32. Ks. Esim MeriL 9 luku.

¹⁸⁶ Ks. Hoffrén LM 1/2013, s. 123. Elinkeinonharjoittajan ja kuluttajan välisissä sopimussuhteissa vastuunrajoitusehdot ovat kiellettyjä. MK:n nojalla sellaiset ehdot, jotka rajoittavat myyjän tai hänen edeltäjänsä vastuuta saannonmoitteesta ovat pätemättömiä kaikissa kiinteistökaupoissa. Muissa kuin elinkeinonharjoittajan ja kuluttajan välisissä kiinteistökaupoissa ostajan oikeutta vedota virheeseen voidaan rajoittaa vain tarpeeksi yksilöidyllä vastuunrajoitusehdolla. Yksilöintivaatimus koskee niin elinkeinonharjoittajien välistä kauppaa kuin yksityishenkilöiden välistä kauppaa.

¹⁸⁷ Ks. Hemmo 1994, s. 272 sääntelyä sisältyy myös muun muassa KSL:iin ja AHVL:iin.

mahdollisista rakennuksen korjaamisesta tai purkamisesta tarvittavista toimenpiteistä ja näistä aiheutuvista kustannuksista siitä huolimatta, oliko niitä huomioitu kustannusarviossa, ja olivatko ne olleet kaupantekohetkellä mahdollisesti piileviä tai oliko niillä terveydelle tai ympäristölle haitallisia vaikutuksia.” Ostaja vaati hinnanalennusta ja vahingonkorvausta kaupanteon jälkeen todettujen laatuvirheiden perusteella. Yhdistys kiisti vastuunrajoitusehdon sitovuuden. Sen mukaan ehto ei ollut MK 2:9.2:n edellyttämin tavoin yksilöity ja se oli kohtuuton.

KKO katsoi, että ehto oli sanamuodoltaan yksiselitteinen. Vastuunrajoitusehto kokonaisuutena osoittaa, että kaupan ehdoilla on tietoisesti jaettu osapuolten kesken vastuu kiinteistön virheistä kauppakirjasta ilmenevällä tavalla. Yhdistys on ottanut tietoisesti liiketaloudellisen riskin siitä, että rakennuksen korjaustarpeet osoittautuvat arvioitua suuremmiksi. Näin ollen vastuunrajoitusehtoa ei voida pitää yhdistyksen kannalta yllättävänä ja kohtuuttomana.

Ratkaisu osoittaa sopimusvapauden merkityksen elinkeinonharjoittajien välisissä sopimussuhteissa. Vastuunrajoitusehtojen hyväksyttävyyden kannalta on olennaista, että ehto laaditaan riittävän selvästi, jotta ehdon epäselvyydestä ei aiheudu haittaa ehdon sitovuudelle.¹⁸⁸ Jopa laajaa vastuunrajoitusehtoa tulisi pitää pätevänä, jos se on riittävän selvä sisällöltään.¹⁸⁹ Ajatusta tukee sopimuksen sitovuuden periaate sekä osapuolten yksityisautonomia.

Ratkaisussa kauppakirjan oli allekirjoittanut oikeudellisen koulutuksen saanut yhdistyksen puheenjohtaja, joka oli yksi peruste sille, miksi KKO katsoi, että myyjä ja ostaja eivät olleet tosiasiallisesti epätasavertaisessa asemassa. Lisäksi yhdistys oli ollut vuokralla kyseisessä liikekiinteistössä lähes kymmenen vuoden ajan. Mikäli kyseessä olisi ollut luonnollinen henkilö, tapausta olisi voitu arvioida toisin. Luonnollinen henkilö voi olla kykenemätön arvioimaan ehdon tosiasiallista merkitystä sopimussuhteessa osaamattomuuden ja ammattitaidon puutteellisuuden vuoksi. Vastuunrajoitusehtoihin suhtaudutaan varauksellisemmin silloin, kun toisena osapuolena on luonnollinen henkilö. KKO:n mukaan oikeuskirjallisuudessa on helposti katsottu kohtuuttomaksi ehto, joka on yksilöimätön ja sulkee myyjän vastuun täysin pois.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Ks. Kokonaisuudessaan ratkaisu KKO 2012:72.

¹⁸⁹ Sund-Norrgård JFT 2/2015, s. 134. Ratkaisussa NJA 1975 s. 545 Ruotsin HD on tehnyt saman johtopäätöksen.

¹⁹⁰ Ks. Ratkaisu KKO 2012:1.

Peiteltyjen vastuunrajoitusehtojen osalta tavaran myyminen ”sellaisena kuin se on” -ehtoa käyttäen rajoittuu KL:n 19 §:n vuoksi, koska säännös on myyjän kannalta pakottava ehto käytettäessä.¹⁹¹ KL 19 §:n mukaan tavarassa on virhe, jos a) tavara ei vastaa tietoja, joita myyjä on siitä antanut ennen kaupan tekemistä ja annettujen tietojen voidaan olettaa vaikuttaneen kauppaan, b) myyjä on laiminlyönyt tiedonantovelvollisuutensa sellaisesta tavaran ominaisuudesta tai käyttöä koskevasta olennaisesta seikasta, josta hänen täytyy olettaa tienneen ja c) tavara on olennaisesti huonommassa kunnossa kuin kauppahinta ja tiedot ovat antaneet olettaa.

KL 19 §:n mukaisissa tilanteissa myyjä ei voi vedota yleisluontoiseen vastuunrajoitusehtoon. Myyjä ei vapaudu virhevastuusta, jos hän laiminlyö tiedonantovelvollisuutensa tavaraa koskevasta olennaisesta seikasta. Edellytyksenä on, että myyjän voidaan olettaa tienneen seikasta ja ostaja on perustellusti olettanut saavansa siitä tietoa. Samoin voidaan menetellä tapauksissa, joissa tavara on myyty samankaltaisia ehtoja käyttäen. Myyjä on vastuussa antamastaan tiedosta. Estettä ei ole sille, etteikö myyjä voisi rajoittaa vastuutaan jossakin tarkemmin määritellyssä suhteessa.¹⁹²

Vastuunrajoitusehtojen sitovuus rajoittuu sopimusosapuolten väliseen suhteeseen. Vastuunrajoitusehto ei sido sopimussuhteen ulkopuolista vahingonkärsijää. Hän voi vaatia korvausta vastuunrajoitusehdoista huolimatta.¹⁹³ Kaksiasianosaisuuden mukaisesti sopimus luo oikeuksia ja velvollisuuksia vain sopimusosapuolten välille, jonka vuoksi sopimusosapuolet voivat esittää vaatimuksia vain välitöntä sopimusosapuoliaan kohtaan.¹⁹⁴

Sopimuksen ulkoista vahingonkorvausvastuuta ei voida rajoittaa vastuunrajoitusehdolla. Jos sopimuksessa halutaan sopia siitä, kuka vastaa vahingosta ulkopuoliselle eli sopimusosapuolet haluavat vyöryttää vastuun, heidän on otettava sopimukseen lauseke, jolla

¹⁹¹ Saarnilehto 2005b, s. 9.

¹⁹² HE 93/1986, s. 25.

¹⁹³ Treitel 1995, s. 93-95 ja Sandvik ym. 2013, s. 43 sekä Juvonen ym. 2014, s. 121.

¹⁹⁴ Hemmo 1998, s. 6 ja Norros 2007, s. 2. Vastuunrajoitusehtojen joustavuuden vuoksi sopimusvastuun henkilöllinen raja voi laajentua, jolloin sopimuksen oikeusvaikutukset eivät rajoitu vain sopijapuoliin. Sopimuksesta voi syntyä joitain oikeuksia ja velvollisuuksia kolmannelle osapuolelle eli sopimuksen ulkopuoliselle henkilölle (Norros 2007, s. 113-114). Ks. myös Taxell 1972, s. 258.

ensisijaiselta korvausvelvolliselta siirretään vastuu, muun järjestelmän mukaiselta korvausvelvolliselta sille sopijakumppanille, jolle vastuu halutaan lopullisesti antaa.¹⁹⁵

Jos ehdon nojalla ei voida rajoittaa vastuuta, ehdon tilalle tulevat ne vastuusäännöt, jotka olisivat voimassa yksittäisessä sopimussuhteessa ilman vastuunrajoitusehtoa. Tahdonvaltaisesta lainsäädännöstä ei aina löydy sopimuskokonaisuuteen sopivaa ratkaisua.¹⁹⁶ Tästä voi aiheutua ongelmia erityisesti silloin, kun ehto koskee sopimuksen täyttämisen kannalta merkittävää oikeutta tai velvollisuutta, kuten kauppahintaa tai sopimuksen kestoa.

3.4 Vastuunrajoitusehdot tahallisuuden ja törkeän huolimattomuuden tilanteissa

Kansainvälisesti vakiintuneen periaatteen mukaan vastuunrajoitusehdot eivät sovellu, mikäli vahinko on aiheutettu kvalifioidulla tuottamuksella eli tahallisesti tai törkeän huolimattomasti. Periaate on ollut käytössä myös muissa Pohjoismaissa.¹⁹⁷ Ennen OikTL 36 §:n voimaantuloa kysymystä vahingonaiheuttajan törkeästä huolimattomuudesta taikka tahallisuudesta käsiteltiin Pohjoismaissa pätemättömyysperusteiden ja hyvä tapa -kriteerin avulla.¹⁹⁸

Kvalifioidusta tuottamuksesta johtuvaa korvausvastuuta vastaan ei voida suojautua sopimuksella eikä yleensä vastuuvakuutuksilla. Yrityksen riskiä vahingonkorvausvelvolliseksi joutumisesta törkeän huolimattomuuden perusteella pienentää se, että törkeän huolimattomuuden kynnyks on asetettu varsin korkealle oikeuskäytännössä.¹⁹⁹ Lievää huolimattomuutta koskevaa vastuunrajoitusehtoa ei voida lähtökohtaisesti pitää pätemättömänä, mutta myös näiden osalta sovittelu voi tulla kyseeseen.²⁰⁰

¹⁹⁵ Saarnilehto 2005b, s. 14.

¹⁹⁶ Ahlfors 3/2016, s. 14-15.

¹⁹⁷ Taxell 1972, s. 458; SOU 1974:83, s. 177-178; Hemmo 1994, s. 299; Hemmo II 2003, s. 287; Saarnilehto 2005b, s. 14; Virtanen DL 3/2005, s. 484 ja Fontaine – De Ly 2009, s. 362-363. Ks. Myös ratkaisu NJA 2017 s. 113 perustelujen kohta 8 ja Treutel 1995, s. 82-83.

¹⁹⁸ Kolster – Norros LM 1/2021, s. 59.

¹⁹⁹ Hemmo III 2005, s. 254.

²⁰⁰ HE 247/1981, s. 15 ja Kaisto 2015, s. 96 sekä Hoppu – Hoppu 2016, s. 175. Pätemättömyys tekee oikeustoimen sitomattomaksi. Pätemättömyys voi olla joko lopullista tai korjauskelpoista. Suurin osa pätemättömyysperusteista on korjauskelpoisia. Pätemättömyys voi korjaantua esimerkiksi ajan kulumisen tai muun syyn vuoksi (Ämmälä 1993, s. 120).

Ruotsin HD:n suhteellisen tuore ratkaisu NJA 2017 s. 113 on mielenkiintoinen törkeää huolimattomuutta koskevan arvioinnin kannalta. Ratkaisussa on päädytty aikaisemmasta oikeuskäytännöstä poikkeavaan kantaan:

” - - grov vårdslöshet inte ensam utsläcka en ansvarsfriskrivnings giltighet om klausulen i övrigt, med hänsyn till samtliga relevanta faktorer som gör sig gällande i det enskilda fallet, framstår som skälig.”²⁰¹

Törkeä huolimattomuus ei tehnyt vastuunrajoitusehtoa automaattisesti soveltumattomaksi. Tapauksessa konsultti oli toiminut törkeän huolimattomasti tehdessään kuntotarkastuksen uudiskohteessa, mutta tämä ei estänyt vastuunrajoitusehdon soveltamista tapauksessa. Ratkaisussa todetaan, että asiassa on useita olosuhteita, jotka viittaavat siihen, ettei vastuunrajoitusehtoa pitäisi hyväksyä. Tarkastaja jätti huomioimatta monet vakavat virheet, jotka olisivat olleet suhteellisen helposti havaittavissa. Ratkaisussa AvtL 36 §:n mukainen kokonaisarviointi ei antanut riittäviä perusteita muuttaa vastuunrajoitusehtoa. HD katsoi, että vastuunrajoitusehtoa pidettiin sopimusosapuolia sitovana.²⁰²

On mielenkiintoista nähdä, kuinka KKO tulevaisuudessa huomioi kyseisen tapauksen ja tuleeko se vaikuttamaan suomalaiseen oikeuskäytäntöön. Vielä tällaista ratkaisun merkittävää vaikuttavuutta Suomessa ei ole tapahtunut. Kolster ja Norros ovat arvioineet ratkaisua ja ehdottivat, että myös Suomessa omaksuttaisiin HD:n tulkintavaihtoehto. Tällöin kvalifioitu tuottamus voisi poikkeustilanteissa oikeustositseikastosta riippuen muodostua sallitaksi.²⁰³

Törkeä huolimattomuus on käsitteenä avoin ja harkinnan varainen, joka mahdollistaa viime kädessä tuomioistuimelle laajan harkintavallan sen suhteen, onko tilanteessa kyse törkeästä huolimattomuudesta vai ei.²⁰⁴ Tämän vuoksi voisi olla aiheellista, että törkeää huolimattomuutta voitaisiin käsitellä tuomioistuimessa OikTL 36 §:n nojalla joustavasti, jolloin ratkaisun ei tarvitse välttämättä olla vastuunrajoitusehdon sitovuus tai sen

²⁰¹ Ks. NJA 2017 s. 113, tuomion perustelujen (domskäl) kohta 11.

²⁰² Ratkaisua on käsitelty myös tuoreessa Kolsterin ja Norroksen artikkelissa ”Kvalifioitu tuottamus ja vastuunrajoituslausekkeet” LM 1/2021, s. 57-75, jota suosittelen luettavaksi kokonaisuudessaan kaikille asiasta kiinnostuneille.

²⁰³ Kolster – Norros LM 1/2021, s. 71.

²⁰⁴ Ks. Esim. Saarnilehto 2005b, s. 7 ja Ramberg – Ramberg 2010, s. 215 sekä Sund-Norrgård JFT 2/2015, s. 126.

sitomattomuus. Tuomioistuimessa ehtoa voidaan myös muuttaa, jolloin osapuolten oikeudet voidaan huomioida tasapainoisesti.

Sopimusosapuolten luottamuksen suojaamisen ja lojaliteettiperiaatteen kannalta on ymmärrettävää, että vastuun rajoittamiseen suhtaudutaan kielteisesti törkeän huolimattomuuden tai tahallisuuden tilanteissa. Jos vastuun rajoittaminen olisi sallittua myös tahallisuuden osalta, se mahdollistaisi osapuolelle laajan harkintavallan sen suhteen, miten hän täyttää omat velvoitteensa. Esimerkiksi, jos sopimus koituu sittemmin huonoksi, toinen osapuoli voisi tahallisesti rikkoa sopimuksen, jotta hän vapautuisi vastuusta ja sopimussuhteesta. Sopimuksen toteuttaminen ei voi olla riippuvaista toisen osapuolen mielivallasta.²⁰⁵

KKO 1983 II 91. V 5-ravivedon pelikupongeissa olevien ehtojen mukaan: ”*Järjestäjä ei vastannut asiamiehen tai tämän apulaisen vedonlyöjälle aiheuttamasta vahingosta ja asiamies vastasi vain tahallisesti vedonlyöjälle aiheuttamastaan vahingosta.*” Lisäksi noudatettavaksi tuli ravivedon osallistumisehdot ja säännöt. Säännöt vapauttivat vedonlyönnin järjestäjän asiamiehet ja näiden apulaiset vastuusta törkeällä huolimattomuudella aiheutettujen vahinkojen osalta. Siltä osin kuin vastuunrajoitusehto käsitti törkeällä huolimattomuudella aiheutetut vahingot, sitä oli pidettävä sinänsä kohtuuttomana OikTL 36 §:n tarkoittamalla tavalla. B Oy:n menettelyä ei kuitenkaan pidetty niin huolimattomana, että yhtiö olisi ollut vastuussa A:lle aiheutuneesta vahingosta.

Ratkaisussa KKO 1993:166 törkeän huolimaton menettely johti puolestaan yleisten sopimusoikeudellisten periaatteiden mukaan siihen, että vahingonaiheuttaja ei voinut vedota vastuuvapauslausekkeeseen.²⁰⁶ Jos velallinen ei ole toiminut tuottamuksellisesti apulaisen valinnassa, opastamisessa tai valvonnassa, velallinen voi vapautua oman apulaisensa tahallisella tai törkeällä huolimattomuudella aiheuttaman vahingon korvaamisesta. Apulainen voi olla esimerkiksi työntekijä, aliurakoitsija tai kuljetusyhtiö.²⁰⁷

²⁰⁵ Taxell 1972, s. 456 ja Hemmo 1994, s. 301. Sopimusvelvoite olisi näissä tilanteissa yksipuolinen.

²⁰⁶ Ks. KKO 1993:166 ensimmäiset virkkeet.

²⁰⁷ Hemmo 1994, s. 305-306. Se, millä perusteella vastuunrajoitusehtojen sitovuutta arvioidaan törkeän huolimattomuuden ja tahallisuuden osalta ei ole aivan selvää. Vastuunrajoitusehdon syrjäytymistä voidaan käsitellä OikTL 36 §:n soveltamistilanteena, tyyppikohtuuttomuutena taikka lakiin kirjoittamattomana sääntönä, kuten ratkaisussa KKO 1993:166 on tehty (Kolster – Norros LM 1/2021, s. 59-66). Myös HD arvioi ratkaisussa NJA 2017 s.133 sitä, perustuuko vastuunrajoitusehtojen sitomattomuus törkeän huolimattomuuden tilanteissa lakiin kirjoittamattomaan oppiin vai tuleeko tapauksiin soveltaa Avtal 36 §:ää. Ratkaisussa todetaan,

Ratkaisussa KKO 1983 II 91 velallinen ei vapautunut vastaamasta apulaisen kvalifioidulla tuottamuksella aiheutetusta vahingosta. Toisena osapuolena on ollut yksityinen henkilö, jonka vuoksi ratkaisusta ei voida tehdä suoraa päätelmää siitä, etteikö liikesuhteissa vastuusta vapautuminen voisi olla mahdollista apulaisen törkeällä huolimattomuudella tai tahallisesti aiheutetun vahingon johdosta. Merkitystä voidaan antaa sille, onko toisella sopijapuolella ollut mahdollisuutta vaikuttaa sopimusehtoihin. Tällaista mahdollisuutta ei ole ollut tapauksessa. Lisäksi pelinjärjestäjällä on ollut monopoliasema ja vastuunrajoitusehtojen tarkoituksena ei ole ollut korvattavan vahingon määrän rajoittaminen vaan vastuun syntymisen estäminen.²⁰⁸

On perusteltua, että heikompaa osapuolta suojataan tilanteissa, joissa tarkoituksena on estää kokonaisuudessaan vastuun syntyminen. Liike-elämässä tällaiseen vastuunrajoitusehdon sitovuuteen voidaan suhtautua eri tavalla. Huomiota tulisi kiinnittää siihen, millaisessa suhteessa apulainen on velalliseen. Mikäli velallinen voi valvoa aktiivisesti apulaista, ehdon sitomattomuuteen tulisi suhtautua varauksellisesti. Arviointiin voidaan suhtautua toisin, kun velallisella ei ole kohtuullista mahdollisuutta valvoa ja vaikuttaa apulaisen toimintaan. Velallisen vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella tapahtuva apulaisen törkeästä huolimattomuudesta tai tahallisuudesta johtuva vahinko voi olla velalliselle yllättävä ja odottamaton. Tällöin vastuunrajoitusehdon sitovuus voi olla kohtuullisempaa kuin sen sitomattomuus. Ajatusta tukee vastuunrajoitusehtojen tarkoitus suojata velallista erityisesti odottamattomilta ja vaikeasti havaittavilta vahingoilta.²⁰⁹

3.5 Vakioehtoihin sisältyvät vastuunrajoitusehdot

3.5.1 Vakiosopimus

Yrityksillä on usein monia sopimuskumppaneita, jonka vuoksi vakiosopimukset ovat lisääntyneet. Yritysten välisissä sopimuksissa vakiosopimukset voivat asettaa toisen

että Avtal 36 §:ä mahdollistaa joustavamman soveltamisen yksittäisen tapauksen olosuhteet huomioon ottaen, jolloin ehtoa ei tarvitse pitää ainoastaan vain pätevänä tai pätemättömänä (Ks. NJA 2017 s. 113 kappale 25).

²⁰⁸ Hemmo 1994, s. 306 ja KKO 1983 II 91.

²⁰⁹ Taxell 1972, s. 342 ja Hemmo 1994, s. 307. Yksi vastuunrajoitusehtojen hyväksyttävänä pidettävä tarkoitus on Hemmon mukaan velallisen suojaaminen korvausvastuulta, joka on velallisen vastuunkantokykyyn nähden liiallinen ja tekee sopimuksen riskialttiimmaksi kuin on taloudellisesti järkevää. Velallisen suojantarve kohdistuu odottamattomiin ja vaikeasti havaittaviin vahinkoriskeihin (Hemmo 1994, s. 302).

osapuolen epätasa-arvoiseen asemaan erityisesti silloin, kun vakioehtojen laatija on tehnyt vakioehdot yksipuolisesti niin, ettei toinen osapuoli voi vaikuttaa ehtojen sisältöön.

Vakiosopimusten avulla yritykset voivat tavoitella kustannustehokkuutta.²¹⁰ Yrityksen ei tarvitse käyttää toistuvasti aikaa ja vaivaa saman sisältöisten sopimusten laadintaan. Sopimuksen teko helpottuu ja transaktiokustannukset alenevat sekä tuotteiden myyntihinnat saattavat laskea.²¹¹ Vakiosopimus solmitaan käyttämällä yleisiä sopimusehtoja eli vakioehtoja. Vakioehtoja käytetään useissa sopimuksissa useiden eri sopimuskumppaneiden kanssa. Tällöin yksilöllisiä sopimusehtoja ei ole tai niitä on vain vähän.²¹²

Vastuunrajoitusehdot voivat olla yksilöllisiä, jolloin sopijapuolet ovat yhdessä laatineet heille tarkoituksen mukaisen ehdon. Vastuuta voidaan rajoittaa myös vakioehdolla, jolloin ehto voi olla yksipuolisesti laadittu tai osapuolten taikka heidän edustajien yhdessä laatimia (agreed documents).²¹³ Kansainvälisessä kaupassa on tavanomaista käyttää seikkaperäisiä vakioehtoja. Erityisiä vakioehtoja on laadittu muun muassa UNECE:n toimesta. Myös ICC on vahvistanut irtaimen kauppaa koskevat vakioehdot.²¹⁴

Vakioehtoihin liittyy vahvasti se ominaisuus, että vastapuolen mahdollisuudet vaikuttaa sopimuksen sisältöön ovat rajoittuneet tai jopa olemattomat.²¹⁵ Tällöin on mahdollista, ettei heikommalla osapuolella ole muita vaihtoehtoja kuin hyväksyä vahvemman osapuolen tekemät vastuunrajoitusehdot. Ehtokäytäntö on yksi heikkomuuden ilmentymismuodoista. Tämä voi luoda alisteisen tai heikon aseman, erityisesti silloin, jos ehdot on laadittu vakioehdon laatijan edunmukaisesti. Vakioehtoihin sisältyvät oikeudet ja velvollisuudet

²¹⁰ Kaave 2019, s. 9.

²¹¹ Treitel 1995, s. 78 ja Saarnilehto 2005b, s. 17.

²¹² Wilhelmsson 2008, s. 35-36 ja Saarnilehto – Annola 2018, s. 146 sekä Kaave 2019, s. 9. Vakioehtoja ei luoda yhtä yksittäistä sopimusta varten ja niiden sisällölliset elementit voivat vaihdella paljon. Esimerkiksi pankit ja vakuutusyhtiöt käyttävät sopimuksia, jotka sisältävät samat vakioehdot kaikille asiakkaille (Hoppu – Hoppu 2016, s. 77).

²¹³ Saarnilehto 2005b, s. 5 ja Kyläkallio 2013, s. 35 ja Hoppu – Hoppu 2016, s. 78. Toimialajärjestöillä on ollut merkittävä rooli eri aloilla vakioehtojen laadinnassa, jotta neuvotteluteitse saataisiin laadittua sellaisia vakioehtoja, joissa ei ole sisällöllisiä ongelmia (Mononen 2001, s. 300).

²¹⁴ Wilhelmsson ym. 2006, s. 17. Muita yleisiä sopimusehtoja ovat mm. IT2010 YSE-, KSE 2013-, TK yleiset 2010-, MET O3- sekä NET O3 -yleiset sopimusehdot (Ks. Lisää Juvonen ym. 2014, s. 112). Ja <https://www.icc.fi/toimitusten-hallinta-icc-incoterms-2010/> (22.03.2021).

²¹⁵ Mononen 2001, s. 153. Sovittelusääntöjä sovellettaessa ei voida automaattisesti ajatella, että sopimusehdot ovat yksipuolisesti laadittu. Myös vakioehdot voivat olla osapuolten välillä tasapainoisessa suhteessa (Wilhelmsson 1995, s. 41).

voivat olla merkittävässä epätasapainossa. Ehdolla voidaan poiketa dispositiivisen oikeuden säännöksistä.²¹⁶

Ongelmaksi voi muodostua se, että vakioehdot ja yksilölliset sopimusehdot ovat sopimuksessa ristiriidassa keskenään. Tällöin yksilölliset ehdot menevät vakioehtojen edelle.²¹⁷ Yksilöllisten ehtojen etusija korostaa ja antaa merkitystä myös osapuolten tahdolle. Etusijalla ei ole suurta merkittävyyttä, sillä esimerkiksi ratkaisussa KKO 2003:26 vastuunrajoitusehtoa koskeva kysymys määräytyi muiden perusteiden kuin yksilöllisen ehdon etusijan mukaisesti.²¹⁸ Yksilölliset ehdot vastaavat osapuolten tarkoitusta ja helpottavat heikomman osapuolen mahdollisuutta osallistua sopimuksen laadintaan.²¹⁹

3.5.2 Vakioehtoihin sisältyvien vastuunrajoitusehtojen hyväksyttävyys

Oikeuskirjallisuudessa vallitsevan kannan mukaan yleiset sopimusehdot eivät voi tulla sopimuksen osaksi ilman, että vastapuoli on niistä tietoinen.²²⁰ Vakioehdolla on oltava liityntäperuste solmittuun sopimukseen, jotta ehdosta tulee osa sopimusta. Liityntäperuste edellyttää, että toinen osapuoli on voinut perehtyä vakioehtoihin ennen niiden hyväksymistä. Liityntäperuste voi olla esimerkiksi sopimuskäytäntö, kauppatala tai se, että toinen sopijapuoli allekirjoituksellaan hyväksyy vakioehdot.²²¹

KKO 2008:53. Kyse oli vuokralaisen oikeudesta vedota rahoitusyhtiötä vastaan vuokraesineen virheeseen ja irtisanoa sopimus leasingisopimukseen sisältyvästä vastuunrajoitusehdosta huolimatta. Leasingisopimus oli yksipuolisesti laadittu vakiosopimus, jonka liitteenä oli yleiset sopimusehdot. Sopimuksen mukaan: *"Vuokralleantaja ei takaa vuokrakohteen laatua, suorituskykyä tai kuntoa, ei myöskään sen sopivuutta vuokralleottajalle".* Sekä *"Vuokralleottaja voi sanoa sopimuksen kirjallisesti irti vain, jos vuokralleottajalla on tuomioistuimen lainvoimaisen päätöksen, välimiesoikeuden päätöksen tai toimittajan kirjallisen suostumuksen perusteella oikeus purkaa kauppasopimus toimittajan kanssa ja toimittaja on varmistanut saamiensa*

²¹⁶ Mononen 2001, s. 299.

²¹⁷ Saarnilehto 2005b, s. 13 ja Hoppu – Hoppu 2016, s. 80. Periaate yksilöllisten ehtojen ensisijaisuudesta on voimassa siitä riippumatta, miten ehtojen noudattamiseen on sitouduttu (Wilhelmsson 2008, s. 89).

²¹⁸ Ks. Ratkaisu KKO 2003:26. Tulkinnassa painoarvoa annettiin asiantuntemukselle, tekstin sisällön tuomalle vaikutukselle sekä sille, ettei toiselle osapuolelle selitetty sitä, mikä merkitys ehdolla todellisuudessa oli.

²¹⁹ Mononen 2001, s. 302.

²²⁰ Ks. Saarnilehto – Annola 2018, s. 146 ja Wilhelmsson 2008, s. 92.

²²¹ Kyläkallio 2013, s. 36.

ennakoiden takaisinmaksun tai muiden vuokralleantajaan kohdistuvien velvoitteidensa täyttämisen."

Vuokranantaja ei ollut esittänyt selvitystä siitä, että ehdosta olisi keskusteltu ennen sopimuksen solmimista, eikä sopimusehdon merkitystä oltu selostettu vuokralaiselle. KäO katsoi, että ehdon soveltaminen johti OikTL 36 §:n mukaiseen kohtuuttomuuteen eikä yksipuolisesti laadittua sopimusehtoa voitu ottaa huomioon. KäO:n mukaan ehto oli ankara ja se oli sisältynyt sopimuksen keskivaiheelle siten, ettei sitä oltu korostettu muusta sopimustekstistä poikkeavalla fontilla. HO ja KKO pysyivät KäO:n kannassa.

Ehdot olivat epäselviä ja ristiriitaisia keskenään. Lisäksi ehtojen perusteella jäi epäselväksi, mitkä ovat vuokralaisen oikeussuojakeinot virheen osalta. Ratkaisu KKO 1997:130 koskee samanlaista asiaa. Ratkaisussa todetaan, että epäselvissä tapauksissa vakioehtoja ja erityisesti vastuunrajoitusehtoja tulkitaan laatijansa vahingoksi. Epäselvyyssääntö soveltuu nimenomaisesti vakioehtoisten sopimusten tulkintaan.²²²

Oppi yllättävistä ja ankarista ehdoista kytkeytyy vakioehtoiisiin sopimuksiin. Yllättävien ja ankarien ehtojen sitovuusedellytykset sopimussuhteessa ovat tavallista tiukemmat.²²³ Tämä on perusteltua vakioehtojen luonteen vuoksi. Jotta yllättävä tai ankara ehto tulee sitovaksi sopimusta tehtäessä, ehto on saatettava vastapuolen tietoon.²²⁴

Sopimuskumppanin on kiinnitettävä erityistä huomiota yllättävään ja ankaraan ehtoon, josta toinen osapuoli ei ole ehdosta tietoinen. Sopimuksessa voidaan edellyttää ehdon sitovuuden kannalta sitä, että yllättävä tai ankara ehto on kirjattu sopimukseen esimerkiksi erilaisella fontilla tai sitä on muutoin korostettu. Ehtojen yllättävyys ja ankaruus voi johtaa siihen, että ehto jätetään sopimuksesta pois, vaikka se olisi ollut itsestään selvä. Yllättävä tai ankara voi olla esimerkiksi sellainen ehto, joka rajoittaa tai laajentaa merkittävästi toisen sopimusosapuolen oikeuksia tai velvollisuuksia.²²⁵ Oppi yllättävistä ja ankarista ehdoista suojaa nimenomaisesti heikompaa osapuolta ja on omiaan kiinnittämään huomiota tosiasialliseen sopimustasapainoon.

²²² Wilhelmsson 2008, s. 97 ja Hoppu – Hoppu 2016, s. 80. Ks. Myös ratkaisut KKO 1997:130 ja KKO 2008:53.

²²³ Wilhelmsson 2008, s. 92.

²²⁴ Saarnilehto – Annola 2018, s. 150 ja Kyläkallio 2013, s. 37.

²²⁵ Sund-Norrgård JFT 2/2015, s. 127 ja Juvonen ym 2014, s. 121.

4 Vastuunrajoitusehtojen kohtuuttomuus

4.1 Kohtuuttomuuden käsite

Kohtuudella viitataan käsitteenä sopimusoikeudessa suoritusten oikeasuhtaisuuteen osapuolten välillä. Kohtuusperiaatteen mukaan ainoastaan kohtuulliset sopimukset ovat sitovia. Oikeussuojaa ei ole oikeutta saada kohtuuttoman sopimuksen täytäntöönpanoa varten.²²⁶ Erityisesti vastuunrajoitusehdot ovat alttiita kohtuuttomuudelle. Sopimusten kohtuullistaminen ei ole täysin ongelmatonta sopimuksen sitovuuden periaatteen ja oikeusvarmuuden kannalta. Yhteiskunnan kannalta tärkeä tavoite on luottamuksellisten, rehtien ja oikeudenmukaiseen tulokseen pyrkivien menettelytapojen edistäminen sopimussuhteissa.²²⁷

Osapuolten väliset oikeudet ja velvollisuudet ovat kohtuullisessa tilanteessa tasapainoisia kokonaisuudessaan. Osapuolten vapaasti valitseman sopimusehdon kohtuuttomuutta koskevassa riita-asiassa sopimusvapaus merkitsee sitä, että on pidettävä yllä sidonnaisuutta, joka perustuu osapuolten valitsemiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin.²²⁸ Käytössämme ei ole absoluuttista mittaria kohtuuttomuuden toteamiseksi. Kohtuuttomuusharkinta on kokonaisharkintaa, joka on riippuvaista tapauskohtaisesta arvioinnista. Sovittelu perustuu tosiseikkojen, normatiivisten vaatimusten ja arvojen väliselle punninnalle.²²⁹

Kohtuuttomuusarvioinnilla on suuri merkitys vastuunrajoitusehtojen sitovuuden kannalta. Yleensä vastuunrajoitusehdon tavoitteena on suojata velallista yksipuolisesti, jolloin velkojan käytössä olevia oikeussuojakeinoja pyritään rajoittamaan. Jos velkojan oikeus vahingonkorvaukseen on suljettu kokonaan vastuunrajoitusehdolla pois, ehdon kohtuuttomuus voi tulla kyseeseen. Toisin on niissä tilanteissa, joissa ehdot rajoittavat vain korvattavan vahingon laajuutta.²³⁰

²²⁶ Viljanen ym. E-kirja otsikon 3. siviilioikeuden yleiset periaatteet – Kohtuusperiaate alla. Teksti päivitetty 2.1.2011 ja Mononen 2001, s. 166 sekä Ahlfors 3/2016, s. 17. Kohtuusperiaatetta voidaan pitää laajassa mielessä sosiaalisen sopimusoikeuden ilmaisuna, jonka keskeisenä ajatuksena pidetään heikomman osapuolen suojaamista vahvemman osapuolen väärinkäyttömahdollisuuksilta rajoituksettomassa sopimusvapaudessa (Wilhelmsson 2008, s. 208).

²²⁷ HE 247/1981, s. 4.

²²⁸ Pöyhönen 2013, s. 268-274.

²²⁹ Mononen 2001, s. 323-324.

²³⁰ Hemmo 1994, s. 292-293.

Kohtuutonta vastuunrajoitusehtoa voidaan sovittaa OikTL 36 §:n nojalla. OikTL 36.1 §:n mukaan oikeustoimen ehtoa voidaan sovittaa tai se voidaan jättää huomioon ottamatta, jos ehto on kohtuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen. Kohtuuttomuutta arvosteltaessa huomioon otetaan oikeustoimen koko sisältö, osapuolten asema, oikeustointa tehtäessä ja sen jälkeen vallinneet olosuhteet sekä muut seikat. OikTL 36.2 §:n mukaan, jos ehto on sellainen, että sopimuksen jääminen voimaan muilta osin muuttumattomana ei ole ehdon sovittelun vuoksi kohtuullista, sopimusta voidaan sovittaa muiltakin osin tai se voidaan määrätä raukeamaan.

Myös kauppahinta voi olla sovittelun kohteena. OikTL 36.3 §:n mukaan myös vastikkeen määrää koskevaa sitoumusta pidetään oikeustoimen ehtona. Aikaisemmin oikeuskäytännössä on suhtauduttu varauksellisesti vastiketta koskevaan sovitteluun.²³¹ Esimerkiksi irtaimen kaupassa vastikkeen määrää voidaan sovittelussa verrata markkinoiden yleiseen hintatasoon tai KL:n säännöksiin. OikTL 36.4 §:n mukaan kuluttajan ja elinkeinonharjoittajan välisen kulutushyödykettä koskevan sopimuksen sovitteluun sovelletaan, mitä kuluttajansuojalaissa säädetään.

AvTL 36 § sisältää saman sisältöinen säännöksen kuin OikTL 36 §. Ruotsin sopimuslain esityöt (SOU 1974:83) ovat vaikuttaneet merkittäväällä tavalla Suomessa OikTL 36 §:n valmisteluun.²³² Tämä on johtanut siihen, että Pohjoismaissa oikeustoimilain sisältö on hyvin samanlainen. Sopimusoikeuden yleisten periaatteiden sekä sääntöjen valossa on huomioitava, että kohtuullistamista koskevat säännökset ovat poikkeussääntöjä ja ne koskevat erityistilanteita.²³³

Yksi merkittävimmistä sopimusehtojen sääntelyn taustalla olevista ajatuksista on heikomman osapuolen suojaaminen. Taustalla on myös muita tavoitteita, kuten kilpailuolosuhteiden ja -edellytysten turvaaminen sekä toimialan vakauteen ja luotettavuuteen liittyvät tavoitteet. Oikeuksien ja velvollisuuksien epätasainen jakautuminen

²³¹ Ahlfors 3/2016, s. 16-17. Vastikkeen sovittelua on myös kritisoitu. Häyhän mukaan kohtuuttomien sopimusehtojen sovittelua on pidetty arveluttavana varallisuuden uudelleenjakona taloudellisten argumenttien valossa. Kauppahinnan sovittelu olisi vastoin näkemystä, jonka mukaan markkinahinnat ovat tulosta yksittäisistä vapaista sopimuksista. Tuomioistuimen harjoittama sopimusten sisältökontrolli voidaan nähdä toimena, joka vääristää markkinoita ja taloudellisen järjestelmän toimintaedellytyksiä (Häyhä 2007, s. 81). Ks. Myös Rudanko LM 1/1996, s. 22.

²³² Wilhemsson 2008, s. 112.

²³³ Määttä 2017, s. 18. Sopimuksen sitovuuden periaatteessa pitäydytään liike-elämässä tiukemmin kuin monilla muilla sopimusaloilla (Ahlfors 3/2013, s. 9).

sekä osapuolten suoritusten välinen epäsuhta ovat vahvoja perusteita sovittelulle. Sopimusepäätasapaino muodostaa keskeisen sovitteluindision.²³⁴ Sovitteluindisio oikeustosisekkana puoltaa oletuspainoarvoa jonkin sovitteluperiaatteen nojalla ja sillä on merkitystä yhtenä kohtuuttomuusarvioinnin osatekijänä.²³⁵

Kohtuuttomuus voidaan jakaa alkuperäiseen kohtuuttomuuteen sekä jälkiperäiseen kohtuuttomuuteen. Alkuperäisessä kohtuuttomuudessa sopimukseen sisältyy kohtuuton ehto jo sopimusta tehtäessä. OikTL 36 §:n ilmaisu ”*ehto on kohtuuton*” ilmentää alkuperäistä kohtuuttomuutta. Keskeisiksi arviointikriteereiksi muodostuu tällöin osapuolten taloudellinen asema, tosiasiallinen sopimusvapaus sekä asiantuntemus.²³⁶

Jälkiperäisellä kohtuuttomuudella tarkoitetaan puolestaan sitä, että tarve sovittelulle syntyy vasta myöhemmässä vaiheessa. OikTL 36 §:ssä ilmaisulla ”*ehdon soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen*” tarkoitetaan nimenomaisesti jälkiperäistä kohtuuttomuutta. Tällöin osapuolista riippumaton ulkopuolinen tapahtuma tekee sopimuksesta kohtuuttoman.²³⁷

Sitovan oikeustoimen syntyminen on sovittelun edellytys. Sovittelusäännökset ovat joustavia, jonka vuoksi niiden sisältö ei ilmene tarkasti lakitekstistä. Säännöksen merkityssisällön antaminen jää lainkäyttäjän tehtäväksi. Selvää on, että vastuunrajoitusehto, joka on pakottavan lainsäädännön vastainen, on tehoton sellaisenaan eikä sitä tarvitse kohtuullistaa.²³⁸ Kohtuusharkinta alkaa siitä, mihin oikeustoimen sitovuutta koskeva harkinta on päättynyt. Lopulta on arvioitava, ylittyykö sovittelukynnys käsillä olevassa yksittäistapauksessa.²³⁹ Seuraavaksi käydään läpi järjestyksessä OikTL 36 §:n mukaan kohtuuttomuusarvioinnissa huomioon otettavat seikat.

²³⁴ Mononen 2001, s. 311 ja s. 325-326.

²³⁵ Pöyhönen 2013, s. 258, vasta näytöllä voidaan vähentää tai poistaa kokonaan sovittelua puoltavan indision oletuspainoarvoa.

²³⁶ Hemmo 2009, s. 377.

²³⁷ Hemmo II 2003, s. 54; Määttä 2005, s. 221; Hemmo 2009, s. 377 ja Ahtonen 2010, s. 55.

²³⁸ HE 247/1981, s. 12-13.

²³⁹ Hemmo 1994, s. 292 ja Ahlfors 3/2016, s. 22-23.

4.2 Kohtuuttomuusarviointi oikeustoimilain 36 §:n nojalla

4.2.1 Oikeustoimen sisältö

Sovitteluedellytykset voidaan jakaa sopimuksen sisäisiin sekä sopimuksen ulkoisiin seikkoihin.²⁴⁰ Vastuunrajoitusehdon kohtuuttomuutta voidaan arvioida sopimuksen ja ehdon sisällön perusteella. Kohtuuttomuus ei aina ole riippuvainen yhdestä sopimusehdosta. Se voi olla seurausta usean sopimusehdon kokonaisvaikutuksesta. Vastuunrajoitusehtoa on aina tarkasteltava yhdessä sopimuksen muun sisällön kanssa.²⁴¹

Niin Suomessa kuin Ruotsissa sopimusta on pidettävä yhtenä kokonaisuutena. Sopimuksen muusta sisällöstä voidaan saada tulkintatukea kohtuuttomuusarvioinnissa.²⁴² Sopimuksen sisältö voi tasapainottaa vastuunrajoitusehtoa niin, että sovittelulle ei ole aihetta. Tyypikkohtuutonta ehtoa ei voida tasapainottaa sopimuksen muulla sisällöllä.²⁴³ Tyypikkohtuuton ehto on itsessään niin ongelmallinen, että ehtoa voidaan pitää kohtuuttomana muista olosuhteista riippumatta.²⁴⁴

Tyypikkohtuuttomuus eroaa muusta kohtuuttomuusarviointista, koska sopimusta ei ole tarpeen tarkastella kokonaisuutena. Tyypikkohtuuttomana voidaan pitää esimerkiksi ehtoa, joka koskee tahallista tai törkeää huolimattomuutta tai ehtoa, joka antaa toiselle osapuolelle yksinoikeuden muuttaa sopimuksen sisältöä haluamallaan tavalla.²⁴⁵ Tyypikkohtuutonehto on tehoton. Sopimuksen tehottomuus estää sopimukseen normaalisti liittyvien oikeusvaikutusten syntymisen.²⁴⁶

Tuomioistuimella on laaja oikeuspoliittinen harkintavalta sen suhteen, onko joidenkin ehtojen käyttäminen sallittua vai ei. Kohtuuttomuusarviointi voi kohdistua vain yleisesti

²⁴⁰ Hemmo 2009, s. 377.

²⁴¹ Wilhelmsson 2008, s. 126-127 ja Pöyhönen 2013, s. 286.

²⁴² Dotvall 2/2019, s. 173. Ks. myös ratkaisu NJA 1990 s. 24.

²⁴³ Pöyhönen 2013, s. 362.

²⁴⁴ Kaisto – Lohi 2013, s. 144.

²⁴⁵ Hemmo II 2003, s. 55-56 ja Pöyhönen 2013, s. 359-364. Oikeuskirjallisuudessa on esitetty myös ajatus siitä, että törkeän huolimattomuuden tai tahallisuuden tilanteissa vastuunrajoitusehdon sitovuuden arvioimisessa ei olisi kyse tyypikkohtuuttomasta ehdosta vaan tavallisesta OikTL 36 §:n soveltamisesta (Ks. Kolster – Norros 1/2021, s. 62). Esimerkiksi ratkaisussa NJA 2017 s. 113 vastuunrajoitusehdon sitovuutta törkeän huolimattomuuden tilanteessa arvioitiin nimenomaisesti AvtL 36 §:n nojalla. Koska ehto oli osapuolten välisessä suhteessa sitova, sitä ei pidetty tyypikkohtuuttomana ehtona.

²⁴⁶ Hemmo I 2003, s. 304. Rajanveto tyypikkohtuuttomuuden ja kohtuuttomuuden välillä voi toisinaan olla vaikeaa, sillä kyse on siitä, millaisella tarkkuudella tosiseikastoja tarkastellaan (Kaisto 2008, s. 66-67).

hyväksyttävään ehtoon.²⁴⁷ On olemassa joukko ehtoja, joita voidaan pitää kohtuuttomina sopimuksen muusta sisällöstä ja soveltamistilanteesta riippumatta. Hallituksen esityksessä tällaisiksi ehdoiksi mainitaan muun muassa:

1. ehdot, joiden mukaan tarjous sitoo ostajaa rajoittamattoman ajan, kun myyjä saa vapaasti päättää hyväksyykö hän tarjouksen,
2. ehdot, joiden mukaan toisella osapuolella on yksin valta päättää hinnankorotuksen perusteesta, sekä
3. ehdot, joiden mukaan myyjä saa yksin ratkaista, onko tavarassa ilmennyttä vikaa pidettävä oikeudellisesti tavaran virheenä.²⁴⁸

Vaikka ehto olisi tehoton tyyppikohtuuttomuuden vuoksi, on arvioitava, miten sopimuksen muuhun sisältöön tulisi suhtautua. Yksi tyyppikohtuuton ehto ei välttämättä aiheuta koko sopimuksen sitomattomuutta. Näissä tilanteissa on aiheellista suhtautua myönteisesti muun sopimuksen sitovuuteen. Sen sijaan, mikäli sopimus on kokonaisuudessaan tyyppikohtuuton, on sopimuksen sitovuus kyseenalaista ja tarkoituksetonta tehottomuuden johdosta.²⁴⁹

Kohtuuttomuusarviointiin voi vaikuttaa se, kuinka paljon ehto poikkeaa tahdonvaltaisesta lainsäädännöstä ja sen mukaisesta oikeudesta korvaukseen. Mitä enemmän ehto rajoittaa tahdonvaltaista lainsäädäntöä, sitä helpommin ehto voi olla kohtuuton.²⁵⁰ Vastuunrajoitusehdon kohtuuttomuusarvioinnissa merkitystä voi olla sillä, millainen velkojan oikeus korvaukseen olisi ilman sopimuksessa olevaa vastuunrajoitusehtoa.

KKO 2001:27. Ratkaisussa kiinteistön kauppakirjaan otettu ehto hallinnan siirtymisen viivästyisestä oli tavanomainen ja hyväksyttävä. Tapauksessa ei ilmennyt seikkoja, joiden nojalla viivästysehto olisi OikTL 36 §:n nojalla alun perin kohtuuton. Kiinteistön siirtyminen pitkittyi melkein vuoden, jonka vuoksi viivästysehdon mukainen korvaus on noussut korkeaksi verrattuna kauppahintaan. Lisäksi katsottiin, että korvaus on

²⁴⁷ SOU 1974, s. 116-117 ja Pöyhönen 2013, s. 360.

²⁴⁸ HE 247/1981, s. 14 ja SOU 1974:83, s. 151. Jos ehto on itsessään niin kohtuuton, että sitä ei voida pitää sitovana, OikTL 36 §:n mukainen sopimuksen kohtuullistaminen ei välttämättä ole oikea tapa reagoida ehtoon. Ehdon pätemättömyys yleisten periaatteiden nojalla voisi olla parempi ratkaisu (Kaisto – Lohi 2013, s. 144).

²⁴⁹ Esim. Pöyhönen 2013, s. 364, jonka mukaan sopimuksen raukeaminen yhden tyyppikohtuuttoman ehdon vuoksi ei johda välttämättä siihen, etteikö tyyppikohtuutonta ehtoa käyttäneen vastapuoli voisi ylläpitää sopimussidonnaisuutta omalta osaltaan. Jos sen sijaan koko sopimustyyppi on tyyppikohtuuton, niin sitä koskevan välipuheen avulla ei saada aikaan sopimuksen sidonnaisuutta.

²⁵⁰ Telaaranta 1990, s. 387 ja Hemmo 1994, s. 293.

suurempi kuin todellisen vahingon arvo, jonka ostaja on viivästyksen vuoksi kärsinyt. Tämä tukee KKO:n mukaan käsitystä siitä, että viivästysehdon soveltaminen voi johtaa jälkipäraseen kohtuuttomuuteen. KKO tuli siihen tulokseen, että sovittelua vastaan puhuvat seikat olivat painavampia kuin sovittelun puolesta puhuvat seikat.

Ratkaisussa painotettiin sitä, että kohtuuttomuusharkinta on kokonaisharkintaa, jolloin arvioinnissa otetaan huomioon kaikki asiaan vaikuttavat seikat.²⁵¹ Vaikka ratkaisussa ei ole kyse elinkeinonharjoittajista, samat kohtuuttomuuden arviointiperusteet soveltuvat myös elinkeinonharjoittajien välisiin sopimuksiin. Elinkeinonharjoittajien välisten sopimusten sovittelulle voidaan asettaa korkeampi kynnys kuin kuluttajia koskevien sopimusten kohtuullistamiselle. Tavanomaisten ja hyväksyttävien vastuunrajoitusehtojen kohtuullistamiseen tulee aina suhtautua varauksellisesti.²⁵² Ehdon poikkeava luonne voi puhua sovittelun puolesta, jos ehdolle ei ole sopimuksessa hyväksyttävää tarkoitusta tai se poikkeaa olennaisella tavalla vastaavassa tilanteessa normaalisti käytetyistä sopimusehdoista. Näissä tilanteissa ehdon kohtuullistamiselle on perusteita.

Esimerkiksi vastuunrajoitusehto, jonka nojalla ostajan reklamaatioaika on rajoitettu erityisen lyhyeksi, herättää pohtimaan ehdon tarkoituspäätä. Erityisesti, jos ehto poikkeaa olennaisessa määrin siitä, millaisina reklamaatioaikaa koskevia ehtoja voidaan yleensä pitää vastaavanlaisissa sopimuksissa, tai jos osapuolet eivät ole yhtä asiantuntevia taikka ehto on yksin toisen osapuolen laatima eikä reklamaatioajan lyhentämistä ole muutoin huomioitu sopimuksessa. Omaa vastuuta ei kannata rajoittaa enempää kuin on tarpeen. Laajat vastuunrajoitusehdot johtavat helpommin sovitteluun kuin tarkasti laaditut, selvät ja yksiselitteiset ehdot. Ehtoja laadittaessa on syytä muistaa ja huomioida omat liiketoiminnalliset tarpeet.

4.2.2 Osapuolten asema

Yritysten välisissä sopimussuhteissa ei ole tavatonta, että osapuolet ovat taloudellisesti tai tiedollisesti merkittävästi epätasapainoisia verrattuna toisiinsa. Tasavertaisuudella on merkitystä osapuolten aseman arvioinnissa OikTL 36 §:n nojalla. Osapuolten tosiasialliset taloudelliset, tiedolliset ja taidolliset suhteet on aina otettava huomioon kohtuuttomuusarvioinnissa.²⁵³ Esimerkiksi pienyrityksen ja suuryrityksen välisessä

²⁵¹ Ks. KKO 2001:27, ratkaisun perustelut.

²⁵² Ks. KKO 2001:27 ja Määttä 2005, s. 222.

²⁵³ HE 247/1981, s. 14.

sopimussuhteessa sovittelukynnys voi olla matalampi kuin kahden tasavahvan yrityksen välisessä sopimussuhteessa.

Kohtuullisuuden edellytyksenä on, että osapuolille sopimuksesta koituvat oikeudet ja velvollisuudet ovat kokonaisuudessaan tasapainossa.²⁵⁴ Liike-elämässä tosiasiallisen tasavertaisuuden saavuttaminen on mahdollista vain harvoin. Yritykset ovat aina jossain määrin epätasavertaisia. Monosen mukaan heikkomuus voi ilmentyä esimerkiksi heikkomuuden tyypittelynä, ehtokäytäntönä, asiantuntemuksellisenä- ja taloudellisenä epätasavertaisuutena sekä muuna riippuvuutena ja alisteisuutena.²⁵⁵ Kohtuuttomuusarvioinnissa voidaan kiinnittää heikkomuuden osalta huomiota kaikkiin edellä mainittuihin ilmentymismuotoihin. Ensisijaisesti huomio kiinnittyy heikkomuuden tyypittelyyn, jolloin epätasavertaisuus perustuu osapuolten erilaisiin rooleihin sopimussuhteissa.²⁵⁶

Yritysten kannalta kohtuuttomuusarvioinnista tärkeimpiä heikkomuuden arviointiin liittyviä ilmentymismuotoja ovat asiantuntemus ja taloudellinen epätasavertaisuus, jotka voivat myös vaikuttaa osapuolten rooleihin sopimussuhteessa. Taloudellinen riippuvuussuhde voi luoda epätasavertaisen aseman ja johtaa niin epätasapainoiseen sopimukseen kuin myös kohtuuttomiin sopimusehtoihin.²⁵⁷ Toisen osapuolen määräävä markkina-asema, monopoliasema tai kilpailunrajoitukset voivat vaikuttaa voimakkaasti heikkomman osapuolen mahdollisuuteen päättää sopimussuhteen sisällöstä.²⁵⁸

Asiantuntemuksen osalta tulee korostaa toisen osapuolen mahdollisuutta arvioida vastuunrajoitusehdon vaikutusta sekä asiantuntevan osapuolen tiedonantovelvollisuuden laajuutta. Oikeusturvaa ei ole oikeudenmukaista antaa vilpillisesti toimivalle tai markkina-

²⁵⁴ HE 247/1981, s. 14. KKO on suhtautunut pidättäytyvästi sopimusten sovitteluun jopa niissä tilanteissa, joissa vastakkain ovat pienyritys ja suuryritys. Tämä johtuu siitä, että yleisesti on katsottu, että liike-elämässä tulee olla tietoinen siitä, millaiseen sopimukseen sitoudutaan (Nystén-Haarala LM 7-8/2014, s. 1037).

²⁵⁵ Mononen 2001, s. 152-156.

²⁵⁶ Mononen 2001, s. 152-153.

²⁵⁷ Sopimuksenteon rationaalisuus voi tulla kyseenalaiseksi taloudellisen epätasavertaisuuden vuoksi. Taloudellisella asemalla voi olla merkitystä sopimuksesta koituville seurauksille, vastuunkantokyvyille ja sietokyvyille sekä heikkomuudesta johtuville erityisille tarpeille (Ks. Mononen 2001, s. 154).

²⁵⁸ Mononen 2001, s. 155-156. Määräävällä markkina-asemalla tarkoitetaan yhdellä tai useammalla elinkeinonharjoittajalla taikka elinkeinonharjoittajien yhteenliittymällä olevaa koko maan tai tietyn alueen kattavaa yksinoikeutta tai muuta sellaista määräävää asemaa tietyillä hyödykemarkkinoilla, joka merkittävästi ohjaa hyödykkeen hintatasoa tai toimitusehtoja taikka vastaavalla muulla tavalla vaikuttaa kilpailuolosuhteisiin tietyllä tuotanto- tai jakeluportaalla. (KilpailuL 4 §). Ks. Lisää monopolista ja kilpailukielloista Hoppu – Hoppu 2016 s. 345 ja s. 444-446.

asemaansa väärin käyttävälle yritykselle, jonka tarkoituksena on vain oman aseman parantaminen tai vastuun välttäminen sopimussuhteessa kokonaisuudessaan.

Ratkaisussa KKO 1987:109 kiinnitettiin huomiota osapuolten väliseen epätasapainoon. Myyjä oli ollut tietoinen kiinteistön käyvänhinnan ja myyntihinnan merkittävästä erosta ja kaupan ehdot oli kirjattu sopimukseen myyjän esittämällä tavalla. Myyjän tarkoituksena oli, että ostaja ei joutuisi taloudellisiin vaikeuksiin. Myyjän kanne, joka koski kauppahinnan ja maksutavan sovittelua hylättiin.²⁵⁹

On syytä korostaa, että esimerkiksi sittemmin huonoksi koituneen kaupan tai tietoisien taloudellisen riskin ottamisen ei tulisi johtaa helposti sopimuksen kohtuullistamiseen. Yritysten täytyy pystyä ennakoimaan tietyssä määrin tulevaisuuden tapahtumia ja sopimussuhteesta aiheutuvia seurauksia.²⁶⁰ Kauppasopimuksissa kauppatavalla voi olla merkittävä vaikutus siihen, miten vastuunrajoitusehdon kohtuuttomuuteen suhtaudutaan. Kauppatapa ja vakiintuneet käytännöt ovat hyväksyttäviä ja vakiintuneesti noudatettuja, jonka vuoksi niitä voidaan pitää myös lähtökohtaisesti kohtuullisina.

Tasavahvojen, toisistaan taloudellisesti riippumattomien ja asiaan perehtyneiden osapuolten välisen vastuunrajoitusehdon sovitteluun tulee suhtautua varauksellisesti erityisesti, jos kohtuullistamista vaatii kauppasopimuksen ehdot laatinut osapuoli.²⁶¹ KKO on useassa tapauksessa hylännyt vaatimuksen kohtuullistamisesta sopimusosapuolten tasavertaisuuden vuoksi. On korostettava, että kohtuullistaminen on viimesijainen keino yritysten välisissä sopimussuhteissa.²⁶² Toisaalta kohtuullistaminen voi tulla kyseeseen tapauksissa, joissa toisella osapuolella on ollut toista osapuolta heikommat edellytykset perehtyä sopimukseen ja osallistua sen laadintaan. Esimerkkinä mainittakoon vakiosopimukset ja niihin sisältyvät vastuunrajoituslausekkeet.

Voidaanko tosiasiallisesta sopimusvapaudesta edes puhua niissä tilanteissa, joissa sopimuskumppanilla ei ole muuta vaihtoehtoa kuin hyväksyä toisen osapuolen laatimat vastuunrajoitusehdot? Sopimusvapauteen liittyvät keskeiset elementit, kuten vapaus valita sopimuskumppani ja vapaus päättää sopimusehdoista jää täyttymättä, kun tosiasiallista

²⁵⁹ Ks. KKO 1987:109.

²⁶⁰ Esimerkiksi Määttä 2005, s. 222 ja Ahtonen 2010, s.115. Ennakoitavuus on sopimusoikeuden keskeinen arvo. Erityisesti liike-elämään on liitetty korkea ennakoitavuuden aste (Pöyhönen 2013, s. 281).

²⁶¹ HE 247/1981, s. 16 ja Ks. Ratkaisu KKO 1987:109.

²⁶² Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 34.

sopimusvapautta ei ole. Toisaalta liiketaloudelliset näkökohdat ja vaihdannan intressit voivat puoltaa sopimuksen sitovuutta.²⁶³

Sopimusepätasapaino ei ole välttämätön edellytys sovittelulle kaikissa tilanteissa. Yksipuolisesti laaditut vastuunrajoitusehdot voivat puhua kohtuullistamisen puolesta, vaikka osapuolten väliset oikeudet ja velvollisuudet olisivat tasapainossa.²⁶⁴ Sopimuskumppaneiden merkittävää epätasapainoa voidaan pitää kohtuullistamisen edellytyksenä.²⁶⁵ Kohtuullistamisen puolesta puhuvien seikkojen tulee olla sitä kevyempiä, mitä merkittävämmästä epätasapainosta on kyse osapuolten välillä. Se, mitä pidetään merkittävänä epätasapainona vastuunrajoitusehtojen sovittelun yhteydessä on puhtaasti tapauskohtaista. Harkintaan voivat vaikuttaa muun muassa yhteiskunnalliset moraaliset näkemykset, yritysten voimasuhteet ja tapauskohtainen harkinta.

4.2.3 Oikeustointa tehtäessä vallinneet olosuhteet

Oikeustointa tehtäessä vallinneiden olosuhteiden yhteydessä korostuu samankaltaiset asiat kuin osapuolten asemaa koskevassa kappaleessa 4.2.2. Sopimuksen sovittelun yhteydessä tulisi aina vedota oikeustointa tehtäessä vallinneisiin olosuhteisiin, jotta sovittelu voisi tulla kyseeseen.²⁶⁶ Sopimuksenteko-olosuhteet ovat kohtuuttomuusarviointiin vaikuttavia sopimuksen ulkopuolisia seikkoja.²⁶⁷

Moitittavalle toiminnalle on annettava merkitystä kohtuuttomuutta arvioitaessa. Tällöin voidaan huomioida OikTL 28-33 §:ssä olevat pätemättömyyedellytykset, joihin sisältyvät pakko (28-29 §), petollinen viettely (30 §), toisen pulan, ymmärtämättömyyden, kevytmielisyyden tai riippuvaisen aseman hyväksikäyttö (31 §), erehdys (32 §) sekä kunnianvastaisuus ja arvottomuus (33§). Edellä lausuttujen seikkojen osalta kyseeseen voi tulla kokonaispätemättömyys. Toisinaan sopimuksessa halutaan pysyä tästä huolimatta, jolloin sopimuksen kohtuullistamista voidaan vaatia. Pätemättömyyedellytysten täyttymistä voidaan pitää vahvana perusteena sopimuksen kohtuullistamiselle.²⁶⁸ Sovittelu

²⁶³ Pöyhönen 2013, s. 269.

²⁶⁴ Näin esim. Mononen 2001, s. 326 ja Saxén 1995, s. 211.

²⁶⁵ HE 247/1981, s. 14.

²⁶⁶ Pöyhönen 2013, s. 291.

²⁶⁷ Hemmo 2009, s. 377.

²⁶⁸ Wilhelmsson 2008, s. 134 ja Pöyhönen 2013, s. 296-298.

voi tulla kyseeseen, kun toiminta on ollut vähemmän moitittavaa, vaikka pätemättömyyssäännöksen tunnusmerkitö ei aivan täyty.²⁶⁹

Osapuolet valvovat sopimussuhteessa ensisijaisesti omia oikeuksiaan ja intressejään. Kohtuullisessa määrin on otettava huomioon myös toisen osapuolen edut. *Lojaliteettiperiaatteen* mukaisesti osapuolten on sopimussuhteessa huomioitava vastapuolen perustellut odotukset, vastapuolen etu sekä toimittava molempia hyödyttävällä tavalla. Liike-elämässä sovittelu kohdistuu ennen kaikkea tiedolliseen yhdenvertaisuuteen, josta myös lojaliteettiperiaatteessa on kyse. Periaatteella on merkitystä sekä sopimuksen tekovaiheessa että sopimussuhteen aikana.²⁷⁰

Sopimusosapuolilla on *tiedonanto- tai ilmoitusvelvollisuus*. Sopimuskumppanille on annettava tietoa sopimuksen sisällön kannalta tärkeistä seikoista. Tiedonantovelvollisuus koskee niitä seikkoja, joista osapuoli on tietoinen asiantuntemuksensa perusteella tai sen nojalla, että seikat kuuluvat hänen elämänpiiriinsä, tai joista hänen pitäisi olla selvillä, mutta joista toisen osapuolen ei voida olettaa tietävän.²⁷¹ Tiedonantovelvollisuudesta säädetään esimerkiksi KL 19.1 §:n 2 kohdassa. Se voi perustua myös lakiin kirjoittamattomiin oppeihin.²⁷² Tiedonantovelvollisuus on sopimussuhteissa olennainen erityisesti silloin, kun toista elinkeinonharjoittajaa ei voida pitää alan asiantuntijana.²⁷³

Sopimuskumppanin on myös korjattava toisen osapuolen virheellinen käsitys sekä varmistuttava siitä, että suoritus sopii toisen osapuolen tarkoitukseen. Edelleen sopimuskumppanin on annettava tarpeelliset tiedot suorituksen käytöstä ja sopimukseen liittyvistä riskeistä sekä varmistuttava siitä, että toinen osapuoli on ymmärtänyt sopimussuhteen kannalta olennaiset seikat.²⁷⁴ Tiedonantovelvollisuuden laiminlyönti voi johtaa esimerkiksi sitovan sopimuksen syntymättä jäämiseen, sopimuksen sisällölliseen muuttumiseen, sovitteluun taikka suorituksen virheellisyyteen.²⁷⁵

²⁶⁹ Pöyhönen 2013, s. 297 ja HE 247/1981, s. 11.

²⁷⁰ Nystén-Haarala 2005, s. 207 ja Viljanen ym. E-kirja kohta 3. siviilioikeuden yleiset periaatteet – lojaliteettiperiaate. Teksti päivitetty 3.1.2011 sekä Hoppu – Hoppu 2016, s. 85.

²⁷¹ Telaranta 1990, s. 357.

²⁷² Kaisto 2015, s. 311-312.

²⁷³ Hemmo III 2005, s. 206.

²⁷⁴ Hemmo III 2005, s. 203.

²⁷⁵ Hemmo I 2003, s. 292 ja Kaisto 2015, s. 313.

Esimerkiksi kansainvälisissä sopimussuhteissa voidaan pohtia, millainen merkitys kielitaidon puutteelle voidaan antaa vastuunrajoitusehdon kohtuuttomuusarvioinnissa. Sanasto voi olla erityistä ja merkityssisältö voi muuttua, kun ehto suomennetaan. Liike-elämässä voidaan lähteä siitä, että monissa yrityksissä työkielenä on englanti. Jos suomalainen pienyritys tekee suuren kansainvälisen yrityksen kanssa sopimuksen, kielitaito voi olla asia, joka tulee ottaa kohtuuttomuusarvioinnissa huomioon.²⁷⁶ Pelkkää kielitaidon puutetta tuskin voidaan pitää yksin sovittelun perusteena. Sen sijaan, jos se yhdistetään toisen osapuolen moitittavaan menettelyyn, kuten vilpilliseen mieleen tai tiedonantovelvollisuuden laiminlyöntiin, ehdon kohtuullistaminen voi tulla kyseeseen.

Heikomman aseman kannalta kohtuuttomuusarvioinnissa on olennaista heikkomuus sopimusta tehtäessä. Huomio kiinnitetään lähtökohtaisesti sopimuksentekoajankohtaan,²⁷⁷ jolloin heikkomuus tulee arvioitavaksi alkuperäiskohtuuttomuutena. Erityisesti vakiosopimukseen sisältyvien vastuunrajoitusehtojen sitovuuden osalta voidaan antaa merkitystä tiedonantovelvollisuudelle sekä lojaliteettiperiaatteelle sopimuksen luonteen vuoksi.

4.2.4 Oikeustoimen tekemisen jälkeen vallinneet olosuhteet

Sopimus ja sen ehto voivat muuttua kohtuuttomiksi olosuhteissa tapahtuvan muutoksen vuoksi. Olosuhteiden muutosten vaikutus korostuu useimmiten pitkäkestoisissa sopimussuhteissa. Olosuhteiden muuttuminen sovittelun kannalta olennaisella tavalla ei ole yhtä todennäköistä kertasopimusten tai lyhytkestoisten sopimusten osalta.²⁷⁸

Mielenkiintoista on, millaisissa tilanteissa sopimuksen tekemisen jälkeen tapahtuvat muutokset voivat vaikuttaa kohtuuttomuusarviointiin. Missä määrin yritysten pitää sietää riskistä aiheutuvia seuraamuksia tulevaisuudessa? Selvää on, ettei kohtuullistamisen tarkoituksena ole poistaa riskin negatiivisia seuraamuksia.²⁷⁹ Toisaalta yhteiskunnassa tapahtuvat yllättävät muutokset, kuten markkinahäiriöt, COVID-19 pandemia, hintatason yllättävä nousu tai lasku ja muut vastaavat tekijät, voivat vaikuttaa

²⁷⁶ Ks. Telaranta 1990, s. 392.

²⁷⁷ Mononen 2001, s. 156.

²⁷⁸ Wilhelmsson 2008, s. 137-139.

²⁷⁹ Wilhelmsson 2008, s. 138.

kohtuuttomuusarviointiin. Muutos voi tapahtua myös niin, että se koskee osapuolena olevaa henkilöä. Sosiaalinen suorituseste on mahdollinen sovitteluperuste.²⁸⁰

KKO on suhtautunut varauksellisesti kustannustason muutoksista johtuvaan kohtuullistamiseen. Näissä tilanteissa on edellytetty merkittäviä muutoksia kustannustasossa. Mainittakoon ratkaisut KKO 1981 II 167 sekä KKO 1982 II 141. Ensimmäisessä tapauksessa oli kyse urakkasopimuksesta, jonka solmimisen jälkeen rakennuskustannukset olivat nousseet olennaisesti (43,5 %). Tapauksessa rakennusteollisuuden kilpailuolosuhteet eivät oikeuttaneet sopimuksen sovitteluun, eikä öljykriisi vaikuttanut kustannusten lisääntymiseen niin merkittävällä tavalla, että sopimusehto olisi käynyt kohtuuttomaksi. Sopimusosapuolen on itse kannettava sopimuksesta koituvat riskit.²⁸¹

Tapauksessa KKO 1982 II 141 sopimusta soviteltiin, koska valtion toimien johdosta maitojauheen raaka-ainekustannukset olivat nousseet yllättävästi 1,81 markasta 4,17 markkaan. Sopimuksen hintaehdon soveltaminen olisi ollut tässä tilanteessa ilmeisen kohtuutonta. Rahanarvon huomattavat ja yllättävät muutokset voidaan huomioida kohtuuttomuusarvioinnissa.²⁸² Erityisesti elinkeinonharjoittajat voivat ja heidän tulisi ottaa hintatason muutokset huomioon sopimuksen laadinnan yhteydessä.²⁸³ Euro on suhteellisen vakaa valuutta, jonka vuoksi yllättävät muutokset ja siitä johtuva sopimusehdon kohtuullistaminen on epätodennäköistä.

Otetaan esimerkki. Vastuunrajoitusehdon mukaan myyjä ei vastaa viivästyksestä aiheutuneista vahingoista. Myyjän toiminta on ollut jo sopimusta tehtäessä tappiollista. Tavarantoimitus viivästyy myyjän liiketoiminnallisten vaikeuksien vuoksi. Ostajalle aiheutuu viivästyksestä huomattavaa tappiota, jonka vuoksi myös hänen toimintansa on muodostunut tappiolliseksi. Ostaja vetoaa vastuunrajoitusehdon kohtuuttomuuteen, jotta hän saisi vahingonkorvausta viivästyksen johdosta KL:n nojalla. Tilanteessa vastuunrajoitusehdon kohtuullistamisen puolesta voivat puhua toiminnan muodostuminen

²⁸⁰ Wilhelmsson 2008, s.143.

²⁸¹ Ks. KKO 1981 II 167 Tuomion perustelut sekä Porvoon KO:n päätös 24.9.1976.

²⁸² Ks. KKO 1982 II 141 kokonaisuudessaan.

²⁸³ HE 247/1981, s. 15.

tappiolliseksi sekä se, että haittavaikutuksia ei voida poistaa kohtuullisin taloudellisin uhrauksin.

Tappiollisuuden on johduttava nimenomaisesti muuttuneista olosuhteista, jotta sillä voisi olla kohtuullistamisen kannalta merkitystä. Jos ostaja on ollut tietoinen myyjän toiminnan tappiollisuudesta jo sopimusta tehtäessä, kohtuullistamiselle ei ole perusteita. Sopimusta solmittaessa ostaja on voinut varautua siihen, että hän ei saa tuotetta myyjän liiketoiminnallisten vaikeuksien vuoksi. Samalla osapuolet ovat sitoutuneet sopimuksella kantamaan tietyt riskit ja vastaamaan niistä itse.²⁸⁴ Perusteltuna ei voida pitää sitä, että ostaja saisi oikeussuojaa sen vuoksi, että hän on ottanut tietoisesti riskin, joka ostajan harmiksi toteutuu sopimussuhteen aikana.

Olosuhteiden muutoksen tulee vaikuttaa sopimustasapainoon olennaisella tavalla, jotta seikalla voi olla merkitystä vastuunrajoitusehdon kohtuuttomuusarvioinnissa.²⁸⁵ Sovittelua puoltava olosuhteiden muutos on yleensä *force majeure* -tyyppistä. Vahingonkorvausvastuusta vapauttavilta suoritusesteiltä voidaan vaatia painavampia perusteita kuin ylivoimaisen esteen tilanteissa.²⁸⁶

4.2.5 Muut seikat

Oikeustoimilain 36 §:n luettelo ei ole tyhjentävä. Muita seikkoja voidaan pitää kolmantena sopimuksen sisäisenä sovitteluperusteena sopimuksen koko sisällön ja oikeustoimen tekemisen jälkeen vallinneiden olosuhteiden lisäksi.²⁸⁷ Muut seikat antavat tuomioistuimelle verrattain laajan mahdollisuuden huomioida myös muita kohtuuttomuuteen vaikuttavia tekijöitä. Kohtuuttomuusarvioinnissa voidaan huomioida esimerkiksi sopimuksen tarkoitus, osapuolten toiminta sopimusta täyttäessä sekä se, vetoaako toinen osapuoli vastuunrajoitusehdon kohtuuttomuuteen ainoastaan tarkoituksenaan vahingoittaa toista osapuolta.²⁸⁸ Kokonaisarviointiin voi vaikuttaa osapuolten mahdollisuudet suojautua vakuutuksilla ja toimintajärjestelyillä vahingoilta tai vastuuriskeiltä.²⁸⁹

²⁸⁴ Hoppu DL 3/2020, s. 299. Toiminnan tappiollisuus on myös sellainen seikka, joka elinkeinonharjoittajan täytyisi pystyä ottamaan huomioon jo sopimusta solmittaessa. Tappiollisuuden tulee olla ennakoimatonta ja yllättävää, jotta se voi vaikuttaa kohtuullistamisarviointiin ks. KKO1985 II 36.

²⁸⁵ Hoppu DL 3/2020, s. 295.

²⁸⁶ Hemmo 2009, s. 383.

²⁸⁷ Pöyhönen 2013, s. 287.

²⁸⁸ Wilhelmsson 2008, s. 145-148.

²⁸⁹ Hemmo III 2005, s. 253 ja Hemmo 1994, s. 295.

Jos osapuolet ovat laatineet vastuunrajoitusehdon, jonka tarkoitus on kiertää tai rikkoa lakia, ehto voi olla tehoton, jos se on pakottavan lainsäädännön vastainen. Kohtuullistaminen on puolestaan riippuvaista siitä, kumman osapuolen toimien johdosta rajoitusehto on sisältönsä mukainen sekä siitä, kumpi osapuoli ehdosta hyötyy. Tuntuisi kohtuuttomalta, jos sovitteluvaatimuksen yhteydessä osapuoli voisi vedota seikkaan, joka liittyy hänen omaan lainvastaiseen toimintaansa.²⁹⁰

Vastuunrajoitusehtoa on voitava kohtuullistaa, jos ehto mahdollistaa syrjinnän taikka oikeuden väärinkäytön.²⁹¹ Esimerkiksi, jos yrityksen laatima vastuunrajoitusehto poikkeaa olennaisesti siitä, millainen ehto on yleensä ja poikkeama kohdistuu vain yhteen tiettyyn sopimuskumppaniin. Kohtuullistaminen voi tulla kyseeseen erityisesti, jos järjestelylle ei ole hyväksyttävää perustetta. OikTL 36 §:n nojalla ei voida suoraan sanoa, milloin kyse on oikeuden väärinkäytöstä. Hallituksen esityksessä esimerkkeinä mainitaan kostotarkoituksessa tapahtuva sopimuksen irtisanominen sekä perusteettomien maksuvaatimusten esittäminen.²⁹²

Monissa maissa, kuten Ranskassa ja Saksassa on säädetty luetteloja sisältötyypeistä, jotka ovat pätemättömiä yleisissä sopimusehdoissa.²⁹³ Yleinen lähtökohta on, ettei vastuunrajoitusehtoa pidetä toista osapuolta sitovana, jos se on kohtuuton. Ranskan ja Saksan malli on perustelu. Se edesauttaa yrityksiä huomioimaan sopimussuunnittelussa kielletyt vastuunrajoitusehdot, jolloin tällaisia sopimusehtoja ei käytetä. Luetteloja ei kuitenkaan ole mahdollista tehdä - ainakaan tyhjentävästi - koska kohtuuttomuusharkinta on kokonaisharkintaa ja siihen vaikuttaa yksittäisen sopimuksen koko sisältö. Huolimattomasti laadittu lauseke voi osoittautua pätemättömäksi, vaikka sopimus olisi kokonaisuudessaan tasapainoinen ja kohtuullinen.²⁹⁴

Sovitteluharkinnassa voidaan huomioida molempien sopimusosapuolten yksilölliset ominaisuudet sekä sopimuksen sisäinen epätasapainoisuus. Kokonaisharkinta edellyttää lisäksi sopimuksen ulkoisten tekijöiden huomioimista.²⁹⁵ Myös sopimusrikkomuksen luonteella voi olla painoarvoa. Jos sopimusrikkomus on olennainen, vastuunrajoitusehto ei

²⁹⁰ Wilhelmsson 2008, s. 145 ja s. 151.

²⁹¹ HE 247/1981, s. 16.

²⁹² HE 247/1981, s. 16 ja Wilhelmsson 2008, s. 146.

²⁹³ Bergman ym. 2011, s. 67.

²⁹⁴ Bergman ym. 2011, s. 67.

²⁹⁵ Hoffrén LM 1/2013, s. 130 ja s. 126.

välttämättä sido sopimusosapuolia. Keskeisen sopimusvelvoitteen rikkominen tai sen merkittävä laiminlyönti voi johtaa siihen, että vastuunrajoitusehto on velkojalle kohtuuton.²⁹⁶

Tuomioistuin voi omalla harkinnallaan vahvistaa niitä tavoitteita, joihin lainsäätäjät ovat kiinnittäneet huomiota lakeja säätäessään. Erityisesti liike-elämässä lainsäätäjä on lähtenyt siitä, että epätasapainon tulee olla merkittävää. Jos sopimuksen sisältöön on perehdytty rauhassa, osapuolet ovat taloudellisesti toisistaan riippumattomia ja vastuukykyisiä vaaditaan todella merkittävää tasapainottomuutta ennen kuin OikTL 36 §:n nojalla voidaan puuttua sopimusehdon sisältöön.²⁹⁷

Kohtuuttomien sopimusehtojen osalta on huomioitava, että tuomioistuinprosessissa puututaan OikTL:n nojalla yksittäiseen sopimusriitaan. Tämä ei estä elinkeinonharjoittajaa soveltamasta samaa ehtoa muiden sopimuskumppaneiden kanssa tehdyissä sopimuksissa.²⁹⁸ Tehokasta olisi puuttua kohtuuttoman ehdon soveltamiseen laajemmassa mittakaavassa, jolloin huomioitaisiin ehdon käyttäminen myös muiden kuin kyseisten sopimusosapuolten välisissä sopimuksissa. Kyseinen järjestely olisi kuitenkin joissain tilanteissa ongelmallinen, kun huomioidaan kohtuuttomuusarvioinnin luonne. Kyse on yksittäisen sopimussuhteen tapauskohtaisesta arvioinnista. Jos vastuunrajoitusehto on kohtuuton A:n ja B:n välisessä sopimussuhteessa, se ei automaattisesti tarkoita sitä, että ehto olisi kohtuuton myös A:n ja C:n välisessä suhteessa.

4.3 Kohtuuttomuus laissa elinkeinonharjoittajien välisten sopimusehtojen sääntelystä

Keskustelua pienyritysten lainsäädännöllisestä suojan tarpeesta käytiin samoihin aikoihin kuin KSL:a valmisteltiin. Tämä ei heti johtanut lainsäädännöllisiin toimenpiteisiin. Sittemmin vuonna 1994 pienyrityksien suojan tarve johti SopehtoL:n voimaantumiseen.²⁹⁹ SopEhtoL suojaa erityisesti heikommassa asemassa olevia pienyrityksiä kohtuuttomilta sopimusehdoilta.³⁰⁰ Vakiosopimusten osalta menettely, jolla puututaan vain yksittäiseen sopimusriitaan ei ole tarkoituksenmukainen. Monen elinkeinonharjoittajan välisiin

²⁹⁶ Hemmo 1994, s. 296.

²⁹⁷ HE 247/1981, s. 14-15.

²⁹⁸ Wilhelmsson 2008, s. 185-186.

²⁹⁹ Wilhelmsson 2008, s. 200 ja s. 202 ja Määttä 2017, s. 2.

³⁰⁰ Määttä 2005, s. 202 ja HE 39/1993, s. 1.

kohtuuttomiin sopimusehtoihin on voitava puuttua koko asiakaskuntaa koskevan kollektiivisen sääntelyn avulla. SopEhtoL:n ohella KSL 3 luku on merkittävä kollektiivisen sääntelyn osalta.³⁰¹

Perinteisesti sopimusosapuolia käsitellään yksittäisinä toimijoina, jolloin sopimusta pidetään yhtenä yksittäisenä kokonaisuutena. Sopimuksella ei ole yhteyttä muihin sopimuksiin, joita sopimusosapuoli on solminut.³⁰² Aiemmin jako on ollut selkeä *kollektiivisen* (markkinaoikeudellisen) ja *individuaalisen* (sopimusoikeudellisen) sääntelyn välillä. Markkinaoikeudellisten sääntöjen rikkomisesta on seurannut tuomioistuimen tai valvojan kielto toimia lainvastaisesti tulevaisuudessa. Kantaa ei oteta yksittäiseen sopimussuhteeseen.³⁰³

Sosiaalisten tavoitteiden saavuttamiseksi näkemykset sopimussuhteista ovat muuttuneet, jonka vuoksi sopimusoikeuteen on sisällytetty kollektiivisempia keinoja. Jako kollektiivisen ja individuaalisen sääntelyn välillä hämärtyy, kun markkinaoikeudellisten säännösten rikkomisesta voi seurata sopimusoikeudellisia sanktioita.³⁰⁴

KSL 3:1 on hyvin saman sisältöinen kuin SopEhtoL:n 1.1 §. Sen mukaan elinkeinonharjoittajien välisissä sopimuksissa ei saa käyttää ehtoa tai soveltaa käytäntöä, joka on sopimuksissa toisena osapuolena olevien elinkeinonharjoittajien kannalta kohtuuton ottaen huomioon toisena osapuolena olevien elinkeinonharjoittajien heikommasta asemasta johtuva suojan tarve ja muut asiaan vaikuttavat seikat. KSL:n ja SopEhtoL:n välinen ero on siinä, että ensimmäinen laki koskee nimenomaisesti kuluttajia.³⁰⁵

SopEhtoL:a ei ole tarkoitus soveltaa tilanteissa, joissa osapuolet ovat keskenään tasavertaisessa asemassa eikä tilanteissa, joissa sopimuksen toisena osapuolena on kuluttaja. Tämän vuoksi heikomman osapuolen suojan tarve saa ratkaisevan merkityksen lain

³⁰¹ Wilhelmsson 2008, s. 185-186. Kollektiivisella sääntelyllä Wilhelmsson tarkoittaa viranomaisen toimenpidettä, joka suuntautuu useissa sopimussuhteissa käytettäviksi tarkoitettujen sopimusehtojen soveltamista vastaan. Viranomaisen toimenpiteillä ei ole suoranaista vaikutusta yksittäisessä sopimussuhteessa tapahtuvaan ehdon soveltamiseen.

³⁰² Wilhelmsson 2008, s. 12.

³⁰³ Peltonen – Määttä 2015, s. 4.

³⁰⁴ Wilhelmsson 2008, s. 12 ja Peltonen – Määttä 2015, s. 4.

³⁰⁵ KSL:n mukaan elinkeinonharjoittaja ei saa käyttää kulutushyödykkeitä tarjotessaan sopimusehtoa, jota kulutushyödykkeen hinta ja muut asiaan vaikuttavat seikat huomioon ottaen on pidettävä kuluttajien kannalta kohtuuttomana. (KSL 3:1)

soveltamisen kannalta.³⁰⁶ Laki on tarkoitettu sovellettavaksi vakiosopimuksiin sisältyviin sopimusehtoihin sekä yksilöllisesti laadittuihin sopimusehtoihin.

SopEhtoL:a ei voida soveltaa OikTL 36 §:n tavoin vastikkeen määrää koskevaan sopimusehtoon, koska SopEhtoL:n mukainen kohtuusharkinta kohdistuu ehtojen tyyppikohtuuttomuuteen. Vastikkeen määrää koskevaa sopimusehtoa ei voida pitää tyyppikohtuuttomana ehtona. Sen sijaan SopEhtoL:a voidaan soveltaa hinnan määräytymisperusteita koskeviin sopimusehtoihin. Lain soveltamisen kannalta ratkaisevaa on tarkoitus käyttää ehtoa useassa sopimuksessa. Soveltaminen ei siten edellytä, että ehtoa olisi jo käytetty.³⁰⁷

Kohtuuttomuuden käsite on sama SopEhtoL:ssa ja OikTL:ssa, mutta kohtuusharkinta on osin erilaista, koska SopEhtoL:ssa kyse on kollektiivisesta sääntelymenettelystä.³⁰⁸ Ratkaisussa MAO:610/10 todetaan, että toisin kuin OikTL:n 36 §:n nojalla SohEhtoL:n mukaisessa kohtuuttomuusarvioinnissa ei tule kiinnittää huomiota yksittäistapauksen olosuhteisiin liittyviin seikkoihin.³⁰⁹ Kohtuuttomuutta tulee arvioida sen mukaan, millaisena ehtoa on pidettävä sopimuksessa osapuolena olevien elinkeinonharjoittajien kannalta yleensä.³¹⁰

KSL 3 luvun ja SoEhtoL:n seuraamusjärjestelmät kohtuuttomien sopimusehtojen käytöstä ovat samat.³¹¹ SopEhtoL 1.2 §:n mukaan elinkeinonharjoittajaa voidaan kieltää jatkamasta 1 momentin vastaisen ehdon käyttämistä tai käytännön soveltamista taikka uudistamasta sellaisen tai siihen rinnastettavan ehdon käyttämistä tai käytännön soveltamista. Kieltoa on tehostettava uhkasakolla, jollei se erityisestä syystä ole tarpeetonta. MAO määrää kiellosta. Kielto voi olla väliaikainen, jolloin se on voimassa, kunnes asia on ratkaistu lopullisesti.³¹²

³⁰⁶ Määttä 2017, s. 18.

³⁰⁷ HE 39/1993, s. 8-9 ja Määttä 2017, s. 14 ja ratkaisu MAO:610/10.

³⁰⁸ Wilhelmsson 2008, s. 203.

³⁰⁹ Ks. Ratkaisu MAO:610/10.

³¹⁰ Määttä 2017, s. 14-15. Ratkaisussa MAO 634:09 sopimuksessa olevaa ehtoa pidettiin ”tyypillisenä” franchising-sopimuksessa olevana ehtona.

³¹¹ Wilhelmsson 2008, s. 203.

³¹² Markkina oikeus määrää kiellon markkinatuomioistuimesta annetun lain (41/1978) mukaisesti samoin, miten se muutoinkin käsittelee asiat, jotka kuuluvat sen toimivaltaan (HE 39/1993, s. 9). Elinkeinonharjoittajaa voidaan kieltää jatkamasta 1 §:n 1 momentin vastaisen sopimusehdon käyttämistä taikka uudistamasta sellaisen tai siihen rinnastettavan sopimusehdon käyttämistä, jos se on kuluttajansuojan kannalta tarpeellista. Kieltoa voidaan tehostaa uhkasakolla, jollei se erityisestä syystä ole tarpeetonta (KSL 3:2).

Sekä KSL:n että SopEhtoL:n nojalla elinkeinonharjoittajalle voidaan tuomita uhkasakko, mikäli hän jatkaa kielletyn ehdon käyttämistä.³¹³

Lakien valvontajärjestelmät sen sijaan eroavat toisistaan. Kuluttaja-asiamies valvoo KSL:n mukaista sopimusehtojen lainmukaisuutta. SopEhtoL:n nojalla asiaa voi ajaa toimialajärjestön lisäksi elinkeinonharjoittaja itse.³¹⁴ Ruotsissa on vastaavanlainen laki, AVLN, jonka nojalla elinkeinonharjoittajaa voidaan kieltää käyttämästä kohtuutonta sopimusehtoa. Kohtuuttoman vastuunrajoitusehdon kieltäminen on ollut Ruotsissa mahdollista jo ennen kuin se oli mahdollista Suomen lainsäädännön nojalla. Ruotsissa kiellosta määrää patentti- ja markkinatuomioistuin (Patent- och marknadsdomstolen).

Heikomman suojele edellyttää kohtuuttomiin sopimusehtoihin puuttumista tilanteissa, joissa toiset sopimusosapuolet ovat riippuvaisia sopimussuhteessa määrävässä asemassa olevasta osapuolesta. Ongelmana voi olla esimerkiksi se, että vain yksi suuryritys tai määrävässä markkina-asemassa oleva yritys tuottaa tiettyä laitetta, joita muutama pienyritys tarvitsee toimintaansa. Pienyritykset ovat merkittävässä määrin riippuvaisia siitä, että saavat laitteen suuryritykseltä. Näin ollen sopimus saatetaan joutua hyväksymään ehdoilla millä hyvänsä, jotta yritysten toiminta voi jatkua. Suuryritys voi käyttää hyväkseen riippuvuussuhdetta asettamalla kohtuuttomia sopimusehtoja ja käyttämällä hyväkseen asemaansa pienempien yritysten kustannuksella. Näihin tilanteisiin SopEhtoL:n 1 §:n on tarkoitus puuttua.

MAO:117/12. Ratkaisussa Suomen Yrittäjät ry on vaatinut, että MAO kieltää Directan yksin laatiman sopimusehdon käyttämisen sakon uhalla. Ehdon mukaan ”*Sopimuksen vuosittainen laskutusperuste on kultakin laskentakaudelta kertynyt yhtiön hakemistietokantaan kohdistuneet hakutapahtumat, joissa asiakasyritysten yhteystiedot ovat osuneet hakuun ja ovat täten sisältyneet hakutulostaukseen.*” Sopimuskumppani ei ole voinut vaikuttaa ehdon sisältöön. Markkinoinnin kohteeksi on valikoitunut toimintansa aloittaneita tai pieniä yrityksiä, joiden edustajat ovat alttiita markkinointipuheen vaikutuksille. Yrityksen edustajien on ollut vaikea käsittää ehtojen sisältöä ja niiden vaikutusta. Directan myyntineuvottelija on usein antanut sopimusta tarjotessaan epätäydellistä ja harhaanjohtavaa tietoa sopimuksen sisällöstä. Pyrkimyksenä on ollut laajentaa palvelusopimuksen laskutusperustetta. Näin ollen sopimuskumppani on ollut heikommassa asemassa ja suojan tarpeessa. Sopimusehto on

³¹³ Wilhelmsson 2008, s. 188-189 ja s. 203.

³¹⁴ Wilhelmsson 2008, s. 188 ja s. 204.

ollut toisena osapuolena olevien elinkeinonharjoittajien kannalta SopEhtoL:n tarkoittamalla tavalla kohtuuton, ja sen käyttö on lainvastaisena kiellettävä.

MT 2001:14. Ratkaisussa kiellettiin SopEhtoL:n nojalla sopimukseen sisältyvän hinnantarkistusehdon käyttäminen pitkäaikaisessa sopimuksessa. Sopimusehdon mukaan maksun tarkistuksessa huomioidaan puolueettoman tahon laskelmiin perustuvan kuorma-autoliikenteen indeksimuutokset sekä alueellinen taksakehitys. Toisella osapuolella ei ole ollut mahdollisuutta vaikuttaa taksakehitykseen eikä mahdollisuutta saada siitä tietoa. Tämä saattoi johtaa siihen, että toinen osapuoli oli ollut vahvemmassa asemassa ja pystyi käyttämään hyväkseen tilannetta toisen osapuolen kustannuksella. Ehto oli ollut olennainen sopimussuhteen kannalta. Sopimusehto mahdollisti yksipuolisen tulkinnan vastaajayhtiön taholta, jonka vuoksi sopimusehtoa oli pidettävä epäselvänä. Ratkaisussa sopimusehtoa pidettiin heikommassa asemassa olevien kuljetusyrittäjien kannalta kohtuuttomana.

Epätasa-arvoista asemaa ei synny pelkän puutteellisen ammattitaidon vuoksi.³¹⁵ Osapuolten välinen epätasapainoinen neuvotteluasema on välttämätön edellytys kohtuuttoman sopimusehdon kieltämiseksi. Tämä ei ole ainoana perusteena riittävä, jotta MAO voisi kieltää SopEhtoL:n nojalla menettelyn.³¹⁶ MAO:n antama kielto ei vaikuta sopimusehtojen sitovuuteen välittömästi, mutta se toimii vahvana sovittelua puoltavana perusteena, mikäli riita viedään yleiseen tuomioistuimeen.³¹⁷

³¹⁵ HE 93/1993, s.8 ja Määttä 2017, s. 15-16.

³¹⁶ Määttä 2017, s. 18.

³¹⁷ HE 39/1993, s. 9 ja Wilhelmsson 2008, s. 203.

5 Kohtuuttomuuteen vetoaminen

5.1 Vaatimistaakka ja väittämistaakka

Kohtuuttomuus voi korjaantua. Kohtuutonta vastuunrajoitusehtoa voidaan sovittaa tai se voidaan jättää kokonaisuudessaan huomioon ottamatta OikTL 36 §:n nojalla. Sopimuksen sitovuuden periaate edellyttää, että ensisijaisesti kohtuutonta sopimusehtoa muutetaan kohtuullisemmaksi, jolloin sopimus sitoo vielä kohtuullistamisen jälkeen. Toisin sanoen oikeussuhde pyritään pitämään voimassa.³¹⁸ Sovittelu merkitsee aineellisen oikeustilan muotoamista. Tuomioistuimien käyttää muotoamisvaltaa, jolloin kyse on muotoamiskanteesta.³¹⁹ Sovitteluvaatimus on erotettava pätemättömyysvaatimuksesta, sillä jälkimmäisessä on kyse pätemättömäksi julistamisesta.³²⁰

Tuomioistuimien ei voi omasta aloitteestaan ottaa sopimusta soviteltavaksi. Jotta sovittelu voidaan toteuttaa, vaaditaan toisen osapuolen tekemää kannetta.³²¹ Sovittelua haluavan osapuolen on esitettävä sovitteluvaatimus. Vaikka sovitteluvaatimusta ei olisi esitetty, tuomioistuimella saattaa olla oikeus sovitteluun ja mahdollisuus arvioida oikeudenmukaisuutta viran puolesta, *ex officio*. Näkemystä ei voida pitää pääsääntönä. Olennaista on, että kohtuuttomuus ei vaikuta suoraan lain nojalla, *ex lege*.³²²

Pakottavan lainsäädännön soveltaminen tapahtuu viran puolesta. Pakottava lainsäädäntö syrjäyttää myös sopimusmääräyksen, jonka vuoksi heikomman osapuolen edut eivät voi vaarantua sopimusmääräyksen sivuuttamisen vuoksi niissä tilanteissa, joissa pakottava lainsäädäntö on osapuolelle edullisempi kuin esimerkiksi sovittu vastuunrajoitusehto. Näin ollen, jos vastuunrajoitusehto on pakottavan lainsäädännön vastainen, ehto voidaan huomioida tuomioistuimessa, vaikka asianosaiset eivät olisi siihen vedonneet.³²³

³¹⁸ Ämmälä 1993, s. 85 ja Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 33.

³¹⁹ Kaisto – Lohi 2013, s. 149 ja Kaisto 2015, s. 527-528. Muotoamistuomio saa aikaan oikeudenmuutoksen. Tällöin voidaan perustaa oikeustila tai oikeussuhde, oikeussuhdetta voidaan täydentää, se voidaan kumota tai sitä voidaan rajoittaa tuomiolla (Kaisto 2006, s. 296).

³²⁰ Ahlfors 3/2016, s. 16.

³²¹ Hoppu – Hoppu 2016, s. 82.

³²² Virolainen JFT 1/2006, s. 18-19 ja Kaisto 2008, s. 45 ja s. 67. Asiaan voidaan suhtautua toisin esimerkiksi tyyppikohtuuttomien ehtojen osalta. Tyyppikohtuuttomat ehdot voivat olla tehottomia, jolloin ne ovat pätemättömyyssääntöjen kaltaisia ja kuuluvat niiden kanssa samaan ryhmään. Ajattelutavan perusteella tyyppikohtuuton ehto ei saa aikaan normaalia sidonnaisuutta. Tällöin Pöyhösen mielestä sovittelutermin käyttö ei ole perusteltua, koska tyyppikohtuuton ehto käy aina täysin tehottomaksi (Pöyhönen 2013, s. 364).

³²³ Hemmo I 2003, s. 308. Pakottavan täydentävän lainsäädännön osalta ainakin teoriassa tuomioistuimien voi ottaa huomioon niitä seikkoja, joita pakottavan lainsäädännön soveltaminen edellyttää väittämistaakan tätä

Sovinnonvaraisissa eli dispositiivisissa riita-asioissa OK 24:3 § asettaa rajoja tuomioistuimen toimivallalle vaatimistaan ja väittämisen eli vetoamistaan kautta.³²⁴ OK 24:3.1:n mukaan tuomioistuin ei saa tuomita muuta tai enempää kuin asianosainen on vaatinut. Tätä kutsutaan vaatimistaakaksi. Vaatimistaakalla on suuri merkitys oikeudenkäynnissä, koska kannetta ei saa muuttaa oikeudenkäynnin aikana. Kantajan on jo haastehakemuksessa mietittävä tarkoin vaatimuksensa.³²⁵

Esimerkiksi, jos kantaja vaatii sopimuksen julistamista pätemättömäksi, tuomioistuin ei voi kohtuullistaa sopimusta vaatimistaakkaa koskevan säännön vuoksi. Näin on erityisesti, kun asiaa tarkastellaan prosessuaaliselta kannalta.³²⁶ Vaatimistaakka koskee oikeusseuraamusta, johon kantaja pyrkii.³²⁷ Kohtuuttoman vastuunrajoitusehdon osalta kantajan tulisi vaatia nimenomaisesti kohtuullistamista tai sovittelua.

Väittämistaakan mukaan asiassa, jossa sovinto on sallittu tuomiota ei saa perustaa seikkaan, johon asianosainen ei ole vaatimuksensa tai vastustamisensa tueksi vedonnut (OK 24:3.2).³²⁸ Kantajan on esitettävä jo haastehakemuksessa vaatimuksensa perusteena olevat oikeustositteet eli vaatimuksen tai vastustamisen kannalta välittömästi relevantit faktat. Oikeustositteet ovat konkreettisia tosiseikkoja, jotka otetaan huomioon tuomioistuimen ratkaisussa.³²⁹ Oikeustositteet, joihin ei ole vedottu, on jätettävä tuomioistuimessa huomiotta, vaikka ne ilmenisivät oikeudenkäyntiaineistosta.³³⁰ Väittämistaakan osalta

estämättä. Väittämistaakasta ei voida luopua liian helposti. Liiallista on, jos pakottavan täydentävän lainsäädännön kannalta relevantit seikat jäisivät väittämistaakan ulkopuolelle. Heikompa osapuolta voidaan suojata myös tuomioistuimen prosessin johdon avulla, jolloin väittämistaakasta luopuminen ei ole välttämätöntä heikomman osapuolen suojelemiseksi (Kaisto 2015, s. 515-517).

³²⁴ Helenius – Linna 2021, s. 21. Määräämisperiaate ilmentää yksityisautonomiata oikeudenkäynnissä. Periaatteen mukaan asianosaiset itse määrittävät sen, mikä on oikeudenkäynnin kohde. Periaatteen vastakohta on virallisperiaate, jonka mukaan asianosaisilla ei ole oikeutta määrätä oikeudenkäynnin kohteesta.

³²⁵ Kaisto 2015, s. 525. Preklusiosäännökset kieltävät vetoamista uuteen oikeudenkäyntiaineistoon. Poikkeuksen muodostavat tilanteet, joissa asianosaisella on ollut pätevä syy olla vetoamatta aineistoon aikaisemmin. Ks. Preklusiosäännöstä lisää Vaitoja 2014, s. 151- 158.

³²⁶ Kaisto 2015, s. 528.

³²⁷ Jokela 2012, s. 245.

³²⁸ Ruotsin RB sisältää vastaavanlaisen säännön: ”Dom må ej givas över annat eller mera, än vad part i behörig ordning yrkat. Är saken sådan, att förlikning därom är tillåten, må dom ej grundas å omständighet, som icke av part åberopats till grund för hans talan.” (RB 17:3).

³²⁹ Kaisto 2008, s. 48 ja s. 76-77 ja Helenius – Linna 2021, s. 455. Väittämistaakka on subjektiivinen, jonka vuoksi oikeustositteet saadaan ottaa huomioon tuomion perusteena vain, jos oikeustositteeseen on vedonnut juuri se asianosainen, jonka eduksi kyseinen seikka koituu. Riittävää ei ole, että vastapuoli vetoaa kyseiseen seikkaan, sen vastaseikkaan tai tuo sen muutoin esille (Virolainen 2009, s. 696). Ks. Myös KKO 2006:54, jossa KäO ei olisi saanut perustaa ratkaisua sellaiseen seikkaan, johon pankki ei ollut vedonnut. Preklusiosäännön vuoksi KKO katsoi, ettei pankki voinut enää vedota HO:ssa takausvastuuseen, koska siihen ei oltu vedottu aikaisemmin.

³³⁰ Kaisto 2015, s. 516 ja Helenius – Linna 2021, s. 456.

vaaditaan vetoamista kohtuuttomuuteen ja sitä ilmentäviin konkreettisiin tosiseikkoihin, kuten olosuhteiden muutoksesta, osapuolten asemasta ja sopimuksen sisällöstä johtuviin konkreettisiin tosiasioihin, jotka ilmentävät vastuunrajoitusehdon kohtuuttomuutta.³³¹

Otetaan esimerkki. A on myynyt laitteen B:lle. Oletetaan, että A:n on täytynyt käsittää, millaisen laitteen B haluaa ja kuinka merkittävä laite B:lle on. A on tiedollisesti ja taidollisesti B:tä paremmassa asemassa sopimusneuvotteluissa. Sopimukseen sisältyy korvattavia vahinkoja määrittelevä A:n laatima vastuunrajoitusehto, jonka mukaan A ei vastaa mistään B:lle aiheutuneista vahingoista, jotka johtuvat laitteen toimimattomuudesta, rikkoutumisesta tai muista vastaavista seikoista.

B vaatii, että vastuunrajoitusehtoa kohtuullistetaan. B vetoaa siihen, että ehto on kohtuuton, mutta tämä ei ole vielä riittävää. B:n on perusteltava, miksi ehto on kohtuuton. Sopimuksessa on sovittu, että laite on uusi ja heti valmis käytettäväksi, mutta laite ei vastaa sovittua. B joutuu tekemään merkittäviä korjaustoimenpiteitä saadakseen käytetyksi ja vialliseksi osoittautuneen laitteen toimimaan. A on antanut laitteesta tietoisesti vääriä ja virheellisiä tietoja. Hän ei ole korjannut B:n virheellistä käsitystä tuotteen laadusta. Kaikki B:n mainitsemat seikat ovat sellaisia, joiden nojalla sovittelu voi tulla kyseeseen. Seikat kuvastavat myös ehdon kohtuuttomuutta.

Toisaalta B:n mainitsemat seikat kuvastavat myös A:n moitittavaa menettelyä, jolloin myös pätemättömyys voi tulla kyseeseen esimerkiksi OikTL 31-33 §:n perusteella. Esimerkin on tarkoitus selventää sitä, kuinka vaikea rajanveto kohtuuttomuuden ja pätemättömyyden välillä voi olla. Ei ole ihme, jos kantaja ei aina ole varma siitä, mitä hänen tulisi tosiasiasa vaatia ja mihin hänen tulisi vedota vaatimuksensa tueksi. Esimerkissä B olisi voinut yhtä hyvin vaatia sopimuksen julistamista pätemättömäksi.

Tuomioistuimen materiaalisella prosessinjohtolla on oma merkityksensä prosessissa. Tuomioistuimen tehtävänä on selvittää asianosaisten vaatimukset sekä niiden tueksi esitetyt tosiseikat.³³² Prosessinjohto ilmenee OK 5:21 §:stä, jonka mukaan tuomioistuimen on huolehdittava tiettyjen tavoitteiden toteutumisesta ja siitä, että asianosaiset mainitsevat

³³¹ Virolainen 2009, s. 698 ja Vaitoja 2014, s. 81. Esimerkiksi Vaitoja puhuu vetoamisesta tuottamukseen yksinkertaisuuden vuoksi, vaikka teoriassa väittämistäkaan kohteena on ”*ne konkreettiset tosiasiat, jotka konstituoivat tuottamuksen.*”

³³² Virolainen 1988, s. 200 ja Kaisto 2015, s. 517.

kaikki ne seikat, joihin he haluavat vedota. Tuomioistuimen on esitettävä tarpeelliset kysymykset, jos asianosaisten kirjallinen tai suullinen lausuma on epäselvä tai puutteellinen.

OK 6:2a.2:n mukaan pääkäsittelyssä tuomioistuimen on valvottava, että asia tulee perusteellisesti käsitellyksi eikä asiaan sekoiteta mitään siihen kuulumatonta. Mikäli asianosaisten esitys on epäselvä tai epätäydellinen, tuomioistuimen on tehtävä hänelle riitakysymysten selvittämistä varten tarpeelliset kysymykset. Väittämistaakan asianmukainen täytyminen on sidoksissa myös tuomioistuimen prosessinjohtoon ja siitä seuraavaan kyselyvelvollisuuteen.³³³

Välimiesmenettely on yleinen riidanratkaisukeino dispositiivisissa riita-asioissa kaupan sekä muun elinkeinoelämän piirissä. Yleisellä tuomioistuimella ei ole toimivaltaa ratkaista riitaa, jos osapuolet ovat sopineet välimiesmenettelystä.³³⁴ Välimiesmenettely edellyttää osapuolten välistä välityssopimusta.³³⁵ Esimerkiksi NL-ehtoissa on määräys siitä, että myyjän ja ostajan erimielisyydet, jotka koskevat sopimusta on ratkaistava välimiesmenettelyssä myyjän maan lain mukaisesti, eikä niitä voida ratkaista tuomioistuimessa³³⁶

Välimiesmenettelyn tarkoituksena on luoda perinteistä tuomioistuinprosessia joustavampi ja muotovapaampi menettely.³³⁷ Menettelyssä on voimassa samat vaatimukset vaatimis- ja väittämistaakan täyttämistä kuin perinteisessä oikeudenkäynnissä. VML 25 §:n mukaan kantajan on ilmoitettava ne seikat, joihin hänen kanteensa perustuu, ja yksilöidyt vaatimuksensa sekä vastaajan on annettava näiden johdosta vastineensa. Mikäli välimiehet

³³³ Vaitoja 2014, s. 460-461. Kyselyvelvollisuudella varmistetaan sellaisen oikeudenkäyntiaineiston muodostuminen, joka vastaa asianosaisten tarkoitusta. Näin voidaan pyrkiä estämään *yllätyksellisten* seikkojen sisältyminen oikeudenkäyntiaineistoon. Aineellisen prosessijohdon tarkoituksena on kasata perusteellinen, asianosaisten tarkoitusta vastaava sekä asiassa pysyvä oikeudenkäyntiaineisto. Näin voidaan luoda luotettavuutta sekä oikeusvarmuutta lainkäyttöön tuomioistuimessa (Helenius – Linna 2021, s. 87).

³³⁴ Guttorm 2005, s. 2-3 ja Merikalla-Teir 2014, s. 50.

³³⁵ Hoppu – Hoppu 2016, s. 179.

³³⁶ NL-ehtojen kohta 39. Ehdot löytyvät

osoitteesta: http://www.eurosteel.fi/index_htm_files/Yleiset%20sopimusehdot%20NL09.pdf (6.5.2021)

³³⁷ Guttorm 2005, s. 6-8. Välimiesmenettelyn valinnalle on myös muita syitä, kuten se, että välimiehet voidaan nimetä itse, ratkaisuun ei voi hakea muutosta ja menettely ei ole julkinen. Toisaalta välimiesmenettelyn kulut voivat olla korkeammat kuin tuomioistuimen kulut. Välimiesmenettelyssä voidaan sopia myös siitä, millä kielellä prosessi käydään, kansainvälisissä sopimusriidoissa tämä on olennainen etu verrattuna riidan ratkaisuun kansallisessa tuomioistuimessa, jonka ei lähtökohtaisesti tarvitse ottaa vieraskielisiä asiakirjoja vastaan (Hoppu – Hoppu 2016, s. 180-181).

eivät noudata vaatimis- ja väittämistaakkaa, käsillä voi olla kumoamisperuste toimivallan ylittämisen perusteella.³³⁸

5.2 Kevennetty vaatimis- ja väittämistaakka sovittelun prosessuaalisena piirteenä

Sovittelutapauksissa väittämistaakan laajuudesta ei voida esittää yleispätevää sääntöä. Myös vaatimistaakka aiheuttaa haasteita sen suhteen, kuinka suuri merkitys on annettava sovitteluvaatimuksen nimenomaiselle esittämiselle.³³⁹ Sovittelun prosessuaalisena piirteenä on pidetty kevennettyä väittämistaakkaa, jonka tarkoituksena on tehostaa oikeussuojan toteutumista niin, ettei velallisen kannalta edullinen lopputulos esty hänen tietämättömyytensä vuoksi.³⁴⁰

Näkemykset vaatimis- ja väittämistaakan oikeasta täyttämisestä vaihtelevat. Näkemyserot korostuvat prosessi- ja siviilioikeuden asiantuntijoiden välillä. Virolaisen mukaan vastuunrajoitusehdon kohtuullistaminen edellyttää asianosaisen vetoamista kohtuuttomuuteen ja sitä ilmentäviin konkreettisiin tosiseikkoihin.³⁴¹ Hemmo puolestaan näkee, että sovitteluun liittyy prosessuaalisena piirteenä kevennetty väittämistaakka. Täysin ex officio tapahtuva sovittelu voi kuitenkin johtaa siihen, että ratkaisu perustetaan tuomioistuimessa liian suppeaan oikeudenkäyntiaineistoon.³⁴² Kaisto ja Lohi toteavat puolestaan, että sovittelun mahdollinen erityisasema liittyy vaatimistaakkaan, jota myös Hemmo on saattanut tarkoittaa.³⁴³ Jos osapuoli vaatii sopimuksen julistamista pätemättömäksi, kyse on vaatimistaakan alaisuuteen kuuluvasta asiasta. Kuten jaksossa 5.1 todettiin, vaatimistaakka koskee oikeusseuraamusta, johon kantaja pyrkii.

³³⁸ Virolainen 2009, s. 691 ja s. 700 ja Helenius – Linna 2021, s. 706.

³³⁹ Kaisto – Lohi 2013, s. 149. Väittämistaakka koskee ainoastaan oikeustositseikkoja. Rajanveto oikeustositseikkojen ja todistusitseikkojen välillä aiheuttaa ongelmia tässä suhteessa (Kaisto 2015, s. 533).

³⁴⁰ Hemmo II 2003, s. 94-95. Myös väittämistaakalla on oikeusturvaan ja ennustettavuuteen liittyviä ulottuvuuksia (Vaitoja 2014, s. 31).

³⁴¹ Virolainen JFT 1/2006, s. 206 ja Virolainen 2009, s. 697 sekä Vaitoja 2014, s. 289. Myös Virolainen tuo ilmi näkemyserot väittämistaakkaan liittyen (Ks. Virolainen JFT 1/2006, s. 196-197 viitteineen).

³⁴² HE 247/1981, s. 16-17 sekä Wilhelmsson 1995, s. 150 ja Hemmo II 2003, s. 94-95. Ks. Ratkaisu KKO 1990:148, jossa todetaan, että kohtuullistamisvaatimusta ei tarvitse esittää nimenomaisesti. Riittävää on, jos vaatimus kohtuullistamisesta ilmenee muuten asianosaisen oikeudenkäynnissä esittämistä vaatimuksista. Ratkaisussa KKO 1992:12 sopimusehtoja ei sovittelu, koska hovioikeudessa ei oltu esitetty vaatimuksia sopimusehdon kohtuuttomuudesta, ei sovittelusta eikä siitä, että ehto jätettäisiin huomioon ottamatta.

³⁴³ Kaisto – Lohi 2013, s. 151.

Oikeuskirjallisuudessa ja oikeuskäytännössä on katsottu, että osapuolen vaatiessa sopimuksen julistamista pätemättömäksi voidaan katsoa, että hän on myös vaatinut sopimuksen kohtuullistamista siltä varalta, että vaatimus pätemättömäksi julistamisesta hylätään. Näin ollen nimenomaista kohtuullistamisvaatimusta ei välttämättä tarvitse esittää, jos kohtuullistamisvaatimus ilmenee muuten osapuolten oikeudenkäynnissä esittämistä vaatimuksista.³⁴⁴

KKO 2008:77. Ratkaisussa on ollut kyse siitä, missä määrin välimiesoikeus on ollut sidottu kantajan (A) esittämiin vaatimuksiin ja niiden perusteisiin. A oli vaatinut hyvitystä jakelusopimuksen päättämisen johdosta. Jakelusopimuksen 10.5 kohdan nojalla A:lta oli evätty oikeus hyvitykseen. A vaati vastuunrajoitusehdon julistamista mitättömäksi tai pätemättömäksi. Jos A ei saisi lainkaan hyvitystä, sillä ei olisi mahdollisuutta saada syntyneen goodwillin lisääntymistä vastaavaa hyötyä. Liikesuhde A:n ja vastaajan (B) välillä on ollut pitkä, jonka vuoksi A katsoi, että hyvityksen suorittamista oli pidettävä kohtuullisena. B vaati kanteen hylkäämistä. Sopimusta ei voitu pitää mitättömänä tai pätemättömänä KauppaEdL 28 §:n nojalla. Lisäksi B totesi, että osapuolet ovat olleet tasavertaisessa asemassa ja A on tietoisesti hyväksynyt sopimuksen määräykset. Edelleen hyvitys voisi tulla maksettavaksi vain, jos sitä pidetään kohtuullisena kaikki olosuhteet huomioon ottaen.

Välimiesoikeus katsoi ehdon päteväksi. A on kansainväliseen liiketoimintaan osallistuva yrityskokonaisuus, jonka on pitänyt käsittää sopimuskohdan hyväksymisen seuraukset. A on voinut hyväksyessään sopimuksen luottaa siihen, että se saa goodwillin lisääntymistä vastaavan hyödyn sopimuksen voimassaoloaikana. Sopimusehdon tulkintaan tuli lähteä tästä näkökulmasta. Välimiesoikeus kohtuullisti ehtoa OikTL 36 §:n nojalla. KKO:n kannan mukaan ehdon kohtuuttomuuteen on vedottu riittävällä tavalla, mikäli vastapuolen vaatimus on kiistetty ja kohtuuttomuutta koskevia näkökohtia on esitetty. Sopimusehdon kohtuullistamiselle ei ole ollut tapauksessa estettä. Sen sijaan erimieltä ollut oikeusneuvos Aarnio on katsonut KäO:n ja HO:n tavoin, että välimiesoikeus on sovitellut ehtoa sellaisilla perusteilla, joihin ei ole vedottu.

Ratkaisu on ensimmäinen laatuaan ja kuvastaa hyvin vallitsevia näkemyseroja. Vaitoja on arvioinut, että kyse on lähinnä siitä rikottiinko tapauksessa vaatimistaakkaa.³⁴⁵ Ratkaisussa

³⁴⁴ Ks. HE 247/1981, s. 16-17 ja Kaisto – Lohi 2013, s. 149-150 sekä ratkaisu KKO 1990:148.

³⁴⁵ Vaitoja 2014, s. 88.

on vedottu huomattavassa määrin sellaisiin kohtuuttomuutta ilmentäviin konkreettisiin tosiasioihin, joiden nojalla kohtuullistaminen voi tulla kyseeseen.³⁴⁶

A oli vedonnut muun muassa B:n vahvempaan asemaan sopimusneuvotteluissa. A oli lausumansa perusteella kasvattanut B:n tuotteiden myyntiä ja vakiinnuttanut tuotteiden markkina-aseman, hankkinut uusia asiakkaita ja tuottanut B:lle huomattavaa hyötyä. B:n toiminnassa oli sittemmin ilmennyt ongelmia ja vapaa-ajan teollisuudessa oli koettu voimakas laskusuhdanne. Olosuhteet vaikuttivat siihen, että tuotteiden kokonaisymyynti oli vähentynyt merkittävästi. A oli menettänyt hankkimansa uudet asiakkaat ja niihin liittyvän tuotantopotentiaalin B:n sopimuksen irtisanomisen johdosta. Myös HO on katsonut, että A:n välimiesoikeudessa esittämät vaatimukset ovat voineet olla yhtenäiset sopimuksen tai sopimusehdon kohtuullistamisvaatimuksen kanssa. Asiassa on huomioitava vaatimusten lisäksi tapa, jolla asiat on tuotu ilmi sekä asiayhteys.³⁴⁷

Välimiesoikeuden ja tuomioistuimen tehtäväksi jää lain virheetön soveltaminen. Asianosaisten ei tarvitse tuoda ilmi, mikä oikeudellinen normisto soveltuu asianosaisten väittämiin. Tuomioistuin antaa viran puolesta oikeudellisen merkityksen asianosaisten esittämien oikeustositseikkojen osalta jura novit curia -periaatteen mukaisesti.³⁴⁸ Prosessijohdon avulla asianosaisten huomio tulisi kiinnittää oikean lain soveltamiseen, joka tapauksessa KKO 2008:77 on OikTL. Tapauksessa välimiesoikeus katsoi, että perusteita KauppaEdL 28 §:n soveltamiselle ei ole. Virolaisen mukaan kohtuuttomuutta pidetään poikkeuksena pääsäännöstä, jonka mukaan väittämistaakka ei edellyttäisi seikan juridiseen luonnehdintaan vetoamista.³⁴⁹

Tiukka vaatimus- ja väittämistaakan noudattaminen voi johtaa siihen, että vahvempi osapuoli saa kohtuutonta hyötyä asemansa perusteella. Heikomman osapuolen oikeussuojan täytyy olla turvattuna myös niissä tilanteissa, joissa hänen prosessuaalinen osaamisensa ei riitä oikean vaatimuksen esittämiseen. Ratkaisevaa on, että asia tuodaan keskustelun kohteeksi ja väitteet puhuvat kohtuullistamisen puolesta. Heikomman osapuolen asema on

³⁴⁶ Ks. Myös Vaitoja 2014, s. 435.

³⁴⁷ Ks. KKO 2008:77 kohta Väilystuomio 14.6.2004 ja Helsingin hovioikeuden päätös 27.6.2006.

³⁴⁸ Vuorenää 2009, s. 137 ja Waselius – Jussila JFT 4-5/2011, s. 728 sekä Jokela 2016, s. 174.

³⁴⁹ Virolainen 2009, s. 698-699. Jos kohtuuttomuuteen vetoaminen ei edellyttäisi juridiseen luonnehdintaan vetoamista, väittämistaakan idea ei toteutuisi. Näin ollen ratkaisu tulisi vetoamisvelvollisen vastapuolelle yllätyksenä.

vielä ongelmallisempi, jos kohtuuttomuuteen vetoaminen edellyttäisi juridiseen luonnehdintaan vetoamista.

Kohtuuttomuus on riippuvaista tapauskohtaisesta harkinnasta ja kokonaisarviointista. Konkreettisten kohtuuttomuutta ilmentävien tosiseikkojen kirjo on laaja. Tämän vuoksi myös juridinen luonnehdinta voi olla haastavaa kohtuuttomuuden osalta. Silloin, kun tunnusmerkistö on kielellisesti avoin tai arvostuksenvarainen vetoamistarkoituksen alustavassa tulkinnassa aiheutuu ongelmia. Tilanne vaatii prosessinjohtoa, jos vetoamislausuma sisältää lausumia vain sellaisista tosiasioista, jotka voisivat olla periaatteessa riittäviä kohtuullistamisvaatimuksen kannalta. Tuomioistuimen tehtävänä on selvittää se, onko tarkoituksena vedota kohtuuttomuuteen ja toisaalta vaaditaanko sopimuksen kohtuullistamista.³⁵⁰

Tuomioistuimen oma-aloitteiseen sopimusehtojen kohtuullistamiseen tulee suhtautua varauksellisesti. Yhtäältä sopimusoikeus on pääsäännön asemassa ja kohtuuttomuusarviointi on poikkeuksellista. Toisaalta ratkaisun lopputulos voi olla yllätyksellinen, mikäli vaatimista ja väittämistäakkaa ei ole noudatettu. Väittämistäakka on oikeussuojaa koskevan vastuunjaon peruslähtökohta sekä oikeusseuraamuksen määräämiseen vaikuttava tekijä. Sääntö mahdollistaa oikeudenkäynnin ennakoitavuuden, puolustautumismahdollisuuksien turvaamisen sekä määrittää oikeudenkäynnin kohteen.³⁵¹ Myös OikTL 36 §:llä on merkittäviä aineellisoikeudellisia tarkoituseriä, joita ei tule unohtaa.³⁵² Oikeusvarmuus voi vaarantua myös silloin, kun toisen osapuolen laatimiin ehtoihin on tyydyttävä, eikä mahdollisuutta sovittelulle ole.³⁵³

Viran puolesta tapahtuva sovittelu voi johtaa siihen, että ratkaisu perustuu vaillinaiseen oikeudenkäyntiaineistoon.³⁵⁴ Aineellisesti väärä ratkaisu uhkaa oikeudenkäynnin luotettavuutta. Kun materiaallinen totuus saadaan selville, ratkaisu on aineellisesti oikea. Edellytyksenä on lain virheetön soveltaminen, joka on tuomioistuimen tehtävä.

³⁵⁰ Vaitoja 2014, s. 462-463. Myös Kaisto ja Lohi peräänkuuluttavat tuomioistuimen järkiperaistä materiaalista prosessinjohtoa (Kaisto – Lohi 2013, s. 152).

³⁵¹ Laukkanen 1995, s. 217.

³⁵² Kaisto – Lohi 2013, s. 152.

³⁵³ HE 247/1981, s. 4.

³⁵⁴ Ks. Ratkaisu 2008:77.

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaaminen on välttämätöntä oikeusvarmuuden suojaamiseksi ja perusoikeuksien kunnioittamiseksi.³⁵⁵

Vetoamisvelvoitteiden sisältö on täsmentynyt ja saanut lopullisen merkityksensä vasta vuonna 1993 alioikeusuudistuksen yhteydessä. Prosessissa osapuolilta voidaan nykyään vaatia enemmän, jonka vuoksi näkemys kevennetystä vaatimistaakasta on voinut alioikeusuudistuksen myötä menettää merkityksensä.³⁵⁶ Nimenomaista sovitteluvaatimusta voidaan pitää prosessioikeudellisten oppien perusteella oikeana ratkaisuna.³⁵⁷ Erityisesti liike-sopimusten kohdalla voidaan ajatella, että asianosaisilta vaaditaan prosessissa enemmän. Sovittelua pitäisi vaatia nimenomaisesti, jos osapuoli haluaa, että riidanratkaisija kohtuullistaa sopimusehtoa.³⁵⁸

Oikeuskirjallisuuden perusteella näyttää siltä, että vaatimis- ja väittämistaakan tiukan noudattamisen puolesta voidaan puhua ja näkökohdat ovat perusteltuja. Perustellusti voidaan asettaa myös toiselle kannalle niin oikeuskirjallisuuden kuin oikeuskäytännön nojalla. Ratkaisun KKO 2008:77 perusteella väittämistaakkaa ei tarvitse noudattaa tiukasti välimiesmenettelyssä, jolloin menettelyn osalta voidaan puhua kevennetystä väittämistaakasta.³⁵⁹ Sovittelussa voidaan hyväksyä myös kevennetty vaatimiskynnys, kuten ratkaisussa KKO 2008:77 on tehty.³⁶⁰ Ratkaisun perusteella voidaan tehdä päätelmä siitä, että edes liike-sopimusten osalta asianosaisilta ei vaadita nimenomaista vaatimusta kohtuullistamisesta.³⁶¹

On hyvin vaikea ellei jopa mahdotonta sanoa, milloin taakat tulevat täytetyksi yleisellä tasolla.³⁶² Pätemättömyysvaatimuksen ohessa voidaan katsoa, että kantaja on vaatinut kohtuullistamista, vaikka vaatimus kohtuullistamisesta olisi julkilausumaton, mutta pääteltävissä asiayhteydestä.³⁶³ Edellä lausuttu tukee ajatusta siitä, että väittämistaakan

³⁵⁵ Virolainen 1995, s. 104 ja Vuorenpää 2009, s. 61.

³⁵⁶ Virolainen JFT 1/2006, s. 195-202 ja Kaisto – Lohi 2013, s. 151 sekä Vaitoja 2014, s. 127. Alioikeusuudistuksen vuoksi aikaisempia KKO:n ratkaisuja (KKO 1990:148 ja KKO 1992:12) voidaan epäillä vanhentuneiksi (Vaitoja 2014, s. 127).

³⁵⁷ Kaisto – Lohi 2013, s. 152.

³⁵⁸ Pönkä DL 2013, s. 925. Erityisesti silloin, kun osapuolet ovat oikeushenkilöitä, sovittelua olisi vaadittava nimenomaisesti. Muutoin liike-elämässä keskeisellä sijalla oleva objektiivisuusolettama kärsii riidanratkaisussa ja saa turhia asianajollisia piirteitä.

³⁵⁹ Ks. Myös Virolainen 2009, s. 700.

³⁶⁰ Ks. Myös Kaisto – Lohi 2013, s. 153 ja Vaitoja 2014, s. 127-128.

³⁶¹ Ks. Myös Pönkä DL 2013, s. 925. KKO 2008:77 voi myös olla osoitus siitä, että korkein oikeus on haluton kumoamaan välitystuomioita (Ks. Waselius – Jussila JFT 4-5/2011, s. 730.)

³⁶² Ks. Esim. Kaisto – Lohi 2013, s. 149 ja Vaitoja 2014, s. 462-463.

³⁶³ Kaisto – Lohi 2013, s. 153.

täyttämiseksi voidaan antaa vaatimistaakkaa suurempi merkitys, koska ne konkreettiset tosiasiat, joita asianosaiset tuovat ilmi prosessissa kuuluvat väittämistaakan alaisuuteen. Oikeustositseikkojen kautta kohtuullistamista koskeva vaatimus voi olla pääteltävissä asiayhteydestä.³⁶⁴

Rajanveto pätemättömyyden ja kohtuuttomuuden välillä ei ole yksiselitteinen tai helposti arvioitavissa. Myös tämän vuoksi voidaan pitää hyväksyttävänä, että joissain tilanteissa tuomioistuin voi kohtuullistaa sopimusta, vaikka asianosainen olisi vaatinut sopimuksen julistamista pätemättömäksi. Tärkeää on, että osapuolet ymmärtävät sovittelun mahdollisuuden.³⁶⁵ Mikäli vaatimis- tai väittämistaakka aiheuttaa ongelmia tai epäselvyyttä, tuomioistuimen on materiaalisen prosessin johdon avulla kiinnitettävä asianosaisten huomio sovitteluvaatimukseen, jolloin asianosaiset saavat tietoonsa mahdollisuuden vastuunrajoitusehdon kohtuullistamisesta.³⁶⁶

³⁶⁴ Ks. Myös Kaisto 2015, s. 530.

³⁶⁵ Kaisto – Lohi 2013, s. 153.

³⁶⁶ Hemmo II 2003, s. 95.

6 LOPUKSI

Tutkielmassa oli kolme toisiinsa liittyvää tehtävää. Ensin selvitettiin, millainen KL:n mukainen vastuujärjestelmä on, ja miten vastuunrajoitusehdoilla voidaan rajoittaa tehokkaasti KL:n mukaista korvausvastuuta. Vastuujärjestelmä on erityisesti myyjän kannalta ankara, jonka vuoksi vastuun rajoittaminen on yleistä. Kauppasopimuksesta mahdollisesti koituvia riskejä ovat suorituksen viivästyemisestä sekä tavaran virheestä johtuva vahingonkorvausvastuu. Vastuunrajoitusehtojen avulla osapuolet voivat jakaa sekä hallita kauppasopimuksesta johtuvia riskejä. Ehtojen sitovuuteen tulee suhtautua lähtökohtaisesti hyväksyvästi, koska KL:n tahdonvaltainen luonne sekä sopimusvapaus mahdollistavat jopa huomattavan vastuun rajoittamisen.

Vastuunrajoitusehdot voivat koskea muun muassa vahingonkorvauksen edellytyksiä, korvattavaksi tulevan vahingon määrää, reklamaatiovelvollisuutta, viivästyksestä aiheutuvia seuraamuksia tai muita sellaisia seikkoja, joita osapuolet ovat pitäneet merkityksellisinä liiketoiminnan kannalta. Kansainvälisissä sopimussuhteissa erot maiden lainsäädännössä sekä yleisissä oikeusperiaatteissa vaikuttavat vastuunrajoitusehtojen kohtuuttomuusarviointiin. Toisaalta lainsäädäntöyhteistyö vähentää näkemyseroja. EU:n lainsäädännön harmonisointi sekä Pohjoismaiden yhteistyö kauppaja- ja sopimusoikeuden alalla ovat merkittävässä määrin yhtenäistäneet sopimuskäytäntöä eri maiden välillä.

Vaikka lainsäädäntöä on laadittu yhteistyössä Pohjoismaiden kanssa, se ei automaattisesti tarkoita sitä, että lakeja sovellettaisiin samanlaisten tulkintaperiaatteiden nojalla. Vastuunrajoitusehtojen sitovuuden kannalta tulkinnalla on merkittävä vaikutus ehdon hyväksyttävyyteen. Epäselvyysääntö sekä suppean tulkinnan periaate ovat tärkeitä tulkintaperiaatteita vastuunrajoitusehtojen kohtuuttomuusarvioinnissa. Periaatteiden tarkoituksena on estää epäselvien sopimusehtojen käyttäminen sekä ehdon merkityksisällön laajentava tulkinta. Periaatteiden avulla voidaan suojata myös sopimusosapuolia.

Vastuunrajoitusehtojen - erityisesti vakiosopimukseen sisältyvien ehtojen - tulkinta ja soveltaminen vaikeutuvat riitatilanteissa kielen monitulkintaisuuden vuoksi. Vahvempi osapuoli pystyy käyttämään kielen monitulkintaisuutta hyväkseen laatiessaan vaikeaselkoisen sopimusehdon, jota heikompi osapuoli ei pysty hallitsemaan. Mainittakoon esimerkiksi tutkielmassa käsitellyt ratkaisut KKO 1997:130, KKO 2008:53 sekä MAO:117/12.

KL:n nojalla välittömät vahingot korvataan kontrollivastuun perusteella ja välilliset vahingot tuottamusvastuun perusteella. Vahinkojen korvaaminen eri vastuuperusteiden nojalla aiheuttaa haasteista KL:n mukaiseen vastuujärjestelmään. Edelleen KL:n mukainen jako välittömiin ja välillisiin vahinkoihin sekä jaon aiheuttamat haasteet huomioiden, tarkoituksen mukaista olisi joko terävöittää ja selkeyttää jakoa välittömiin ja välillisiin vahinkoihin tai luopua jaosta kokonaan. Myös vastuuperusteiden yhtenäistäminen selkeyttäisi järjestelmää. Kaikkien vahinkojen korvaaminen kontrollivastuun perusteella olisi selkeä ja yhdenmukainen menetelmä. Lisäksi se kannustaisi osapuolia toimimaan sopimussuhteessa huolellisesti sekä täyttämään omat velvoitteet asianmukaisella tavalla, koska kontrollivastuun nojalla vastuu on ankaraa.

CISG ei sisällä jaottelua välillisiin ja välittömiin vahinkoihin. CISG:n ja KL:n mukaisten järjestelmien yhdenmukaisuus helpottaisi toimintaa kansainvälisissä sopimussuhteissa. Myös ulkomaalaisten yritysten valmiudet ratkaista riita-asia Suomessa paranisivat. Vaikka välittömien ja välillisten vahinkojen jaosta luovuttaisiin, osapuolet voisivat sopimuksessaan määrittellä ne vahingot, jotka tulevat korvattavien vahinkojen piiriin. Tämä ei muuttaisi osapuolten sopimuskäytäntöä vaan edistäisi selkeyttä.

Vastuunrajoitusehtojen avulla voidaan toteuttaa yritysten kannalta tärkeitä päämääriä, vaikka ehdot ovat alttiita kohtuuttomuudelle. OikTL 36 §:llä on olennainen asema sopimusoikeudellisessa järjestelmässä sopimusehtojen kohtuullistamisen osalta. Tutkielman toisena tehtävänä oli selvittää, millaiset sopimuksen sisäiset ja ulkoiset seikat muodostavat edellytykset vastuunrajoitusehdon kohtuullistamiselle OikTL 36 §:n nojalla yritysten välisissä sopimussuhteissa. Siihen, milloin sopimusvapauden periaatteesta voidaan poiketa ehtojen kohtuuttomuuden vuoksi, ei ole mahdollista antaa yksiselitteistä vastausta. Kohtuuttomuusarviointi on kokonaisuutena harkintaa. Yksittäisessä sopimussuhteessa vaikuttavat seikat ovat olennaisessa asemassa arvioinnin kannalta.

OikTL 36 § on laaja sovittelun mahdollistava säännös, mutta se ei vastaa täydellisesti siihen, miten sopimustasapaino määritellään. Sovittelun yhtenä käytännön ongelmana on se, että sopimustasapainon jälkikäteisessä määrittämisessä käyttökelpoisen ja perustellun

vertailumittarin löytäminen ei ole helppoa.³⁶⁷ Sovittelussa vertailuarvona voidaan käyttää tahdonvaltaista lainsäädäntöä. Erityisesti irtaimen kauppaa koskeissa sopimuksissa vertailuarvon voi luoda KL:n tai CISG:n vastaavat säännökset. Esimerkiksi sopimuksen mukaista vastiketta voidaan arvioida KL 45 §:n nojalla, jolloin hintaan vaikuttavat tavaran laatu ja ominaisuudet, kaupantekohetken käypähinta ja muut olosuhteet. Hinnan on oltava kohtuullinen otettaessa huomioon edellä mainitut seikat.

Mitä vähemmän KL:n mukaisista säännöksistä poiketaan, sitä painavammalla perusteella vastuunrajoitusehdon kohtuuttomuus edellyttää. Merkittävä poikkeaminen tahdonvaltaisesta lainsäädännöstä ja tiukat vastuunrajoitusehdot edellyttävät, että osapuolet voivat perustella hyvin vastuunrajoitusehdon tarpeellisuuden. Kohtuuttomuusarviointiin voi vaikuttaa myös se, että toinen osapuoli on laatinut ehdon yksin. Edelleen merkitystä on annettava sille, kuinka hyvin sopimuskumppani on huomionnut toisen osapuolen aseman ja täyttänyt omat velvollisuutensa, kuten tiedonanto- ja selonottovelvollisuuden sekä suoritusvelvollisuuden.

Kun molemmat osapuolet tuntevat vakiintuneen käytännön tai kauppataidan, vaaditaan painavia perusteluja sille, miksi vastuunrajoitusehtoa olisi pidettävä kohtuuttomana. On selvää, että esimerkiksi tyyppikohtuuton ehto on sellaisenaan tehoton. Ehtoa ei ole aiheellista edes kohtuullistaa. Yrityksiltä voidaan edellyttää asiantuntemusta, tietämystä ja kokemusta sopimusten laadinnan osalta. Kohtuuttoman sopimusehdon laatineen osapuolen on kannettava ammattitaidon puutteellisuudesta johtuva vastuu.

Tarvetta kohtuullistamiselle pienentävät ne kompensatit, joita sopimuksessa on tehty toiselle osapuolelle vastuun pienentymisen korvaamiseksi. Kompensatioita voivat olla muun muassa sopimuksesta johtuvat muut oikeusseuraamukset ja vastikkeen määrä. Sopimusrikkomuksen luonteen ohella kohtuuttomuusarviointiin vaikuttavat olennaisessa määrin ne mahdollisuudet, joita osapuolilla on vahinkojen ennaltaehkäisemiseksi. Mitä merkittävämpi sopimusrikkomus on, sitä enemmän sille voidaan antaa merkitystä kohtuuttomuusarvioinnissa.

Kauppasopimusten kohtuullistaminen heikentää taloudellisen toiminnan edellytyksiä, markkinoiden vapaata toimivuutta sekä sopimusvapauden merkitystä. Silti mahdollisuus kohtuuttomien vastuunrajoitusehtojen sovitteluun on yritysten toiminnan kannalta

³⁶⁷ Ahlfors 3/2016, s. 18.

olennaisessa asemassa. Näin voidaan turvata heikommalle osapuolelle mahdollisuus selviytyä niistä tilanteista, joissa kohtuuton vastuunrajoitusehto johtaisi yllättäviin, taloudellisesti sietämättömiin tai ennalta-arvaamattomiin lopputuloksiin. Jokainen sovitteluratkaisu laskee sopimuksen sitovuuden astetta ja heikentää sopimusoikeuden järjestelmän arvoa. Näin on erityisesti silloin, kun puututaan jälkikäteen sellaisiin sopimuksiin, jotka muutoin olisivat sitovia.³⁶⁸

Oikeuskirjallisuudessa vallitsevan kannan mukaan vastuunrajoitusehtoja ei tule niiden positiiviset vaikutukset huomioon ottaen katsoa kovinkaan helposti kohtuuttomiksi yritysten välisissä sopimussuhteissa. Vastuunrajoitusehtojen avulla voidaan toteuttaa osapuolten kannalta tarpeellisia ja hyväksyttäviä päämääriä.³⁶⁹ Kokonaisharkinnan osalta vallitsevat arviointiperusteet sekä tuomioistuimen laaja harkintavalta vaikuttavat olennaisessa määrin siihen, että on haastavaa ellei mahdotonta sanoa, milloin vastuunrajoitusehto on sellaisenaan hyväksyttävä ja milloin ehto voi johtaa kohtuuttomuuteen.³⁷⁰

Pohjoismaalaisessa oikeuskäytännössä oikeudenmukaisuus sekä osapuolten tiedollinen ja taloudellinen tasavertaisuus ovat merkittävässä asemassa kohtuuttomuusarvioinnissa. Tosiasiallisen tasavertaisuuden saavuttaminen on mahdollista vain harvoin. Kun osapuolet sopivat yhdessä vastuunrajoitusehdon sisällöstä, se tarkoittaa samalla, että osapuolet ovat tietoisesti irtautuneet KL:n tahdonvaltaisista säännöksistä. On selvää, että vastuunrajoitusehtojen sovittelu on vallitsevan oikeuskäytännön ja oikeuskirjallisuuden mukaan poikkeus vahvasta sopimusvapauden pääsäännöstä. Näin asian tulisi olla myös tulevaisuudessa.

Olisi kuitenkin syytä terävöittää niitä seikkoja, jotka saattavat johtaa sopimusehdon kohtuuttomuuteen, jotta yritykset voisivat ottaa ne huomioon jo sopimuksen tekovaiheessa. Terävöittäminen edellyttäisi erityisesti tuomioistuimilta hyvin perusteltuja päätöksiä kohtuuttomaksi katsottujen ehtojen osalta. Ratkaisuista tulisi käydä ilmi yksityiskohtaisesti, mitkä seikat ovat johtaneet vastuunrajoitusehdon kohtuuttomuuteen. Tyhjentävää listaa kohtuuttomista sopimusehdoista ei voida tehdä, koska kohtuuttomuus on sidoksissa tapauskohtaiseen harkintaan.

³⁶⁸ Esim. Pöyhönen 2013, s. 249.

³⁶⁹ Hemmo 1994, s. 272 ja Hemmo II 2003, s. 286 sekä Carlsson – Ruotsalainen 2014, s. 34.

³⁷⁰ Esim. Hemmo 1994, s. 293-297 ja Saarnilehto 2005b, s. 16.

Tutkielman kolmas ja viimeinen tehtävä koski vaatimis- ja väittämistaakkaa. Tavoitteena oli selvittää, milloin asianosaisen vetoamislausuma on riittävä ja missä laajuudessa oikeustositseikkoihin on vedottava, jotta vastuunrajoitusehtoa voidaan kohtuullistaa. Oikeudenmukainen ratkaisu edellyttää, että asiaa käsitellään tuomioistuimessa tai välimiesmenettelyssä täydessä laajuudessaan asianosaisten vaatimusten mukaisesti. Materiaalinen prosessinjohto on menettelyssä avainasemassa, jotta tuomioistuin saa selville niin kantajan kuin vastaajan vaatimukset. Edelleen näin voidaan huomioida molempien osapuolten asema.

Tarkoituksena täytyy olla molempia osapuolia hyödyttävän prosessin mahdollistaminen. Erityisesti sopimusvapauden kannalta on olennaista, että dispositiivisessa riita-asiassa asianosaiset voivat määrittää itse riidan kohteen. Vaikka näkemykset vaatimis- ja väittämistaakan oikeasta täyttämisestä vaihtelevat, sovittelun prosessuaalisena piirteenä voidaan pitää oikeuskirjallisuuden ja oikeuskäytännön nojalla kevennettyä vaatimistaakkaa. Suurempi merkitys voidaan antaa väittämistaakan riittävälle täyttämislle, koska oikeustositseikkojen kautta asianosaiset voivat tuoda ilmi kohtuuttomuuteen viittaavia näkökohtia. On selvää, että OikTL 36 §:n mukaiset tavoitteet eivät saa jäädä toteutumatta asianosaisen prosessuaalisen osaamattomuuden vuoksi.

Vaatimis- ja väittämistaakkaan liittyviä näkemyseroja ei ole helppo vähentää, koska kyse on tulkinnasta ja siitä, millä tasolla oikeustositseikkoja tarkastellaan. Kohtuuttomuutta ilmentävien seikkojen kirjo on laaja, joka mahdollistaa myös vetoamisen erilaisiin kohtuuttomuutta ilmentäviin konkreettisiin faktoihin. Edelleen raja kohtuuttomuuden ja pätemättömyyden välillä ei ole täysin selvä, jonka vuoksi asianosaisen voi olla vaikea arvioida sitä, onko kyseessä pätemättömyyteen vai kohtuuttomuuteen oikeuttavat seikat. Tämän vuoksi joissain tilanteissa on aiheellista katsoa, että oikeustoimen pätemättömyyttä tai mitättömyyttä vaatineen osapuolen voidaan katsoa vaatineen toissijaisesti myös oikeustoimen kohtuullistamista. Tärkeää on, että asianosainen tuo ilmi kohtuuttomuutta ilmentäviä tosiseikkoja.